Holtig hű házasság
Válás és újraházasodás a Biblia szerint

Hargitai Róbert

3., kissé bővített változat: 2025. 09. 30. (a főbb változásokat ld. a végén)
A (bibliai) rövidítéseket, a Bibliát és fordításait illetően ld. hivo.hu/00biblia.htm

Tartalom

Előszó....1
Bevezetés....2
A. Jézus tanítása....7
1. Lukács és Márk....7
2. Máté 5....10
B. Máté 19....12
1. 5Mózes 24 I....12
2. A történelmi nézet....13
3. Más szigorú értelmezések....16
C. Pál apostol tanítása....21
1. Róma 7....21
2. 1Timóteus 5....22
3. 1Korinthus 7....22
D. Az engedékeny erasmusi nézet....24
E. Hiperszigorú nézet és további megfontolások....26
1. Összefoglaló áttekintés....26
2. 5Mózes 24 II. – Az Ó- és Újszövetség viszonya....27
3. További kérdések....30
F. Konklúzió és következmények....31
1. Még egy nyomós érv....31
2. Következmények....31
3. Váláshelyzet....32
4. Összegzés....33
Főbb változások....34
Irodalomjegyzék....34

Előszó

1. **A kapcsolatok alapja a bizalom.** Az igazi bizalom nemcsak egymás ismeretén alapul („Ismerlek, szép maszk!”), hanem **annak ismeretén/elhivésén is, hogy a másik fél szintén alapvetően ismeri az igazságot, és ahhoz híven igyekszik/fog cselekedni.** Ezért a bizalom szorosan kapcsolódik a **jellemhez** (ld. hivo.hu/jellem.htm). Isten egyik legnagyobb és legfontosabb ötlete a házasság. A Biblia menyegzővel kezdődik (1Móz 2,18-25) és végződik (Jel 19,7-9; 21,3.9kk; 22,17).

2. **A válás és újraházasodás kérdése minden házaspár életében rendkívül fontos,** hisz a szívünk csalárdsága (Jer 17,9) miatt nem (feltétlenül) tudjuk helyesen megítélni a házasságunk jóságát/erősségét, és éles helyzetben könnyen ráfogjuk a minket elhagyó/megcsaló társunkra, hogy hitetlen/hűtlen, és ezért új házasságot köthetünk (ráadásul az ember a saját viselkedésével [gyakran öntudatlanul] elhagyásra/hűtlenségre késztetheti a társát). Ezért minden házasságnak erős szilárdságot adhat (jó esetben sok egyéb mellett) **a keresztény egyház első öt évszázadának gyakorlatilag egyöntetű nézete,** mely szerint **új házasság sosem köthető a volt házastárs(ak) haláláig** (Mt 5,27-32; 19,3-12; Mk 10,2-12; Lk 16,18; Róm 7,2-4; 1Kor 7) – tehát az ember vagy egyedül marad, vagy ragaszkodik/visszamegy a házastársához, akitől tehát (ilyen értelemben) csak a halál választhatja el. Az a legjobb, ha a házaspár nem jut el a válásig, hanem mindent megtesz annak megelőzéséért. Rögtön látni fogunk néhány eszközt, ami segíthet ebben. Ha viszont már **megtörtént a válás,** akkor az ember *„maradjon házasság nélkül, vagy béküljön ki”* a házastársával – ahogy Pál apostol parancsolja az Úr Jézusra hivatkozva (1Kor 7,11). (Ha az **újraházasodás is bekövetkezett,** akkor ebben az új házasságban kell holtig hűen megmaradni, ld. 5Móz 24,1-4; 1Kor 7,27.) Ez tehát **a válás és újraházasodás történelmi nézete.**

3. Az ezt alátámasztó **érvelésem** főként az alábbi **négy oszlopon** nyugszik, melyek külön-külön is megállnak, de erősítik is egymást, és az ezzel ellentétes érvelések gyengeségére is rávilágítanak. (A házasság meghatározását ld. e tanulmány Bevezetésének 3. és 4. bekezdésében.) (1) **Könyvérv:** A könyvek (különösen az újszövetségi időkben, amikor drága és ritka dolgok voltak) önmagukban megálló, bizonyos értelemben a teljesség igényével készült művek. Ezért pl. Lk és Mk (valamint Róm) nem mondhat ellent Mt-nak (és az 1Kor-nak) egy ilyen alapvető kérdésben – konkrétan pl. egy elvált ember nem olvashat ki magának ellentétes utasításokat a különböző bibliai könyvekből. Lk és Mk nem említ kivételt az újraházasodás tilalmát illetően (amelyről kimondottan beszélnek [Lk 16,18; Mk 10,11k]), tehát e téren nincs kivétel. (A paráznaság esetének Mt-beli kivétele csak a válásra vonatkozik, az újraházasodásra nem.) Bővebben ld. A.1.4. bek*. (2) **Történelmi érv:** „Az e témáról valaha írt legátfogóbb tanulmánykötet** szerzője szerint az első öt században [a keresztények között] minden görög író és egy kivételével minden latin író egyetért abban, hogy a bármilyen okból bekövetkezett válás utáni újraházasodás házasságtörés.

A házastársi kötelékre úgy tekintettek, mint ami mindkét házastársat egyikük haláláig köti”.*** Bővebben ld. Bevezetés, 6. bek. (3) **Bibliai érvelés:** Ennek kulcskérdése Mt értelmezése, melyben a Mt 5,32 alapján és szerint kell értelmezni a Mt 19,9-et, nem pedig fordítva, mivel ezt diktálja (a) az olvasás sorrendje, (b) a bibliaértelmezés szabálya (az egyértelműbb Mt 5,32 fényében értelmezzük a homályosabb Mt 19,9-et), (c) az a körülmény, hogy a kereszténység első századaiban (amikor a legtöbben anyanyelvi szinten beszéltek görögül) így értelmezték a Mt 19,9-et, (d) az az önmagában is jelentős érv, hogy a Mt 5,32 nyelvtana csak ezt a történelmi értelmezést teszi lehetővé, és a Mt 19,9 nyelvtana is megengedi ezt, ld. A.2. és B.2. pont, valamint (e) az a tény, hogy a hegyi beszéd (Mt 5–7) önálló egységet alkot, amelyet (első körben) önmagában kell értelmezni, nem pedig a Mt 19 fényében (vö. a könyvérvvel). A fentiek miatt az 1Kor 7-et szintén Lk és Mk (és Mt meg a Róm 7) fényében, velük összhangban kell értelmezni (és nem is nehéz így érteni). Bővebben ld. Bevezetés, 7. bek. (4) **Isten jelleme:** Ez a történelmi nézet áll leginkább összhangban a **házasság** két isteni párhuzamával: Isten és Izráel (Hós 2; Ez 16), valamint Krisztus és az egyház (Ef 5,22-32) viszonyával, amely egyúttal az üdvtörténet (sőt a bibliai teljes, nagy történet és benne a személyes történetünk) központi motívuma.**** Ahogy a legtöbben az esküvőnkön megfogadtuk: „holtomig, holtáig...”

* A „bibliai teológia” (biblika teológia) vizsgálja az egyes szerzők és egyes bibliai könyvek/szakaszok sajátos (önálló) mondanivalóját, ld. Wayne Grudem: *Sytematic Theology* (WGST, Rendszeres teológia, InterVarsity, 2000, 2020), 1. f. eleje. Lukács az ApCsel 1,1-ben kimondottan „könyvnek” nevezi evangéliumát és az Apostolok cselekedeteit, melyek együttesen egy kétkötetes műnek is tekinthetők.

** Henri Crouzel: *L'Eglise primitive face au divorce* (HCÉP, A korai egyház szembenézése a válással, Beauchesne, 1971). Ez a mű a Google Translate révén angolul is olvasható, lényegében olyan minőségben, mintha emberi fordító készítette volna. A témáról írt egyháztörténeti tanulmányom: *Egyháztörténelem – Válás, (újra)házasodás, szex a keresztény egyház történetében* (HRET).

*** William A. Heth és Gordon J. Wenham: *Jesus and Divorce* (HWJD, Jézus és a válás, Thomas Nelson, 1985, 22. o., ld. itt).

**** Bővebben ld. a Bevezetés 1. bekezdését, az F.1. pontot és *Biblikus gyülekezetvezetés – Út a keresztény egyház egysége és a remélt ébredés felé* c. könyvem (HRBGY) 3. függelékének B.0. pontját.

4. A válás minden érintetten súlyos és maradandó sebeket ejt. A **megcsalt/otthagyott fél** (lényegi) gyógyulásáért/helyreállásáért* ő a felelős; ez nem függ a volt házastárs bocsánatkérésétől, de a megbocsátástól igen! A **megbocsátás** nem (feltétlenül) jelenti az eset elfelejtését, meg nem történtnek tekintését, sem a kapcsolat helyreállítását – csupán az adósság (az igazságszolgáltatás, visszafizetés, pláne bosszú) elengedését, Istenre bízását. Az „igazságtételt” nem jó (makacsul) erőltetni, de alkalomadtán érdemes elősegíteni (a másik fél érdekében is). Ld. az „Evangélium a kapcsolatokban” c. írásom (hivo.hu/evkapcsolat.pdf) B.5. pontját, József és testvérei történetét (1Móz 37–50), John Lennox róla és a megbocsátásról szóló könyvét (JLJ), valamint HRBGY 0.D.2.3. bekezdését.

* Ld. Francis Schaeffer *Igaz lelkiség* c. könyvét (a továbbiakban FSIL) és kivonatát: hivo.hu/fsilkiv.htm.

5. **Hogyan viszonyuljunk az elváltakhoz?** Egyesek (különösen a katolikusok között) a válás utáni újraházasodást szinte megbocsáthatatlan bűnként kezelik, elkövetőit soha többé nem engedve úrvacsorához. Magam más megoldást látok biblikusnak (ld. HRBGY, 2. függelék, B.2.10. bek., 1. j.). Teremtőnk szerint *„Nem jó az embernek egyedül lenni”* (1Móz 2,18). Bár Isten nem állít minket erőnket meghaladó próba/kísértés elé (1Kor 10,13), hívőként szeretetteljes, családias közösséget kell biztosítanunk az egyedülállóknak (leginkább a gyülekezetben): *„senki sincs, aki elhagyta házát vagy testvéreit, anyját vagy apját, gyermekeit vagy szántóföldjeit énértem és az evangéliumért, és ne kapna százannyit: most ebben a világban házakat és testvéreket, anyát, gyermeket, és szántóföldeket üldöztetésekkel együtt, a jövendő világban pedig örök életet.”* (Mk 10,29k; vö. Zsolt 68,7: *„Isten telepít le magányosokat családba”,* Kecskeméthy-ford.) Bővebben ld. a Bevezetésben.

6. Isten után leginkább feleségemnek, Csillának vagyok hálás, amiért elszenvedett és jóban-rosszban velem tartott azon a küzdelmes úton, amelyen Urunk többek közt az itt leírt meglátásokhoz is elvezetett.

Bevezetés

1. **Az evangélium végtelenül mély fogalom,** mert *„a boldog Isten dicsőségéről szól”* (1Tim 1,11), amely kimeríthetetlenül gazdag (Ef 1,18) és végtelenül boldogító. Nem is bírnánk elviselni ezt a boldogságot, ha hirtelen szakadna ránk – ezért szerető Atyánk csak fokozatosan adagolja nekünk. Ő a mi „rejtőzködő” Vőlegényünk, aki a színfalak mögül mintegy lélegzetvisszafojtva figyeli, amint szerelme rábukkan a megannyi „nászajándékra”, melyeket Ő rejtett el neki – s amelyek jó részét menyasszonya már a földi életében (vagyis a Bárány menyegzője előtt) élvezheti, bár a javuk még hátravan: a menyegző után vár ránk (Ézs 45,15; 2Kor 11,2; Jel 19,7). Ez az evangélium magva – amely sok mindent egész más megvilágításba helyez. Például az engedelmességet. Meg az üdvösséget. Az Istennel való kapcsolatunknak a házassággal való szoros összefüggésére, párhuzamára nemcsak a Biblia világít rá egyértelműen (pl. Ézs 54,5-8; 62,4-5; Jer 3,20; Ez 16[,6-8]; 23; Mt 22,2-14; Mk 2,19; Jn 3,29; Róm 7,2-4; Ef 5,22-32; 2Kor 11,2; Jel 19,6-9; 21,9), hanem sok egyéb között **Petőfi klasszikus sorai** is utalnak rá: „...Eltűn előlem az idő, / S minden rejtélyes üdvességeit / Árasztja rám az örökkévalóság [...] Boldogságomnak édesanyja, / Egy égberontott képzelet / Tündérleánya, / Legvakmerőbb reményimet / Megszégyenítő ragyogó valóság, / Lelkemnek egyedüli / De egy világnál többet érő kincse, / Édes szép ifju hitvesem, / Minek nevezzelek?” Erről (az egyetlen és nagy Őről) szólnak gyakran az énekeink (ld. Fűtő Róbert: „Szex és a szingli”, szabadszombat.hu/eloadasok/szex-es-a-szingli), a filmjeink és az álmaink, ld. Sam Allberry *Miért számít Istennek, kivel fekszem le?* c.

könyvét (SAMSZ), amely különösen jól megvilágítja a mai kor számára a szexualitás (és a házasság) bibliai felfogásának szépségét és észszerűségét. Ennek az evangéliummal való összefüggését és az utóbbi mibenlétét illetően ld. *Biblikus gyülekezetvezetés* – c. könyvem (HRBGY) 3. függelékét.

2. Bár a férfi-nő kapcsolatban a szexnél jóval többről van szó (amint a Petőfi-idézet is mutatja), szexualitástól túlfűtött korunkban az evangélium sarkalatos eleme az a tény, hogy **a szexuális kapcsolat helye egyedül a házasság.** Általában a házasságon kívüli (és pl. konkrétan a **házasság előtti**) önkéntes szexuális kapcsolat a Biblia szerint a **paráznaság** bűne,* amely kizár(hat)ja a gyülekezeti tagságot (amennyiben az illető nem tér meg belőle), és végső soron az üdvösséget is (1Kor 5–6; vö. Ef 5,3-8). Ezért különösen fontos és aktuális kérdés, hogy mi a házasság. A Biblia szerint **egy férfi és egy nő lényegében halálig tartó, nyilvános és önkéntes szövetsége** (1Móz 2,24; Mal 2,14-16; Ez 16,8; az együttélés önmagában nem házasság [Jn 4,18], a szexuális aktus sem az [2Móz 22,15k; 5Móz 22,28k]).** A holtig tartó házasság bibliai nézete azt jelenti, hogy bár a szexuálisan hűtlen (azaz „parázna") házastárs elküldhető (régi szóval „elbocsátható") – és a válni akaró hitetlen házastárs elengedhető –, új házasság semmilyen esetben nem köthető a (volt) házastárs haláláig (Mt 5,27-32; 19,3-12; Mk 10,2-12; Lk 16,18; Róm 7,2-4; 1Kor 7). A hagyományos házastársi eskü (házasságkötési fogadalom) éppen ezt mondja ki („holtomig, holtáig el nem hagyom"). Ha Isten akarata ellenére mégis új házasság jött létre, akkor abban kell a halálig hűen megmaradni (5Móz 24,1; 1Kor 7,27).

* 1Móz 38(,24); 2Móz 22,15k; **5Móz 22,(13-)21.**28k; **Jn 4,18; 1Kor 7,2; 1Thessz 4,3-4; Zsid 13,4;** bővebben ld. HRBGY, 2. függelék, B.2. pont.

** Ld. HRBGY, 4.B.2.i.4. bek. jegyzete.

3. Kicsit részletesebben kifejtve, a Biblia szerint **a házasság lényegi része a férfi és a nő önkéntes*[a] és nyilvános, *„Isten előtt kötött szövetsége"*** (Péld 2,17; Mal 2,14; Ez 16,8), valamint az *„egy testté"* válás (1Móz 2,24), ami általában magában foglalja (és jócskán meg is haladja) a nemi aktust – amely önmagában még nem házasság, sőt az együttélés sem az (Jn 4,18: *„öt férjed volt, és akivel most élsz, nem férjed"*). A házasságban a férj és feleség nyíltan felvállalja, hogy összekötik az életüket. Jó, ha ezt életre szóló jelleggel képzelik el, de ez nem feltétele a házasság érvényességének, mivel a nem hívők gondolkodásában sokszor jelen lehet a válás lehetősége, Pál mégis azt mondja a hívő félnek, hogy ne váljon el nem hívő társától (1Kor 7,12-13). Izráelben természetesen nem volt külön „templomi" és „polgári esküvő", s ez Jézus és az apostolok idejében is így maradt. Jézus a kánai menyegzőn való részvételével hallgatólagosan jóváhagyta a „polgári házasságkötést", amely azonban polgári jellege ellenére nyilvános szövetségkötés volt Isten mint „tanú" előtt (Péld 2,17). (Ld. HWJD, 103–4. o. [ld. alább, 6. bek.].) A **gyülekezeti házasságkötés** (templomi esküvő) követelményét* nemigen lehet igazolni a Bibliából. Sem az Ó-, sem az Újszövetség nem ír elő semmilyen szertartást, csupán a házasság létrejöttének nyilvános voltára utal (pl. 1Móz 2,24; 5Móz 22; Jn 4,18). Jézus korában a római jog volt érvényben, melynek a hívők engedelmességgel tartoztak „az Úrért" (1Pt 2,13; vö. Róm 13,1kk). „A római jog szerint a házasságkötés érvényesítéséhez nem volt szükség semmilyen vallásos vagy világi szertartás elvégzésére." (Judith Evans Grubbs: *Women and the Law in the Roman Empire* (A nők és a jog a Római Birodalomban, JEGWL], 81. o.) Így csupán „polgári" házasságkötés létezett. Másként felmerülne az a kérdés is, hogy mit tekintsünk elfogadható szertartásnak. Mi van akkor, ha az „esküvő" nem a saját felekezetünk templomában (szertartása szerint) történt (hanem pl. katolikus templomban)? Vagy ha Jehova tanúinál? Mormonoknál? Szerintem jó ötlet Isten (és népe) előtt (is) házasságot kötni, fogadalmat tenni, különösen ha komolyan is vesszük a szertartás jelentését: segítségül és tanúul hívjuk Őt (mint a „hármas fonál" legerősebb szálát, Préd 4,12) és hívő testvéreink közösségét. Ez azonban nem feltétele a házasság érvényességének. A mai Magyarországon az érvényes házasság szükséges és általában elégséges feltétele a **polgári házasságkötés** (a közeli rokonokkal, azonos neműekkel, állatokkal kötött házasságot a törvényeink jelenleg kizárják,*[b] akárcsak a Biblia, ld. 3Móz 18; 20). A. Strauch idézi Andreas J. Köstenberger meghatározását: „A házasság bibliai fogalma úgy írható le a legjobban, mint szövetség, egy férfi és egy nő közötti szent kötelék, amelyet Isten szerzett és nyilvánosan, Isten előtt kötnek meg (akár tudomásul veszi ezt a házaspár, akár nem), s rendszerint nemi közösüléssel tesznek teljessé." Majd a házasság következő **bibliai jellemzőit** sorolja fel: (1) egy férfi és egy nő „egy test"-kapcsolata, monogám, heteroszexuális egyesülése (1Móz 2,18-25; Mt 19,4-6); (2) szent, szövetségi kapcsolat, melynek maga Isten a tanúja (Mal 2,13-16; Ez 16,8; Mt 19,6); (3) maradandó egység (Mt 19,6; Róm 7,2); (4) szexuális egyesülés, melynek célja az emberiség szaporodása és az egymással szeretetteljes kapcsolatban levő férfi és nő intim élvezete (1Kor 7,2-5); (5) kizárólagos kapcsolat, melybe „más emberi kapcsolatnak nem szabad beleavatkoznia" (1Tesz 4,2-8; Zsid 13,4). (6) Krisztust és Gyülekezetét jelképező kapcsolat (Ef 5,25-32).** Ld. még HRBGY, 2. függelék, B.2.2. bek.

a A házastárs megtalálása, a párválasztás erősen kultúrafüggő, és sokféleképpen történhet. A házasságkötésbe már az ókori, ószövetségi időkben lehetett beleszólása a lánynak is, ld. 4Móz 36,6 („Menjenek feleségül, ahova jónak látják..."*); vö. 1Móz 24,57k; 2Móz 22,16 (egy rendes apa bizonyára figyelembe vette lánya óhaját).

* Az 1Móz 2,24 szerint a házasság a teremtési rend része, nem pedig papot és egyházi szertartásokat igénylő szentség – ahogy azt a római katolikus egyház gyakorolja, amely jogtalanul, helytelenül sajátítja ki mind a házasság megkötését (szentesítését), mind az „érvénytelenítését" (felbontását) – alapvetően a saját (amúgy is igencsak eltúlzott) hatalmát még tovább növelve ezáltal (ennek egyháztörténeti gyökereiről ld. az alábbi D.1. bekezdést). Ez az igeellenes katolikus gyakorlat borzasztó visszaélésekhez vezet, ld. alább, F.3.1.

*b 2013. évi V. törvény, 4:5–13. §, ld. https://njt.hu/jogszabaly/2013-5-00-00.

** Alexander Strauch: *Biblikus gyülekezetvezetés – A helyi gyülekezet presbiteri vezetésének helyreállítása* (ASBGY2, Evangéliumi Kiadó, előkészületben), 12. f. vége.4. Az Isten terve szerinti **házasságnak sok minden állhat útjában** – például a feleség és/vagy a férj hitetlensége, önzése, „bálványimádása", paráznasága (egyszóval

testi és/vagy lelki hűtlensége), illetve (egy másik síkon vizsgálva a dolgot) a Sue Johnson és Kenny Sanderfer *Kapcsolatra teremtve – Ölelj át! – Együtt Istennel* c. könyvében (SJKT, Harmat, 2019) említett bűnbakkeresés vagy „tiltakozó polka" – melyben az egyik fél a döntően fontos érzelmi kötődést próbálja rámenősen kierőszakolni, a másik pedig tiltakozik e fájdalmas „agresszió" ellen. Az e „tánc" bármelyik változatába való belefáradás oda vezethet, hogy a házastársi kapcsolat, melynek tulajdonképpen a földre szállt mennyet kellene kiábrázolnia, földi pokollá válik, amiből a bűnbeeséskor megromlott emberi természet hajlamos a válásba menekülni, csöbörből vödörbe esve.

5. A **házastársi konfliktusok** oka lehet hatalmi harc is, amit részben a feleség engedelmességéről szóló bibliai tanítás félreértése okozhat. Igaz, hogy az Ef 5,22-33 szerint a feleség „mindenben" engedelmességgel tartozik férjének mint „fejének" (23. v.; vö. 1Kor 11,3)* – sőt jó értelemben „félnie" kell a férjét (Ef 5,33; Károli) –, ám ez nyilván nem terjed ki a bűnre (ApCsel 5,29). Mivel pedig *„minden, ami nem hitből származik, az bűn"* (Róm 14,23), és *„aki tehát tudna jót tenni, de nem teszi: bűne az annak"* (Jak 4,17), minden feleségnek alaposan meg kell gondolnia, miben és hogyan engedelmeskedjen bűnös férjének (s mindnyájan azok vagyunk)! Ráadásul ahogy az Atya(isten) ugyan feje Krisztusnak (1Kor 11,3), de Ő sem uralkodik önkényesen, hanem mindig teljes összhangban van a Fiúval és a Szentlélekkel, úgy kell tennie a férjnek is. Tehát a diktatórikus vezetés ellentétes Isten természetével: Ő Szentháromság, vagyis nem egy személyben, monarchikusan uralkodik, hanem három személyű, többes vezetést alkalmaz. (Vagyis még Ő sem „játszik Istent" olyan értelemben, hogy egymaga önkényesen uralkodva mintegy „madzagon rángatna" Neki alávetett lényeket, ld. John Lennox: *Determinált hit?* [JLDH].) Jézus újradefiniálta a vezetést, feje tetejére állítva a hierarchiát: nála a nagyok önkéntes (rab)szolgai szerepet töltenek be (Mt 20,25-28). Mindenki megkapja Jézus szerepét, akár vezetőként, akár engedelmes követőként – mindkettőben Ő a mintaképünk. Tehát a férjnek a Szentháromság mintájára (egyfajta „szent kettősségként") a lehető legjobban be kell vonnia feleségét a vezetésbe, a döntésekbe, vele egyetértésben hozva meg azokat, szabadságot biztosítva neki (2Kor 3,17). Olyan odaadóan és áldozatosan kell szeretnie feleségét, mint a saját testét – ahogy Krisztus szerette az egyházat, önmagát adva érte (Ef 5,25-30). A szülő (különösen az anya) egyoldalúan rengeteg áldozatot hoz a gyermekéért, s közben mélyen megszereti őt. Így van ez a házasságban is (ld. TKKH, alább). Mindez meglehetősen **kiegyensúlyozottá teszi a férj és a feleség helyzetét.** A feleség engedelmességének foka mindig függ a férjébe vetett bizalmától és általában a gyülekezetük erre vonatkozó tanításától is. Francis Schaeffer tanítványa, Jerram Barrs szerint a házasságban nem az alárendeltség az elsődleges, hanem a testvéri viszony (Krisztus [Lelke] mindkét házastársban jelen van!) – ami nem hívő házastársakra is vonatkozik, nemcsak azért, mert Ádámtól-Évától „testvérek", hanem mert mindketten egyaránt Isten képmásai, ezért egyenlők (vö. 1Pt [2,17–]3,7; Ef 5,23d.25.28k.31.33a), ld. Ranald Macaulay és Jerram Barrs: *Eltorzult képmás* (Harmat, 1994), 9. f., különösen 184. kk. o. Tehát az egyenlőségnek ez az elsődleges szempontja nemcsak kivételesen érvényes (amikor a férj bűnbe vezetné a feleségét), hanem mindig – így pl. a szex terén is, mivel az 1Kor 7,1-6 szerint *„a férj sem ura a maga testének, hanem a felesége"* (nemcsak fordítva), ezért a feleség teljes joggal kérheti férjét, hogy (most) ne tegye azt a testével, amihez épp kedve volna (a témát rendkívül érzékenyen és bölcsen tárgyaló mennonita Penner házaspár szerint mivel a férj hatol be a feleség testébe, és nem fordítva, ezt mindig csak a feleség engedélyével, kifejezett kívánságára szabad tennie, ld. *A szexualitás ajándéka* c. könyvük 16. fejezetét [CJPSZA]). Ugyanilyen következtetésekre juthatunk a felebaráti szeretet általános parancsából (*„Szeresd felebarátodat, mint magadat",* Mt 22,39) és az aranyszabályból (Mt 7,12). Ezt az itt csak igen röviden kifejtett nézetet nevezhetjük **kiegyensúlyozott komplementarista nézetnek,** amely módosítja/pontosítja a komplementarista nézetet (mely szerint a férj és a feleség szerepe eltér és kiegészíti egymást), és szemben áll az egalitárius nézettel (mely szerint a két szerep közt nincs érdemi különbség), s nagyon tömören **szabad, önkéntes, korlátozott, részben kölcsönös és egyenrangú engedelmességként** összegezhető (Ef 5,21-33; Gal 3,28; 5,13; Fil 2,3-4; Róm 15,1-3; ld. „A jó szex és házasság titka", HRBGY, 3. függelék, B.3. pont).** Ezt a nézetet (és a házasság mibenlétét) tudtommal Timothy és Kathy Keller írták le a legjobban *A házasságról – Illúziók és félelmek helyett kiteljesedés* c. könyvükben (TKKH, Harmat – Koinónia – KIA, 2015), különösen a 6. fejezetben és a függelékben (mindkettőt Kathy írta), ld. hivo.hu/hazassag.htm. A házassági konfliktusok megoldásában pedig talán a leghasznosabb segítség James N. Sells és Mark A. Yarhouse *Konfliktuskezelés a párok lelkigondozásában* c. könyve (Harmat, 2024, összefoglalását ld. itt: hivo.hu/evkapcsolat.pdf), amely megemlít a válással kapcsolatban néhány gyakori mítoszt is („minden jobbra fordul majd", „jobb lesz a gyerekeknek", „legközelebb nem követem el ugyanazt a hibát"), valamint az elváltak (sőt újraházasodottak) segítéséhez is sok jó ötletet ad. Lásd még a következőket: Arnold Mol: *Házaspárbaj* (AMH, Harmat, 2014, issuu.com/harmatkiado/docs/hazasparbaj_lapozgato), Ken Sande: *Béketeremtők* (KSBT, Harmat, 2015, issuu.com/harmatkiado/docs/harmat_beketeremtok_lapozgato és rw360.org) éshivo.hu/fsilkiv.htm.

* Egy kétfős csapatban csak egy vezető lehet (vagy egy se), mert ha mindenki vezető, akkor senki sem az. A házasság és a család olyan szoros életközösség, hogy a gyakorlati működőképességhez szükség van a vezetés „formájára" (ld. Schaeffer és Barrs alább idézett műveit, pl. FSIL, 216. o.), ami az alábbi módon gyakorolva nem akadálya a szabadságnak, a krisztusi testvériségnek. Ld. még Barrs előadását: thegospelcoalition.org/sermon/infiltration-of-evangelicalism-part-3/.

** Valójában nincs olyan hithű feleség, aki mindenben engedelmeskedik a férjének, mert ha megtenné, nem engedelmeskedne mindenben Istennek (a férje ugyanis bűnös ember, aki néha olyat is kér tőle, ami ellentétes Isten akaratával). Tehát a férj és a feleség kapcsolatát bizonyos értelemben mind a hierarchia, mind az egyenlőség jellemzi; a kettő feszültségét, kényes egyensúlyát fejezi ki az Ef 5,21(-33). Ez az elv

más viszonylatokban is érvényes – pl. a gyülekezetvezetés terén (ha kissé másképpen is), ld. HRBGY, 0.C pont.

6. E gyakran erőteljes érzelmeket kiváltó, nehéz téma egyes lelkigondozói szempontjait röviden érintem a Bevezetés és a jelen tanulmány végén. Ebben a tanulmányban (a Biblia után) leginkább William A. Heth és Gordon J. Wenham *Jesus and Divorce* (Jézus és a válás, Thomas Nelson, 1985 [HWJD], ld. itt) című könyvére támaszkodom, melynek szerzői tudományos alapossággal, rengeteg szakirodalmi hivatkozást megadva tárgyalják a válás kérdéskörét. „Az e témáról valaha írt legátfogóbb tanulmánykötet [HCÉP] szerzője szerint **AZ ELSŐ ÖT SZÁZADBAN** [a keresztények között] **minden görög író és egy kivételével minden latin író EGYETÉRT ABBAN, HOGY A BÁRMILYEN OKBÓL BEKÖVETKEZETT VÁLÁS UTÁNI ÚJRAHÁZASODÁS HÁZASSÁGTÖRÉS.** A házastársi kötelékre úgy tekintettek, mint ami mindkét házastársat egyikük haláláig köti" – írják.* Ezért álláspontjukat **a korai egyház nézetének** nevezik (melybe általában beleértjük a Mt 19,9-nek a Mt 5,32 fényében, annak „rövidített ismétléseként" való értelmezését is, ami az első századokban a görögül író és a görögöt általában anyanyelvi szinten beszélő egyházatyák számára szemmel láthatóan természetes volt, és amit a természetes olvasási sorrend meg a belőle adódó szövegértelmezési mód is megerősít**), miközben kitérnek számos más nézetre és a történeti vonatkozásokra is. Az előbbieket a B.3., D. és E. pontban, az utóbbiakat az egyháztörténelemről szóló tanulmányomban tárgyalom (HRET). Heth és Wenham műve és nézete mindenekelőtt és alapvetően a Bibliára épül (HWJD, 21–22. o., szemben Keener állításával, ld. *Három vélemény az újraházasodásról* [3VÚH, Harmat, 2009], 62. o.) – helyesen, mivel a korai egyház akár tévedhetett is, és mindenesetre alávetette magát az apostolok és a Szentírás tekintélyének (ld. HRBGY, 1. f. és hivo.hu/00biblia.htm). Mi is ezt az utat követjük, előbb Jézus, majd Pál tanítását vizsgálva. **„A legtöbb mai tudós egyetért a korai egyházzal abban, hogy Jézus *sosem* engedte meg a válást az újraházasodás jogával"** (HWJD, 45. o.; vö. Mihalec Gábor: *A lelkigondozás és a pszichoterápia határkérdései a házassággondozásban* [MGD, PhD-értekezés, KGRE Hittudományi Doktori Iskola, 2013], 317. o., 1106. j., amely egy 2010-es írást idéz, mely szerint „az újszövetségi kutatók túlnyomó többsége... abszolút válási tilalomként" értelmezi Jézus tanítását). Ennek fényében tanulságos lesz megvizsgálnunk annak a meglepő ténynek az okait, hogy a mai (evangéliumi) protestánsok döntő többsége más nézetet vall (HWJD, 13. o.). A bekezdés elején idézett álláspontot **(a holtig tartó házasság) szigorú vagy történelmi nézet(é)nek** fogom nevezni (beleértve az azzal lényegében azonos gyakorlati eredményre vezető, de más indoklású nézeteket és általában az 1Kor 7 tanítását is, mely szerint a válni akaró hitetlen/hűtlen házastárs *elengedhető* [de el nem küldhető], ám új házasság ilyenkor sem köthető), míg a vele ellentétes álláspontokat **engedékeny vagy erasmusi nézetnek** (amely tehát [bizonyos esetekben] megengedi az újraházasodást az előző házastárs életében) – végül **hiperszigorú nézetként** említem azt a jóval ritkább véleményt, mely szerint a még élő korábbi házastárs esetében az újabb házasságot fel kell bontani. * HWJD, 22. o. (kiemelés tőlem). A halál véget vet a házasságnak; a házastárs halála után új házasság köthető (Róm 7,2k; 1Kor 7,39; ld. az alábbi C. pontot).

** Az engedékeny(ebb) nézetet vallók általában fordított irányban dolgoznak: a Mt 5,32-t próbálják vagy a Mt 19,9 fényében, vagy más módon elferdítve értelmezni.

7. **Bibliai érvelésem lényege** (mely teljes mértékben, kizárólag a Biblia tanításán alapul) **tömören összefoglalva** a következő. Jézus a Lk 16,18-ban és a Mk 10,2-12-ben kivétel nélkül (és mindkét félnek) tiltja a válás utáni újraházasodást. Lukács és Márk műveinek Máté és Pál művei sem mondhatnak ellent – különösen egy ilyen, jelentős részben jogi kérdésben, ahol megszokott és elvárható volt az igen pontos fogalmazás (ld. az A. pont végét) –, és nem is teszik. A Mt 5,32 mindkét mellérendelt tagmondata külön is megerősíti az újraházasodás tilalmát, bár az első tagmondat (32a v.) paráznaság esetén megengedi a hűtlen fél elbocsátását (de az újraházasodást neki is tiltja a 32b v.). Máté a Mt 19,3-12-ben nem mond ellent a Mt 5,32-nek (sem Lk és Mk tanításának, sem Jézus önmagának), ha helyesen értelmezzük a Mt 19,3-12-t. Erre több lehetőségünk is van; a legvalószínűbb a korai egyház imént említett értelmezése, mely szerint a Mt 19,9-et kell a Mt 5,32 fényében (ahhoz hasonlóan) érteni, nem pedig fordítva (a Mt 5,32 nyelvtana csak ezt a szigorú értelmezést teszi lehetővé, és a Mt 19,9 nyelvtana is megengedi ezt). Pál nem bírálja felül az Úr tanítását (sőt Rá hivatkozik mint tekintélyre, 1Kor 7,10), hanem aláveti magát annak, kimondva a holtig tartó házasság általános elvét (Róm 7,2-4; 1Kor 7,39), és kiegészítve azzal a megjegyzéssel, hogy ha a hitetlen fél válni akar, a hívő társa elengedheti (1Kor 7,15), de az imént mondottak (és az 1Kor 7,11) alapján természetesen egyiküknek sem szabad új házasságot kötnie. Ha mégis létrejön új házasság egy volt házastárs életében, az új házasságban kell hűségesen megmaradniuk a feleknek (1Kor 7,10.27; 5Móz 24,1-4; az utóbbi, ószövetségi szakasz helyesen értelmezve nem a válás utáni újraházasodást engedélyezte, hanem csak előírta a válás eljárásrendjét, ha már amellett döntött a „kemény szívű" férj; Mk 10,5). A válásról szóló bibliai szakaszok általam ismert értelmezéseinek egyedül ez a „szigorú" típusa ellentmondásmentes (amely, mint említettem, a Mt 19,3-12 esetében többféle „szigorú" értelmezési lehetőséget is megenged).

8. Megfigyelhető, hogy minél engedékenyebb nézetet képvisel valaki e téren, általában annál erősebben támaszkodik a kulturális (történelmi) háttérre és összetevőkre, a rabbinikus hagyományra,* a vélelmezett lelkigondozási/humanisztikus szempontokra** stb., és annál kevésbé magára a Bibliára (ld. pl. 3VÚH). Jézus viszont a válás esetében (Pál a szex és az egyedülálló élet esetében is, 1Kor 7,1-11) a férfi és a nő hagyományos, egyenlőtlen viszonyát megfordítva kölcsönösségről, egyenlőségről beszél, így a rabbinikus háttértől eltávolodik. Mindig jelen van a **kísértés, hogy a pillanatnyi boldogság humanisztikus szempontjait a világos bibliai elvek elé helyezzük, megakadályozva a tartós és mély boldogság elérését.** Ezzel kapcsolatban érdemes felidézni Geoffrey W. Bromiley egyháztörténész szavait: „Az elért boldogság Isten ajándéka. A boldogság nem érhető el és az ember élete nem teljesedhet be ott, ahol az ember ellentétben áll Isten kijelentett akaratával, vagy makacsul elutasítja

annak belátását, hogy az igazi boldogság és beteljesülés az Isten országa és igazsága melletti elsődleges elköteleződésben rejlik” (*God and Marriage* [Isten és a házasság, Eerdmans, 1980], 40–41. o., idézi HWJD, 202. o.). Ha egyszer Jézus világosan és egyetemesen, mindenféle kivétel nélkül kimondja: *„Aki elbocsátja feleségét, és mást vesz el, házasságtörő, és aki férjétől elbocsátott asszonyt vesz el, szintén házasságtörő”* (Lk 16,18), akkor ezt nem bírálhatjuk felül azzal, hogy „de abban a korban mindenki beleértette a válás (elbocsátás) fogalmába (amit a másik fél paráznasága esetén Jézus is megenged) az újraházasodás szabadságát.” Jézus számos esetben nyíltan szembeszállt a korabeli felfogással (igen kirívóan tette ezt pl. a szombatnapi nyugalom terén [Lk 6,1-11]; további példákat illetően ld. HRBGY, 3.C.3.2.). Ne akarjuk Őt „megszelídíteni”!

* D.A. Carson figyelmeztet a „paralelománia” veszélyére: C.H. Dodd és Rudolf Bultmann a Jn 1,1-18-ról írt tanulmányaikban külön-külön e szakasz jó 300 lehetséges párhuzamát említik meg, de a két „párhuzamgyűjtemény” között az átfedés mindössze 7 (hét)%! Így nyilván igen eltérő (és a bibliai szövegtől meglehetősen távol álló) következtetésekre lehet jutni. (Ld. Carson Jn-kommentárja bevezetését [PNTC, 1991], III.4. pont, 54. jn.)

** Ami a lelkigondozói szempontokat illeti, egyrészt fontos hangsúlyozni, hogy az elváltak (és családjuk) javát szolgálja, ha egyedül maradnak (ld. Carson tanulságos konkrét példákat is említő tanításának végét [átirattal]: https://www.thegospelcoalition.org/sermon/family-husbands-and-wives-love-and-submission-christ-and-the-church/). Másrészt érdemes megszívlelnünk Michael Lawrence szavait (*A megtérés – Hogyan teremt népet Isten?* [Paulus, 2025], 130. o.): „Régi egyetemi ismerősömnek véget ért a házassága, miután a férje egy másik nő miatt elhagyta. Segítséget kért a gyülekezete vezetőitől, de azt felelték, semmit sem tehetnek. A gyülekezet – egy evangéliumi közösség – nem sokkal később örömmel üdvözölte soraiban a volt férjet és újdonsült feleségét, a volt feleség pedig magára maradt a lélek sötét éjszakájában, és évekig tartott, mire felépült. Vajon hány, a házasságtörés kísértésével küzdő férj vagy feleség kapott segítséget ebben a gyülekezetben a lelkét kísértő bűn ellen folytatott küzdelemben?”

9. Fontos leszögezni, hogy **nem szabad lenéznünk az elváltakat** (és persze az újraházasodottakat sem). A Biblia szerint **a válásért nem (feltétlenül) hibáztatható egyformán a két fél,** mint ahogy a házasságtörésért sem (csak a házasságtörőt kell[ett] megkövezni/kiközösíteni [csak ő *„nem fogja örökölni Isten országát”*] és szabad elbocsátani [1Kor 5,11; 6,9k; Mt 5,32] – utóbbi esetben tehát a „válásért” egyedül ő a kimondott, nevesített és büntetett felelős akkor is, ha az „ártatlan” fél a gyakorlatban sosem teljesen ártatlan, sőt akár nagyon is hibás lehet; ld. az alábbi E. pont végét). Ráadásul különbséget kell tenni a múltban elkövetett hibák/bűnök és a jelenlegi bűnösség (bűnben élés) között – egyik téren sem feltétlenül egyformán hibás a két fél. Ezért az „ártatlanság vélelme” az elváltakat is megilleti ugyanolyan értelemben, mint bárki mást!

10. Jézus Krisztus áldozata miatt **a házasságtörésre és a válásra, újraházasodásra is van bocsánat.** *„Ha megvalljuk bűneinket, hű és igaz ő: megbocsátja bűneinket, és megtisztít minket minden gonoszságtól”* (1Jn 1,9). Ez azt jelenti, hogy akik elismerik, hogy bűnt követtek el az újraházasodással, s ezt a bűnüket megvallják Istennek (és célszerűen a testvéreiknek is, ld. Jak 5,16: *„Valljátok meg azért egymásnak bűneiteket, és imádkozzatok egymásért, hogy meggyógyuljatok”*), azok nemcsak a bűnüktől szabadul(hat)nak meg, hanem a bűntudattól, az addig rejtegetett (valójában maguk elől is eltitkolt) bűnük miatti hatalmas lelki tehertől, képmutatástól és szégyentől is, ami hatalmas felszabadulást eredményezhet. Hiszen ha egyszer Isten megbocsátotta a bűneinket (s ebben a fenti ígérete miatt az őszinte bűnvallás után biztosak lehetünk), akkor már nincs az az emberi vélemény, (képmutató) megbélyegzés, elkülönülés/elzárkózás, amely „fogna rajtunk”, elkeserítene, megbénítana minket (persze attól még fájhat, de közel sem annyira). Akkor már Pál apostollal együtt elmondhatjuk: *„Én pedig a legkevésbé sem törődöm azzal, hogy ti hogyan ítélkeztek felettem, vagy más emberek hogyan ítélkeznek egy napon; sőt magam sem ítélkezem önmagam felett. Mert semmi vádat nem tudok önmagamra mondani, de nem ez tesz igazzá, mert aki felettem ítélkezik, az Úr az”* (1Kor 4,3k). Ha tehát **megtörtént a bűnvallás, az újraházasodottak felszabadultan, tiszta lelkiismerettel élhetnek újabb házasságukban** – holtig hűen új társukhoz (bizonyos szempontból úgy, mintha ez volna az első házasságuk). **Jézus azért jött, hogy leoldja bilincseinket, melyeket a bűneink raknak ránk vagy mi rakunk egymásra.** Hazájában, Názáretben olvasta fel Ézsaiás könyvének Rá vonatkozó próféciáját: *„Az Úr Lelke van énrajtam, mivel felkent engem, hogy evangéliumot hirdessek a szegényeknek; azért küldött el, hogy a szabadulást hirdessem a foglyoknak, és a vakoknak szemük megnyílását; hogy szabadon bocsássam a megkínzottakat, és hirdessem az Úr kedves esztendejét”* (Lk 4,18k; vö. Ézs 61,1k). **Urunk tőlünk is hasonlót vár** – különösen a hozzánk közel állók, a családtagjaink és a testvéreink esetében, akiket mi magunk kötöztünk, bénítottunk vagy terheltünk meg bűnös módon –: *„Nekem az olyan böjt tetszik, amikor leoldod a bűnösen fölrakott bilincseket, kibontod a járom köteleit, szabadon bocsátod az elnyomottakat, és összetörsz minden jármot!”* (Ézs 58,6) Felmerül a kérdés: **Hogyan viszonyuljunk** azokhoz, akik még nem jutottak el az újraházasodásuk (esetleg a válásuk) bűnös voltának felismeréséhez és megvallásához? Szerintem úgy, mint a többi bűnös testvérünkhöz – pl. azokhoz, akik a képmutató ítélkezés, a vétkesek közti néma cinkosság vagy a testvéreiket elutasító rideg közöny bűnében szenvednek –: *„a (való)igazságot képviselve szeretetben”* (Ef 4,15; Vida-ford.), más szóval *„körülövezve derekunkat igazsággal”* (Ef 6,14; Ravasz-ford.) és *„a szeretet kötelékével”* (Hós 11,4), amely *„tökéletesen összefog mindent”* (Kol 3,14).

11. Ha mindez ilyen egyértelmű, akkor **miért a sok zűrzavar e téren?** Egyrészt azért, mert a válás (és különösen a házasság) nemcsak jog és **igazság,** hanem mindenekelőtt **szeretet** kérdése, és a kettőnek helyes egyensúlyban kell lennie (Ef 4,15); Isten olyan csodás, művészi egységben rendezte el az erről szóló tanítást (és magát az ennek tökéletesen megfelelő valóságot), hogy az igazság elősegítse a szabad,

önkéntes döntésre épülő szeretetet és viszont (Zsolt 85,11). Másrészt azért, mert az emberi szív a bűnbeesés óta romlott (bűnös), értetlen és engedetlen, s így könnyen visszaél(ne) egy pusztán merev jogi szabályozással (ami nem fedné le pontosan Isten szándékát); és a történelem során az egyház nagy részének is sikerült alaposan eltávolodnia Ura és Vőlegénye igazságától és szeretetétől. A kereszténység elutasításának egyik leggyakoribb oka a szexhez való (vélt) keresztény hozzáállás. A keresztény hatóságok tiltották a szexet csütörtökön (Krisztus elfogatásának napján), pénteken (Krisztus halálának napján), szombaton (Szűz Mária tiszteletére) és vasárnap (az elhunyt szentek tiszteletére); sőt néha a szerda is tiltólistára került, akárcsak a szentek ünnepei, úgyhogy becslések szerint évente csak 44 nap maradt a házaséletre.* A Biblia szemlélete egész más. Már maga az éden szó is „gyönyörűség, elragadtatás, öröm" jelentéssel bír, s a házastársi szexualitás élvezetét és szépségét gyönyörűen ecseteli pl. az Énekek éneke és a Péld 5,18k. (Bővebben ld. a D. pontban, illetve HRET-ben).

* Philip Yancey, *Designer Sex* (Terv szerinti szex, InterVarsity Press, 2003), 7. o., ld. books.google.hu/books?id=hAQxHLP_KUcC.

12. Mivel a válás (és az újraházasodás) általában nyilvánosan történik, az elváltakat gyakran ér(het)i **képmutató, másokat megszégyenítő/megkötöző ítélkezés** (alighanem részben ez indít közülük sokakat újraházasodásra). Ez része a stratégiánknak, amellyel elterelјük a figyelmet saját bűneinkről (*„Mert sokat vétkezünk mindnyájan";* Jak 3,2), és jó (mindenesetre másoknál jobb) színben próbáljuk feltüntetni magunkat. E „nemes" cél és a bűneink leplezése érdekében önvédelemből **mindnyájan felépítünk magunkban egy hamis (nézet)rendszert,** amely így **az igazság bennünk levő ellenségévé** válik. „A gőgös önszeretet, az igazság szenvedélyes kerülése, az önáltatás és a képmutatás közti elszakíthatatlan kötelék a Biblia nagy témáinak egyike – például ütemesen ismétlődik, hogy *»A bolond helyesnek tartja a maga útját«* (Péld 12,15 [vö. 3,7; 14,16; 16,2; 16,25; 26,12.16; 28,11; 30,12; Lk 18,11; Gal 6,3])." (Os Guinness, *Fool's Talk: Recovering the Art of Christian Persuasion* [Bolondbeszéd – A keresztény meggyőzés művészetének visszanyerése, OGFT], 5. f., 29. jn. [jegyzetnél]) Ez az **önző, szenvedélyes igazságkerülés, önáltatás és képmutatás** nemcsak az egyénre, hanem **a csoportra, a közösségre, sőt az egész társadalomra is jellemző.** Ahogy Pascal fogalmazott: „az emberi élet örökös illúzió; egyebet sem teszünk, mint kölcsönösen becsapjuk egymást, hízelgünk egymásnak. Senki sem beszél úgy jelenlétünkben, mint távollétünkben. Az embereket egybefűző összetartás kizárólag ezen a kölcsönös csaláson alapul; és bizony kevés barátság maradna meg, ha mindenki tudná, mit mond róla távollétében a barátja, még ha ilyenkor valóban őszintén és indulattól mentesen nyilatkozik is róla." (Blaise Pascal: *Gondolatok* [Gondolat, 1978, ford. Pődör László, ld. ppek.hu/k405.htm], 100., részben idézi Guinness, uo., 34. jn.) **Sokszor a bűnös hallgatásunkkal vétünk súlyosan** (bár nem oly feltűnően), összejátszva a nyíltan vétkezőkkel. Babits feledhetetlenül fogalmazta meg ezt: „vétkesek közt cinkos aki néma" (Jónás könyve, 3., ld. mek.niif.hu/04300/04341/04341.htm#3). Továbbfűzve a gondolatot, a **kapcsolatainkban a leggyilkosabb fegyverünk a közöny** – amikor figyelmen kívül hagyjuk, levegőnek nézzük a másikat (mert szavaival, tetteivel vagy a puszta [jelen]létével a bűnünkre emlékeztet minket). A lelkigondozók tudják, hogy amikor egy házasság eljut az elhidegülésnek erre a végső szintjére, lényegében keresztet lehet vetni rá („béke poraira!"). Csak akkor van remény a gyógyulásra, ha visszatérünk a kommunikációhoz, bármilyen fájdalmasnak és ijesztőnek tűnjön is.

A. Jézus tanítása

1. Lukács és Márk

1.a. **Jézus viszonylag keveset beszélt a házasságról,** és amikor mégis megtette, **leginkább annak felbontásáról szólt** (ebben az összefüggésben említve a házasságtörést is, lásd alább). Vajon mi lehet ennek oka, és mit tanított pontosan a válásról? Mennyiben befolyásolta Őt a **korabeli kultúra,** és milyen mértékben fogadta el annak szokásait? Ellentmondott-e Neki Pál apostol, illetve hogyan egészítette ki az Úr tanítását? Ezekre a kérdésekre a jelen tanulmány végéig, sőt bizonyos fokig HRET-ben is keressük a választ.

1.b. Az alapvető tájékozódás végett helyénvaló néhány idevágó általános megjegyzést tennünk **az ókori nők helyzetét és a válást** illetően. Rodney Stark* szerint a korai kereszténység gyors terjedéséhez jelentősen hozzájárult, hogy **a keresztény nők sokkal jobb helyzetben voltak pogány és zsidó társaiknál** – különösen a hellén (görög) asszonyoknál –: az utóbbiak eléggé elzártan éltek (kiváltképp a felsőbb rétegek tagjai); nem léphettek be a ház elülső helyiségeibe. A nőknek nem sok beleszólásuk volt, ki lesz a férjük; általában igen fiatalon (gyakran még a serdülőkoruk előtt, tizenévesen vagy még fiatalabb korban) egy jóval idősebb férfihoz adták őket, és a házasságot gyakran akkor is elhálták, ha az ifjú menyasszony még nem volt nemileg érett. Csak akkor válhattak el, ha egy férfi rokonuk szorgalmazta ezt (egy hellén asszony válását akarata ellenére is elérhette az apja vagy a fivére!). A tulajdonhoz a római nőknek alig, a helléneknek egyáltalán nem volt joguk; nem köthettek szerződéseket. Bár őket nem ölhette meg a férjük, a gyermeküket igen (vagy eleve elvetethette). Az újszülött lányokat többnyire kitették meghalni (kivéve legfeljebb az első lányt a családban). A hellén nőket nem tanították írni-olvasni. A **zsidó nők** helyzete változatosabb – és a pogányokénál általában jobb – volt. Bár itt is alacsonyabb soruk volt a férfiaknál, joguk volt a nemi élvezethez, és a szórvány egyes helyein akár vezetői szerepeket is betölthettek a zsinagógában. A **keresztény nők** a legkorábbi időktől fogva sokkal nagyobb biztonságot és egyenlőséget élveztek a házasságban. Általában a pogányoknál idősebb korban mentek férjhez, és beleszólhattak, kihez. Ennek, a szigorú válási tilalomnak és a szexhez, nemiséghez való forradalmian új keresztény viszonyulásnak** köszönhetően gyakrabban és kielégítőbben élhettek házaséletet, mint pogány társaik. A fentiek miatt általában kevés

volt a feleségnek való lány, és a keresztény lányok különösen kapósak voltak – és jóval termékenyebbek is a pogányoknál. Sok férfi a hívő (hitre jutott) feleségén keresztül tért meg. Ld. még HRET, B.1.4. bek. és HRBGY, 3.C.3. pont.

* Rodney Stark: *The Triumph of Christianity* (A kereszténység diadala, HarperOne, 2011), 7. f.

** Ld. HRBGY, 3. függelék, B.3. pont: „A jó szex és házasság titka".

1.c. Ami a **válást** illeti, a **Római Birodalom első császára, Augustus** (Kr. e. 63–Kr. u. 14) a korabeli áldatlan állapotok (különösen a hadra fogható kevés fiúgyermek) miatt a családjogi törvényeiben (*lex Julia et Papia–Poppaea*) a 25–60 éves férfiaknak és 20–50 éves nőknek **anyagi büntetés terhe mellett kötelezően előírta a házasságot.** Az özvegyeknek 2-3 éven, **az elváltaknak 1,5 éven belül szintén meg kellett házasodniuk.** (A zsidóknál is valószínűleg meg kellett nősülniük a férfiaknak, HWJD, 145. o.) A házasságtörést szigetre való száműzéssel és komoly mértékű vagyonelkobzással büntették. A római jog szerint **a házasságtörő feleségtől a férjének el kellett válnia** (akárcsak a zsidó szokásjog szerint, uo., 184. o.), ha nem akarta kockáztatni, hogy kerítés miatt elítéljék. A házasember egyedülálló, de megbecsült státuszú nővel való nemi kapcsolatát is büntették (bár egy férj csak akkor követett el házasságtörést, ha más asszonyával szeretkezett). (Korábban a rómaiaknál a családja fölött szinte korlátlan joggal rendelkező családfő ítélkezett ilyen esetekben, bár ezekről az időkről kevés a megbízható ismeretünk.) Az ágyasság (melyben a nő általában alacsonyabb státuszú volt) a házasság törvényesen elismert, de azt kizáró és bizonyos hátrányokkal járó alternatívája volt. E törvényeken a „kereszténnyé lett" Nagy Konstantin császár valamelyest változtatott a 4. században (a rómaiaknál korábban is tiltott, de a zsidóknál megengedett többnejűséget és a sógorházasságot is megtiltva) (ld. JEGWL, 84., 160., 151., 185. o.). A házasodási kötelezettség alól kibújni igyekvő férfiak a hozomány megszerzése után hamarosan elváltak, vagy egész fiatal lányokat jegyeztek el (a lányok 12, a fiúk 14 éves kortól házasodhattak). Ezért a jegyesség alsó korhatárát a lányoknál 10 évben határozták meg, és a menyasszonyt két éven belül feleségül kellett venni (uo., 86. o.). **„A válás szabályai a klasszikus római jogban rendkívül liberálisak voltak:** a házasságot bármely fél bármikor, indoklás nélkül, egyoldalúan felbonthatta.* A válás legfeljebb némi vagyoni veszteséggel járt: a férj köteles volt visszaadni felesége hozományát, melynek bizonyos hányadát – törvényben meghatározott okokból – visszatarthatta. A kereszténység győzelme után e jogi helyzet gyökeresen megváltozott" (SPVSZ, 73. o.).** Előtte a válások száma olyannyira megszaporodott, hogy „Seneca [kb. Kr. e. 4–Kr. u. 65] szerint egyes előkelő római hölgyek nem a consulok, hanem a férjeik számával számolták az éveiket" (uo., 1. j.). A későbbi fejleményekről bővebben ld. HRET, B. pont.

* A talán kicsit későbbi korról író R. Stark szerint ez leginkább a férjről mondható el, ld. az előző bekezdést. Ld. még Madarassy-Molnár Máté: „A nemi erkölcs és büntetőjogi megítélése az ókorban" (*Iustum Aequum Salutare* IV. 2008/1, 123–36. o.), ias.jak.ppke.hu/20081sz/12.pdf.

** H. Crouzel inkább azt hangsúlyozza, hogy a római jog e változások után is erősen eltért a Bibliától, kettős mércét alkalmazva és sok esetben megengedve a válás utáni újraházasodást, ld. HCÉP, 127–9. o.).

2. Annak igazolása végett, hogy **Isten sem az Ó-, sem az Újszövetségben nem hagyja jóvá a „válást" mint a házasság halál előtti felbomlását az újabb házasságkötés engedélyezése értelmében,** elég kellene, hogy legyen idézni a Biblia első oldalairól az igét, amely létrehívja és meghatározza a házasság intézményét: *„Ezért a férfi elhagyja apját és anyját, ragaszkodik feleségéhez, és **lesznek egy testté"*** (1Móz 2,24; a „ragaszkodik" és a „test" szó itt elsősorban a szoros rokoni, családi kapcsolatra utal, mely a szülő-gyerek kapcsolatnál is erősebb [HWJD, 101. o., vö. Énekek 4,9-12; 5,1k]). Ezt a házasság Szerzője, Megvalósítója és végső Ítélőbírája mondja! Amit Ő egy testté tesz, azt ember hogyan bonthatná fel? S hogy semmi kétség ne maradhasson, az Úr Jézus Krisztus is megerősíti, sőt nyomatékosítja ezt: *„a teremtés kezdete óta az embert férfivá és nővé teremtette az Isten. Ezért elhagyja az ember apját és anyját, és lesznek ketten egy testté, úgyhogy ők többé már nem két test, hanem egy. Amit tehát az Isten egybekötött, ember el ne válassza"* (Mk 10,6-9). **Ki az a bűnös ember, aki nem félti az életét, hogy Isten szent színe elé állva vissza merjen beszélni Neki, azt állítva, hogy amit Ő egybekötött, azt ember elválaszthatja?!** Mivel azonban eltompult a hallásunk és a látásunk, ennél többet is kell és lehet mondani. Mielőtt Márk evangéliumát részletesebben vizsgálnánk, Lukácsét vesszük szemügyre.

3. **Lukács evangéliuma** mindössze egyetlen igeversben foglalkozik a válás/újraházasodás témájával: *„Aki elbocsátja feleségét, és mást vesz el, házasságtörő, és aki férjétől elbocsátott asszonyt vesz el, szintén házasságtörő"* (Lk 16,18). Jézusnak ez a mondása a gazdagság veszélyeiről szóló általános tanításába van ágyazva (a 19. verstől a gazdag és Lázár példázata követi) – a 12–19. fejezet jelentős részének ez a témája. A gazdagság és a hatalom egyik veszélye az azzal való visszaélés a házasság és a szex terén (ld. John Piper *Living in the Light: Money, Sex, and Power* [A világosságban élve – Pénz, szex és hatalom] c. könyvét, desiringgod.org/books/living-in-the-light). Ha valaki csak Lukács (és/vagy Márk) evangéliumát olvasta (és az akkori olvasók között sokan lehettek így; ld. a következő bekezdést), akkor azt a következtetést kellett levonnia, hogy **Jézus szerint a válás utáni újraházasodás sosem megengedett.** A Lk 16,18 közvetlen előzménye a következő: *„A törvényt és a prófétákat Jánosig hirdették, azóta az Isten országának örömhírét hirdetik, és mindenki erőnek erejével törekszik feléje. De hamarabb elmúlik az ég és a föld, mint hogy a törvényből egyetlen vessző is elveszne"* (Lk 16,16-17, ld. az Ószövetség B.1. pontban idézett tanítását a válásról). Jézus tehát a Lk 16,18-beli szigorú parancsot a teljes és általa ezúttal is megerősített és hitelesített, az utolsó betűig tévedhetetlen Ószövetség ismeretében, azzal teljes összhangban mondja ki! (Ld. hivo.hu/00biblia.htm.)

4. Az újszövetségi időkben a **„könyvek"** valójában értékes anyagokra kézzel írt és másolt, drága és ritka irattekercsek voltak (méretüket a tekercsek kezelhetősége korlátozta); **már az is nagy dolognak számított, ha egy személynek vagy**

gyülekezetnek egyetlen ilyen „könyv” a birtokába került. „A második század jelentős része eltelt, mielőtt mind a négy evangélium általánosan elterjedt volna; egy gyülekezet nyilvánvalóan megelégedett egy változattal, bár tisztában volt vele, hogy más helyeken más változatokat használnak” (J. A. Fitzmyer, „Memory and Manuscript: The Origins and Transmission of the Gospel Tradition”, *Theological Studies,* 23. évf. 3. sz., 450. o., 1962. szept. 1., cdn.theologicalstudies.net/23/23.3/23.3.4.pdf). Bár a bibliai könyvek keletkezésének pontos ideje ismeretlen, könnyen lehet, hogy (Márk vagy) Lukács evangéliumának megírásakor Máté evangéliuma még nem állt rendelkezésre (ld. D.A. Carson és D.J. Moo: *Bevezetés az Újszövetségbe* [CMBÚ, KIA, 2007], 152–157., 206. o.). Mindenesetre az egyes szerzők nyilván törekedtek arra, hogy művük önmagában is megálljon abban az értelemben, hogy ne tartalmazzon olyasmit, ami (súlyos) tévedéshez vezethet. (Lehetséges, hogy Lukács már az evangéliuma megírásakor is számolt másik könyve, az ApCsel megírásával, ám az nem tárgyalja közvetlenül a válás kérdését.) A fentiekből következő írásmagyarázati elvet nevezhetjük **a bibliai (egy- vagy többkötetes) könyvek ellentmondás-mentessége elvének,*** ami persze a teljes Ó- és Újszövetségre, sőt a Biblia egészére nézve is áll, mivel a végső szerzőjük a Szentlélek, aki sehol sem mond ellent önmagának. (Ez az elv kevésbé vonatkozik általában a levelekre – mivel azok műfajukból adódóan kevésbé törekednek a teljességre, az önmagukban megállásra –, de pl. a Római levélre vonatkozhat, mert azt Pál egy számára nagyrészt ismeretlen, távoli gyülekezetnek írta, tehát nem feltételezhette az előzetes kommunikációjuk kontextusát.) A válás és újraházasodás megítélésével kapcsolatos problémákat főként a Máténál szereplő kivétel okozza („paráznaság [görögül *porneia*] esetét kivéve”, Mt 5,32; 19,9), melynek alapján sokan úgy vélik, hogy a házasságtörés felbontja a házasságot, és jogossá teszi az újraházasodást. Ezért a Máténál található idevágó szakaszok vizsgálatát későbbre hagyjuk, követve azt az írásmagyarázati elvet, hogy **a nehezebben érthető, homályos szakaszokat a világosabb, egyértelműbb igerészek fényében kell értelmezni** – figyelembe véve azt az ellentmondásosnak tűnő elvet is, hogy a részeket az egész kinyilatkoztatás fényében értelmezzük, az egész Bibliát azonban csak a részek értelmének megismerése után érthetjük meg – ezt nevezik hermeneutikai körnek –, ami szükségessé teszi a Szentírás többszöri figyelmes olvasását. Az említett elveket azért is rendkívül fontos itt alkalmaznunk, mert ennek elmulasztása könnyen vezethetne végzetes tévedéshez (házasságtöréshez), ha pl. egy (akár „önhibáján kívül”) elvált embernek Máté (valójában persze tévesen értelmezett) evangéliuma alapján azt mondaná valaki (az engedékenyebb értelmezés nézetének hívei szerint azt a következtetést kellene levonnia Mt-ból), hogy új házasságot köthet, míg Lk és Mk olvasásából épp ellentétes következtetést kell levonnia az újraházasodást illetően (melyről kifejezetten szólnak, ld. Lk 16,18; Mk 10,11k). Látni fogjuk, hogy valójában az evangéliumok e téren is teljes összhangban vannak egymással és a Szentírás összes többi részével – mindegyik kivétel nélkül minden esetben tiltja a válás utáni újraházasodást (bár ezt nem mindegyik fejezi ki egyformán világosan és nyomatékosan).

* A „bibliai teológia” (biblika teológia) vizsgálja az egyes szerzők és egyes bibliai könyvek/szakaszok sajátos (önálló) mondanivalóját, ld. Wayne Grudem: *Sytematic Theology* (WGST, Rendszeres teológia, InterVarsity, 2000), 1. f. eleje. Lukács az ApCsel 1,1-ben kimondottan „könyvnek” nevezi evangéliumát és az Apostolok cselekedeteit, melyek együttesen egy kétkötetes műnek is tekinthetők.

5. Ezért **sem állja meg a helyét az erasmusi nézetnek az a „kivételelméletnek”** nevezhető fajtája/összetevője (melynek egyik fő cáfolata maga a Mt 5,32; ld. annak alábbi magyarázatát), hogy pl. Lukács (és Márk) tudhatott a Máténál (és az 1Kor 7-ben) szereplő és a válás utáni újraházasodást engedélyező kivétel(ek)ről, csak ezt nem tartotta szükségesnek megemlíteni. Indoklásul egyesek pl. a Mk 11,23k-t említik, ahol Jézus ezt az általános ígéretet teszi: *„higgyétek, hogy mindazt, amiért imádkoztok, és amit kértek, megkapjátok, és meg is adatik nektek”* – máshol viszont mintha feltételekhez kötné ígéretét: Jézus nevében (Jn 14,13k; 15,16; 16,23-27), az Ő akarata szerint (1Jn 5,14k) stb. kell kérnünk. Mindez azonban beleérthető a *hittel* való kérésbe (amely hitnek természetesen mindenekelőtt *Jézusba* és munkájába, szavába, felhatalmazásába – egyszóval nevébe – vetett hitnek kell lennie), mert a hit szó görög megfelelője (*pisztisz*) hűséget is jelent (vö. a „híven=hűen” és „hitves=hites/törvényes/hű társ” szavainkkal), sőt néhol szinte az engedelmesség szinonimája is (ld. Jn 3,36). Így a Zsolt 66,18 feltétele is beleérthető: *„Ha álnok szándék lett volna szívemben, nem hallgatott volna meg az Úr”* (vö. 1Tim 2,8; Jak 4,8-10; 5,13-16; 1Pt 3,7.12). Ehhez kapcsolódik a bűnbocsánatnak az a szintén nem mindenütt említett feltétele, hogy megbocsássunk másoknak – ha nem tesszük, eleve a hűtlen és hálátlan lázadás bűnös állapotába kerülünk, kizárva magunkat a hit(hűség) általi bűnbocsánatból (Mt 6,14k; 18,21-35). Egy további felvetés szerint a Róm 14,14 (*„semmi sem tisztátalan önmagában”*) ellentmond az ApCsel 15,29-nek (*„tartózkodjatok a bálványáldozati hústól, a vértől, a megfulladt állattól”*) – ám valójában nincs köztük ellentmondás, különösen ha az ApCsel 15 e rendelkezéseit úgy értelmezzük, mint a zsidó(keresztény)k megbotránkoztatásának kerülését (vö. 1Kor 8; ld. az alábbi B.3.13. bekezdést). Ha komolyan vennénk e kivételelméletet, akkor pl. olyan tévtanhoz is juthatnánk, hogy az ember egyedül hit által igazul meg (Róm 3,28), kivéve a cselekedeteket (nem a törvényéit, Gal 2,16), melyek a Jak 2,24 szerint szintén szükségesek a megigazuláshoz. Természetesen mindig a szövegösszefüggés – végső soron a teljes Biblia – fényében kell olvasnunk mindent, és nem esik szó mindig minden apró „kivételről”, de ez nem mond ellent az egyes bibliai könyvek önálló ellentmondás-mentessége elvének, melyből következik, hogy egyik könyv sem mellőzhet egy fontos kivételt, ha ezáltal más könyvek tanításának ténylegesen ellentmondana. Jelen esetben erről van szó (HWJD, 122. o.).

6. Amint az A.1. pont elején az imént láttuk, **Jézus korában a társadalom** eltérően ítélte meg a nemek szexuális hűtlenségét: a férjek egyedülállókkal folytatott, házasságon kívüli nemi kapcsolatait csupán paráznaságnak tekintette, a feleségekét

viszont házasságtörésnek. A zsidóknál megengedett/eltűrt volt a többnejűség (Nagy Heródes királynak egyszerre kilenc felesége volt [JFA, 17.1.3.]), a rómaiaknál pedig az ágyasság. **Forradalmi újítás volt az e téren bevezetett egyenlőség és a kölcsönös kizárólagosság követelménye:** Jézus szerint a feleségét elbocsátó és újraházasodó férj házasságtörést követ el *a saját felesége ellen* (Mk 10,11), Pál szerint pedig férjnek és feleségnek egyaránt *kizárólagos joga van a házastársa testéhez* (1Kor 7,3-4). Ez **kizárja a többnejűséget is** (akárcsak Jézus válással kapcsolatos tanítása [és *ketten* szava, Mt 19,8; Mk 10,8; vö. 1Kor 6,16; Ef 5,31, de vö. 1Móz 2,24: *„lesznek egy testté”*], mivel ha a válás után házasságtörésnek számít az újabb egyesülés, akkor a válás előtt még inkább, ld. HWJD, 48–49. o. és 1Tim 3,2.12: *„egyfeleségű férfi”*). A római és a zsidó jog megengedte az újraházasodást is lehetővé tevő teljes válást, Jézus és követői viszont tiltották azt – ld. uo., 22–23., 41. o., bővebben alább. A római jog ***kötelezővé tette*** a férjeknek, hogy 60 napon belül elváljanak parázna feleségüktől, másként annak bűnrészesévé váltak; a zsidó szokásjog is hasonló volt (uo., 24., 123–4. o.). **Jézus *megengedte* ezt** (talán a korabeli [szokás]jogra [is] tekintettel), de sehol sem írta elő, sőt inkább a megbocsátást hangsúlyozta (vö. Hóseás [illetve Jahve] példájával; uo., 124–6. o.); bővebben ld. alább. Mindezek miatt sem helytálló az a kijelentés, hogy Jézus a korabeli viszonyoknak megfelelően bizonyára megengedte a válás utáni újraházasodást.

7. **Márk evangéliumában** hasonló a helyzet ahhoz, amit Lukácsnál láttunk. Márk egyetlen szakaszban foglalkozik a válás témájával (Mk 10,2-12). Jézust itt a válás kérdésével kísértik vagy teszik próbára a farizeusok, megkérdezve tőle, hogy ***„szabad-e a férfinak elbocsátania a feleségét”***. Vajon Isten Törvényének szigorához és a korabeli törvényekhez, tanításokhoz, elvárásokhoz képest engedményeket tesz-e saját népszerűségének növelése érdekében (amivel Isten és Törvénye ellen vét; vö. Jn 8,1-11; ld. alább)? Jézus visszakérdez (*„Mit **parancsolt** nektek Mózes?”*), mire azt felelik (tévesen feltételezve, hogy Mózes előírása engedmény volt, nem pedig szigorú parancs): *„Mózes **megengedte** a válólevél írását és az elbocsátást.”* Jézus helyreigazítja őket, visszautalva a házasság „szereztetési igéjére”: *„Szívetek keménysége miatt írta nektek Mózes ezt a **parancsolatot,** mert a teremtés kezdete óta az embert férfivá és nővé teremtette az Isten. Ezért elhagyja az ember apját és anyját, és lesznek ketten egy testté, úgyhogy ők többé már nem két test, hanem egy. **Amit tehát az Isten egybekötött, ember el ne válassza”*** (Mk 10,4-9).

8. Csupán Márkot olvasva lényegében ugyanazt a következtetést kell levonnunk, mint Lukács esetében; az Ószövetség ismeretében (ld. alább) kiegészítve azzal, hogy **Isten semmilyen esetben nem engedélyezi a válást mint új házasságra feljogosító lépést.** A tanítványok is erre a következtetésre juthattak (vö. Máté alább tárgyalt esetével, amely vélhetően a legteljesebben mutatja be a szövegösszefüggést), ezért otthon újra megkérdezték Jézust, mintha nem jól értették volna szavait. Ő megismételte a Lukácsnál mondottakat, de a mondat második felében inkább a fordított esetre (az asszony „elválására”) terjesztette ki a szabályt, ezúttal világosan ki is mondva a férfi-női „válási egyenjogúság” elvét: *„Aki elbocsátja feleségét, és mást vesz el feleségül, házasságtörést követ el ellene; és **ha az asszony bocsátja el férjét, és máshoz megy férjhez, szintén házasságtörést követ el”*** (Mk 10,11k). Gordon J. Wenham meggyőző érvekkel cáfolja, hogy Jézus itt hiperbolát alkalmazna (műfaj; kontextus; a szó szerinti értelmezés nem ütközik akadályba; 3VÚH, 164. o.). Jézus tehát a három evangélium egyikében sem egy elvont, elvi állítást fogalmaz meg („tilos a válás utáni újraházasodás”), hanem mindenütt közvetlenül a gyakorlati alkalmazásban mutat rá a pontos elvre (Mt 5,32; 19,9; Mk 10,11k; Lk 16,18). Míg az Ószövetségben szóba sem került, hogy a feleség bocsássa el a férjét, a római kultúrában és Jézus (meg Pál) tanításában szimmetria/egyenlőség figyelhető meg, ami különösen a Mk 10,11k; 1Kor 7,2-16-ban szembeszökő.

2. Máté 5

1. Jézus (Isten) tanításának radikális szigorát a legteljesebben **Máté evangéliuma** mutatja be, amely (talán az antiókhiai) **zsidókat (is) szem előtt tartva íródott** (szemben Márk [korai hagyomány szerint a Rómába kerülő Péter kísérője, ld. 1Pt 5,13; vö. Dán 2; Jel 18,21-24; ld. CMBÚ, 172. o.] és Lukács [Pál kísérője] evangéliumával, melyek inkább „pogányoknak” szólnak – Mk lefordítja az arám kifejezéseket, megmagyarázza a zsidó szokásokat; Lk görög szavakat használ a „rabbi” helyett, utal a világtörténelmi összefüggésekre). Ez abból is látható, hogy Mt Jézus jog szerinti nemzetségtáblázatával kezdődik, amely Ábrahámtól (Izráel = Jákób nagyapjától) Józsefig, Jézus nevelőapjáig terjed (Mt 1,1-16; az orvos Lukács a 3,23-38-ban talán Jézus vér szerinti anyja, Mária nemzetségtáblázatát írja le *Ádámig* visszamenően, ld. *Lange's Commentary on the Holy Scriptures* [LC, Lange bibliamagyarázata], vagy inkább József tényleges származási vonalát [szemben Máté törvényes/királyi származási vonalával], ld. *A Biblia ismerete kommentársorozat* [BIK, KIA, 1997–99] 6:296 és D.A. Carson, *Expositor's Bible Commentary* [EBC], szerk. Frank E. Gaebelein, 8. kötet [Zondervan, 1984] – utóbbi szerint esetleg sógorházasságok is bezavarhattak). Máté két szakaszban tárgyalja témánkat (Mt 5 és 19) – először a hegyi beszéd eleje táján (amely talán egy fennsíkon hangzott el, Lk 6,17), ahol Jézus a sokaság és különösen a tanítványai gyűrűjében, az utóbbiakra nézve (Lk 6,20) a boldogmondások után a következőket mondta: *„[13]Ti vagytok **a föld sója.** Ha pedig a só megízetlenül, mivel lehetne ízét visszaadni? Semmire sem való már, csak arra, hogy kidobják, és eltaposssák az emberek. [14]Ti vagytok **a világ világossága*** [vö. Jn 8,12; 9,5]. *Nem rejthető el **a hegyen épült város.** [15]**A lámpást** sem azért gyújtják meg, hogy a véka alá, hanem hogy a lámpatartóra tegyék, és akkor világít mindenkinek a házban. [16]**Úgy ragyogjon a ti világosságotok az emberek előtt, hogy lássák jó cselekedeteiteket, és dicsőítsék a ti mennyei Atyátokat.** [17]Ne gondoljátok, hogy azért jöttem, hogy érvénytelenné tegyem a törvényt vagy a próféták tanítását. Nem azért jöttem, hogy érvénytelenné tegyem, hanem hogy betöltsem azokat. [18]Mert bizony mondom néktek, hogy amíg az ég és a föld el nem múlik, **egy ióta vagy egy vessző sem vész el a törvényből, míg minden be nem teljesedik.** [19]Tehát ha valaki a legkisebb*

parancsolatok közül akár csak egyet is eltöröl, és úgy tanítja az embereket, az a legkisebb lesz a mennyek országában; ha pedig valaki ezeket megtartja és tanítja, nagy lesz az a mennyek országában. [20]Mert mondom nektek, ***ha a ti igazság[osság]otok messze felül nem múlja az írástudókét és farizeusokét, akkor semmiképpen sem mentek be a mennyek országába"*** (Mt 5,13-20).

2. A Mt 5,20-beli „igazság(osság)" szó görög megfelelője (*dikaioszüné*) több helyen a „megigazulás" szónak felel meg (pl. Róm 10,4 [*„Mert a törvény végcélja Krisztus, minden hívő megigazulására"*]; Gal 2,21; 3,21; Ef 6,14 [*„a megigazulás páncélja"*]), és a **megigazulásnak** fordított többi görög szó is ennek rokona. Hogy ez nem csupán Krisztus („jogilag", „Isten szemében") nekünk tulajdonított igazság(osság)át jelenti, hanem az Ő kegyelméből hit(hűség) (görögül *pisztisz*) által **a gyakorlatban is megvalósuló** (bár nem tökéletes) **valóságot,** azt mi sem mutatja egyértelműbben, mint épp a hegyi beszéd (és különösen a Mt 5) egésze! Jézus ugyanis a tízparancsolat második részét (beleértve a végét is: *„Ne kívánd felebarátod feleségét",* 2Móz 20,17) a kortársainál jóval pontosabban magyarázva (ld. Wayne Grudem: *Christian Ethics* [WGCE, Keresztény etika], 8.D.1.a.) így folytatja: *„[21]Hallottátok, hogy megmondatott a régieknek: Ne ölj! Mert aki öl, méltó arra, hogy ítélkezzenek felette. [22]Én pedig azt mondom nektek, hogy aki* ***haragszik*** *atyjafiára* [vö. 1Kor 13,5 (Aranyas); Ef 4,26-32; Jak 1,19k stb. és hivo.hu/hatarok.htm], *méltó arra, hogy ítélkezzenek felette, aki pedig azt mondja atyjafiának:* ***Ostoba!*** *– méltó a főtörvényszéki eljárásra; aki pedig azt mondja:* ***Bolond! – méltó a gyehenna tüzére.*** *[23]Ha tehát áldozati ajándékodat az oltárhoz viszed, és ott jut eszedbe, hogy atyádfiának* ***valami panasza van ellened,*** *[24]hagyd ott ajándékodat az oltár előtt, menj el, békülj ki előbb atyádfiával, és csak azután térj vissza, s vidd fel ajándékodat. [25]Békülj meg ellenfeleddel hamar, amíg az úton együtt van veled, hogy át ne adjon ellenfeled a bírónak, a bíró pedig a szolgának, és így börtönbe kerülj. [26]Bizony, mondom néked, ki nem jössz onnan, amíg meg nem adod az utolsó fillért is. [27]Hallottátok, hogy megmondatott: Ne paráználkodj!* [Ne törj házasságot, Csia-ford.] *[28]Én pedig azt mondom nektek:* ***aki kívánsággal tekint egy asszonyra, már paráznaságot követett el vele*** [házasságot tört, Csia] ***szívében.*** *[29]Ha* ***a jobb szemed visz bűnre, vájd ki,*** *és dobd el magadtól, mert jobb neked, ha egy vész el tagjaid közül, mint ha egész tested vettetik a gyehennára. [30]Ha pedig jobb kezed visz bűnre, vágd le, és dobd el magadtól, mert* ***jobb neked, ha egy vész el tagjaid közül, mint ha egész tested vettetik a gyehennára"*** (Mt 5,21-30).

3. Ezek után Jézus így folytatja: *„[31]Megmondatott ez is: Aki elbocsátja feleségét, adjon neki válólevelet. [32]Én pedig azt mondom nektek, hogy* ***aki elbocsátja feleségét, PARÁZNASÁG*** [*porneia*] ***ESETÉT KIVÉVE, az házasságtörővé teszi őt, és aki elbocsátott asszonyt vesz feleségül, az házasságtörést követ el"*** (Mt 5,31-32). Mielőtt megpróbálnánk ezt értelmezni, figyeljük meg a folytatást, mely a hazugság és a lopás puszta tilalmáról továbblép a krisztusi **SZERETET** sokkal messzebb menő követelményeire: *„[33]Hallottátok azt is, hogy megmondatott a régieknek: Ne esküdj hamisan, az Úrnak pedig add meg, amit esküvel fogadtál. [34]Én pedig azt mondom nektek, hogy egyáltalán ne esküdjetek... [37]Ellenben a ti beszédetekben* ***az igen legyen igen, a nem pedig nem,*** *ami pedig túlmegy ezen, az a gonosztól van. [38]Hallottátok, hogy megmondatott: Szemet szemért, fogat fogért. [39]Én pedig azt mondom nektek, hogy ne szálljatok szembe a gonosszal, hanem annak, aki arcul üt jobb felől, tartsd oda másik arcodat is. [40]Ha valaki pereskedni akar veled, és el akarja venni az alsó ruhádat, engedd át neki a felsőt is. [41]Ha pedig valaki egy mérföldnyi útra kényszerít, menj el vele kettőre. [42]****Aki kér tőled, annak adj, és aki kölcsön akar kérni tőled, attól ne fordulj el.*** *[43]Hallottátok, hogy megmondatott: Szeresd felebarátodat, és gyűlöld ellenségedet. [44]Én pedig azt mondom nektek:* ***Szeressétek ellenségeiteket, és imádkozzatok azokért, akik üldöznek titeket,*** *[45]hogy legyetek mennyei Atyátoknak fiai, aki felhozza napját gonoszokra és jókra, és esőt ad igazaknak és hamisaknak. [46]Mert ha azokat szeretitek, akik titeket szeretnek, mi a jutalmatok? Nem ugyanezt teszik-e a vámszedők is? [47]És ha csak atyátokfiait köszöntitek, mennyivel tesztek többet másoknál? Nem ugyanezt teszik-e a pogányok is? [48]****Ti azért legyetek tökéletesek, mint ahogy mennyei Atyátok tökéletes"*** (Mt 5,33-48).

4. Egyelőre feltételezzük, hogy **„a paráznaság** [*porneia*] **esetének"** csak Máténál megfogalmazott kivétele magában foglalja a házasságon kívüli (önkéntes) szexuális aktust – ez a *porneia* egyik leggyakoribb jelentése (ld. az 5Móz 22-t, az 1Kor 7,2; 1Thessz 4,3-4-et és az alábbi B.[2.3.] pontot), amire a Mt 5,27k, sőt maga a 32. v. is utal (további jelentéseit a B. pontban tárgyaljuk). Ha igen alaposan megfigyeljük az imént idézett **Mt 5,32-t,** kiderül, hogy abban mind a Mt 19-hez, mind a Lk 16,18; Mk 10,2-12-höz képest szerepel néhány jelentős **eltérés** (ami nekem csak sokadik vizsgálatra tűnt föl): ***„aki elbocsátja feleségét,*** *paráznaság esetét kivéve,* ***az házasságtörővé teszi őt,*** *és aki elbocsátott asszonyt vesz feleségül, az házasságtörést követ el."** Tehát a mondat első felében (32a vers) szereplő férfi az újraházasodásától függetlenül vétkezik, méghozzá minden bizonnyal azért, mert az egyetlen biblikus ok (paráznaság) hiányában elbocsátott hűséges feleségét gyakorlatilag rákényszeríti az újraházasodásra, azaz házasságtörésre (ld. a B. pontban az 5Móz 24,1-4 tárgyalását és a [lenti jegyzetben megadott] kommentárokat). Ha a férj újraházasodik, akkor mind a mondat második fele (Mt 5,32b), mind a Mk 10,2-12; Lk 16,18 szakaszok (illetve ezek szimmetrikus párja, vö. Mk 10,11k és 1Kor 7,2-16 stb.) alapján **mindenképpen vétkezik,** függetlenül attól, hogy történt-e *porneia,* mivel ezzel a kérdéssel semelyik említett igehely nem foglalkozik! (Emiatt az „elbocsátott" **hűséges férj sem házasodhat újra.**) Maga a feleség *elbocsátása* azonban *porneia* esetén jogos lehet. Ebből az következik, hogy **az „elbocsátást" nem válásként kell értelmeznünk, hanem inkább** (ideiglenes vagy esetleg véglegesnek bizonyuló) **elkülönülésként** – bővebben ld. alább. Ha a *porneia* jelentése itt magában foglal(hat)ja a feleség paráznaságát (amit a B. pontban bővebben is indoklunk), akkor a férj az elbocsátással azért nem teszi házasságtörővé hűtlen feleségét, mert az már eleve házasságtörő volt.

* A Mt 5,32a és a 32b alapján az elbocsátott asszony feleségül vétele mind az ő, mind az őt feleségül vevő férfi szempontjából házasságtörés (Carson, EBC, Mt 5,31k; France, NICNT, uo.). A Mt 5,32b egyes görög kéziratokból hiányzik – Metzger szerint

talán azért, mert pedáns írástudók fölöslegesnek tarthatták, mivel úgyis következik a 32a-ból (TCGNT). France is az eredeti szöveg részének tartja a 32b-t. (uo.).

5. **A *porneia* mint kivétel tehát a Mt 5,32-ben csak az elbocsátást teszi lehetővé, az újraházasodást nem,** mert csak a mondat első felére vonatkozik, amint azt csaknem az összes általam ismert magyar (kb. 20) és angol (kb. 30) fordítás, valamint a görög mondat szerkezete mutatja, ld. az ezt grafikusan is szemléltető OpenGNT modult (számítógépre és mobiltelefonra is letölthető): opengnt.com. Ebben a versben ugyanis a bevezető *„Én pedig azt mondom nektek, hogy”* szavak után egy mellérendelő összetett mondat szerepel, melyben az *„és”* szó helyén akár új mondat is kezdődhetne. A kivételeket két (kevésbé ismert) angol fordítás (GOD’S WORD Translation és Weymouth, ld. biblehub.com/matthew/5-32.htm) és egy magyar fordítás jelenti – ez utóbbi Károli eredeti fordítása (Vizsolyi Biblia, ld. parallelbible.nytud.hu), beleértve annak 1685-ös (Aranyas Biblia, ld. uo.) és 1852-es (ld. itt) revízióit, melyekben a Mt 5,32b-ben az „*ok nélkül* elhagyatott/elbotsáttatott” kifejezés szerepel (a revíziókban szereplő dőlt betűk a fordító általi betoldást jelzik). (A manapság „Károli” néven ismert fordítás az 1908-as revíziót jelöli, melyben már nem szerepel az „ok nélkül” betoldás.) **Ha elfogadnánk ezt a fordítói értelmezést,** az ahhoz a furcsasághoz vezetne, hogy míg az újraházasodás az elbocsátott hűséges feleség számára tilos (mivel a Mt 5,32a szerint házasságtörésnek minősül), addig a paráznasága miatt elbocsátott hűtlen feleség számára engedélyezett. (Az elbocsátott hűséges feleség e nézet szerint elvileg esetleg újraházasodhatna a férje paráznasága vagy újraházasodása esetén [e nézet szerint is mindkettő házasságtörés lenne a férj és új felesége számára], de erről [különösen a paráznaságról] nem feltétlenül szerezhetne tudomást a férjétől külön élve.) Ez az értelmezés azonban téves; valójában a hűtlen asszony sem köthet újabb házasságot a (helyesen értelmezett) Mt 5,32b; Mk 10; Lk 16,18 stb. miatt. Érdekes módon még a római jog is tiltotta, hogy egy házas ember összeházasodjon az elcsábítójával (3VÚH, 114. o.). **Ha viszont feltételezzük** (amint az erasmusi nézet hívei teszik), hogy csak a hűtlen feleségét elbocsátott hűséges férj házasodhat újra, az lényegében a többnejűség megengedéséhez vezet, mivel ha a hűtlen feleség nem házasodhat újra, akkor ő valójában nem elvált, hanem csak külön él, és az eredeti házasságuk érvényes – ezért minősül házasságtörésnek feleségül venni az elbocsátott asszonyt (Mt 5,32b)! Tehát így a (volt) hűséges férj újranősülve többnejűvé válna. Egyedül a történelmi nézet mentes az ellentmondástól, mivel (többek közt a Mk 10,11k miatti egyenlőség alapján) feltételezi, hogy a házasság az elbocsátást követően is minden esetben megmarad a halálig, és így kizárja az újraházasodást (HWJD, 50. o.).

6. Jézus a Mt 5-ben hatszor használja a *„megmondatott... Én pedig azt mondom nektek”* kifejezést, minden esetben drasztikusan túllépve az általa idézett ószövetségi parancsolatok szűken vett, betű szerinti értelmén (Mt 5,21k.27k.31k.33k.38k.43k; mindet idéztem az imént). A *„mondom nektek”* szavakat további 18 helyen használja Mt-ban, mindenütt valami fontos és meghökkentően új információt, mondanivalót nyomatékosítva velük (Mt 3,9; 5,20; 6,25.29; 11,22.24; 12,6.31.36; 17,12; 18,10; 19,9.24; 21,43; 23,39; 25,12; 26,29.64). A Mt 19,9-beli formula közelebb áll a Mt 5,32-belihez, s több fordítás így adja vissza: *„Mondom pedig nektek”.* Ez is megerősíti, hogy Jézus a Mt 5,32-ben és 19,9-ben bizonyos értelemben **forradalmian új előírást vezet be a válás terén,** mely nemcsak a korabeli zsidó és római társadalom felfogásával és gyakorlatával áll szöges ellentétben, hanem a megkövezés eltörlése miatt az Ószövetségén is jócskán túlmutat (ld. alább a B. pontot). A Mt 5,27-32-ben Jézus a 7. parancsolatot („Ne paráználkodj / Ne törj házasságot”; a katolikusoknál 6.) értelmezi újra és terjeszti ki kétféleképpen: egyrészt a bűnös kívánságra (28. v.), másrészt a nem *porneia* miatti elbocsátásra (32a v.) és az újraházasodásra (32b v.). A kortársai ezek egyikét sem tartották volna soha házasságtörésnek (HWJD, 69–70. o.)! Ilyen jogi összefüggésben megszokott és elvárható volt az igen pontos fogalmazás – épp ez indokolhatta a máshol nem szereplő, de a Mt 5,32-ben és 19,9-ben megemlített kivételeket (uo., 125. o., 36. j. [235. o.]). Tehát maga a Mt 5,32 a legerősebb érv(ek egyike) a „kivételelmélettel” szemben, mivel mindkét része külön-külön is cáfolja, hogy Jézus bármely esetben megengedte volna a válás utáni újraházasodást. Ellenkezőleg: minden esetben nyomatékosan tiltotta azt – a *porneia* miatti esetleges elbocsátás kivételes esetét is beleértve!

B. Máté 19

1. 5Mózes 24 I.

1. A továbblépés előtt vegyük szemügyre az **Ószövetség válással kapcsolatos néhány helyét,** mindenekelőtt az **5Móz 24,1-4-et** (melynek mai alkalmazhatóságát hamarosan vizsgáljuk): *„[1]Ha valaki feleségül vesz egy lányt, és férje lesz annak, de később nem találja kedvére valónak, mert valami ellenszenveset talál benne, akkor írjon válólevelet, adja azt az asszony kezébe, és úgy küldje el a házából* [vagy: és válólevelet ír neki, a kezébe adja, és elküldi őt házától...; ld. (új) Károli, amely egyetlen mondatba teszi a négy verset; a szöveg talán többféleképpen fordítható, de a lényeg nem függ a fordítástól]. *[2]**Ha az elmegy a házából, és egy másik emberhez megy feleségül,** [3]de a másik férj is meggyűlöli, válólevelet ír neki, a kezébe adja, és elküldi a házából, **vagy ha meghal a második férj, aki feleségül vette,** [4]**akkor nem veheti újra feleségül az első férje,** aki elküldte őt, mert (az ő számára* [ez csak az újabb fordításokban szerepel]) *tisztátalanná vált az asszony. Utálatos dolog az ilyen az ÚR előtt. Ne kövess el ilyen vétket azon a földön* [ne tedd bűnössé a földet, Károli], *amelyet Istened, az ÚR ad neked örökségül!”* Az erasmusi nézet egyes védelmezői (pl. John Murray) szerint ez a szakasz lényegében felbontotta a házastársi köteléket, ám amint HWJD (106. o.) rámutat, ennek az ellenkezője igaz: az eredeti házastársak között az elbocsátás ellenére valamilyen értelemben megmaradt az egy test kapcsolat (amely egyfajta rokonságot is jelent, uo., 101. o.; Énekek 4,9-12; 5,1k), s ezért nem térhet vissza korábbi feleségéhez annak volt férje – mert így tulajdonképpen „vérfertőzést” követne el vele (vö. 3Móz 18; 20). Érdekes összevetni ezzel a Jer 3,1-et: *„Ha valaki elbocsátja feleségét, és az eltávozva férjétől egy másik férfié lesz, vajon visszatérhet-e*

megint hozzá? Nem válna-e ezzel gyalázatossá az ország? Te pedig, aki sok barátoddal paráználkodtál, vissza akarsz térni hozzám? – így szól az ÚR." Jeremiás itt az 5Móz 24,1kk-t megerősítve Izráel Istennel szembeni hűtlenségéről, bálványimádásáról beszél (2. v.: *„hegytetők"*), amely miatt Isten válólevéllel elbocsátotta őt (ld. 8. v.). Ebből és a Hós 2,4kk-ből egyesek azt a következtetést vonják le, hogy akkor az emberek között is lehetséges a válás – ám ők nem veszik figyelembe, hogy Isten helyre fogja állítani Izráelt, tehát visszafogadja népét (illetve annak maradékát, ld. Ézs 37,32; Jer 23,3; Róm 9,27; 11,5), sőt Hóseás példáján is azt szemléltette, hogy bár megfenyíti (elbocsátja), de továbbra is figyelemmel kíséri parázna, hűtlen népét (mint Hóseás a hasonló feleségét), várva a megtérésére, hátha visszafogadhatja (amire semmi sem kötelezi; Hós 2,4–3,5; bővebben ld. alább).

2. Sokak állításával ellentétben **az ószövetségi Törvény sehol nem tette jogossá a válást,** és nem kanonizálta azt. Az **5Móz 24,1-4** kontextusa is ezt mutatja: *„Ha fogadalmat teszel Istenednek, az ÚRnak, ne halogasd annak a teljesítését, mert úgyis számon kéri tőled Istened, az ÚR, és vétek fog terhelni. Ha nem teszel fogadalmat, azzal nem vétkezel. Vigyázz azért, hogy megtedd, amit kimondasz, ha önkéntes áldozatot fogadsz Istenednek, az ÚRnak, ahogyan azt megígéred"* (5Móz 23,22-24). Mint láttuk, a házasságkötés a Biblia szerint szövetségkötés, és így tulajdonképpen önkéntes fogadalom/ígéret (az 1Móz 2,24 szerint különösen a férfi [kimondott vagy kimondatlan] ígérete a feleségéhez való ragaszkodásra). Az 5Móz 24,1-4 (az MBT-fordítás és a Mk 10,5 szerint) tehát valójában a keményszívű férjek által Isten világos tanítása ellenére elbocsátott feleségeket védte a **válólevél** előírásával, mivel így papírt kaptak arról, hogy a férjük küldte el őket, nem pedig ők hagyták ott a férjüket. Ezáltal nagyobb esélyük lehetett arra, hogy nem maradnak támasz, gondoskodás, megélhetés nélkül (ami az akkori viszonyok között a szélsőséges nyomort vagy a halált jelenthette volna). Ezt erősíti meg a szövegösszefüggés (5Móz 23,25k; 24,5-22), mely a szegényekkel és rászorulókkal (köztük az özvegyekkel és árvákkal) való könyörületes bánásmódról szól. Ráadásul ez a rendelkezés eléggé megnehezítette a válást, megakadályozva a hirtelen felindulásból elkövetett ostobaságot és bűnt, időt adva az átgondolásra (valószínűleg el kellett menni hozzá egy írástudóhoz, aki a szolgáltatás árát is megkérhette), és tanúsíthatóvá, hivatalossá tette a dolgot. A válólevél tartalma (amely Jézus korában az újraházasodás szabadságára is kiterjedt, ld. J. Carl Laney: *A válás mítosza* [CLVM, Baptista Kiadó, 1996], 32. o.) nem volt Istentől ihletett, de CLVM szerint megvédte az elbocsátott feleséget volt férjének esetleges későbbi követeléseitől (uo., 33. o.), William A. Heth szerint pedig megakadályozta, hogy a férj ismét megszerezze a hozományt – amely az indokolt válás esetén a férjé maradt, egyébként a feleség visszakapta (3VÚH, 82–83. o.; az 52. j. értelmezése szerint a férj állított *„tisztátalan"* dolgot volt feleségéről [4. v.]). Ha az elbocsátott feleség Isten tanítása/akarata ellenére mégis újabb házasságot kötött, amely szintén megromlott, egy másik feltevés szerint (vö. előző bek.) azért nem mehetett vissza előző férjéhez, mert (annak számára vagy általában, ld. Károli) az asszony az újabb házasság révén (amely házasságtörésnek számít) „meghalt", azaz *„tisztátalanná vált"* (5Móz 24,4; vö. 3Móz 22,4-6; 4Móz 19,11 és 5Móz 22,22, amely megkövezéssel büntette a házasságtörést); s Isten ezzel is hangsúlyozni akarta, hogy a házasság, az eredeti „egy test" kapcsolat véresen komoly, szent és felbonthatatlan szövetség, az újabb (engedetlen) házasságkötés pedig helyrehozhatatlan következményekkel jár. Így a válás nem válhatott a paráznaság „törvényes" útjává; **az újraházasodás** pedig a törvény (szelleme) szerint **nemcsak az előző házastárshoz való visszatérést zárta ki, hanem** a második házasság „megszűnése" esetén **magát a házaséletet** (házasságot; ld. még a Róm 7,1-4 tárgyalását [C.1.] és az E. pontot).

2. A történelmi nézet

1. A válással kapcsolatos jézusi (és általában újszövetségi) tanítás végső és kétségbevonhatatlan megértése a fentiek fényében elsősorban a több nehézséget okozó **Mt 19,1-12 értelmezésén** múlik, amely CLVM (54. o.) meggyőző indoklása szerint ugyanazt az esetet írja le, mint a Mk 10,1-12 (azonos/hasonló hely, hallgatóság, kérdés, válasz, ószövetségi idézetek, jézusi feddés, következő esemény). Az eltérések jelzik, hogy az evangélium mint az életrajzot és az igehirdetést ötvöző sajátos irodalmi műfaj elég nagy szerzői szabadságot enged meg (akárcsak a korabeli életrajzi műfajok jelentős része, ld. CMBÚ, 113–4., 191. o.; HRBGY, 1.B. és hivo.hu/00biblia.htm).

2. A farizeusok kísértő kérdése itt így hangzik: *„Szabad-e az embernek **bármilyen okból** elbocsátania a feleségét?"* A kiemelt szavak mutatják, hogy az engedékeny Hillél és a szigorúbb Sammáj rabbik 5Móz 24,1-beli „válóokkal" kapcsolatos vitájával függ össze a kérdés (ld. a következő alpontot és HWJD, 128. o., 47. j.; vö. Mt 19,7). Jézus a válaszában szintén visszautal a teremtés rendjére és céljára (1Móz 1,27; 2,24 – pontosítva is azt: 1 férfi + 1 nő = 2 test => 1 test), hozzátéve: *„Úgyhogy már nem két test, hanem egy. Amit tehát az Isten egybekötött, ember azt el ne válassza"* (Mt 19,6; vö. Mk 10,8). **Figyelemre méltó, hogy Jézus az első válaszában (Isten eredeti céljának megfelelően) semmilyen kivételt nem enged meg** (tudva, hogy a kérdés az újraházasodást is lehetővé tevő teljes válásra irányult). *„[7]Erre azt mondták neki: »Akkor miért **rendelte el** Mózes, hogy aki elbocsátja a feleségét, adjon válólevelet neki?« [8]Jézus így válaszolt nekik: »Mózes **szívetek keménysége miatt** **engedte meg,** hogy elbocsássátok feleségeteket, de ez **kezdettől fogva nem így volt.** [9]Mondom nektek, hogy **aki elbocsátja feleségét – a paráznaság** [porneia] **esetét kivéve –, és mást vesz feleségül, az házasságtörő«"*** (Mt 19,7-9). A zsidó jellegű Mt kiegészíti ezt a hüledező tanítványok reakciójával és Jézus erre adott „kemény" válaszával: *„[10]Erre így szóltak hozzá tanítványai: **»Ha ilyen a férfi helyzete az asszonnyal, akkor nem jó megházasodni.«** [11]Ő azonban így válaszolt: »Nem mindenki képes elfogadni ezt a beszédet, csak az, akinek megadatott. [12]Mert vannak nemzésre alkalmatlanok* [eunukhosz, heréltek; Károli], *akik így születtek, és vannak nemzésre alkalmatlanok, akiket az emberek tettek ilyenekké, és vannak olyanok, akik **önmagukat tették nemzésre alkalmatlanná, a mennyek országáért.** Aki el tudja fogadni, fogadja el!«"* (Mt 19,10-12).

3. A fő nehézséget itt az okozza, hogy **a Mt 19,9 ránézésre értelmezhető úgy, mintha a házastárs paráznasága új házasságra is feljogosítaná a megcsalt felet.** Vajon Jézus a válás/újraházasodás tekintetében engedékenyebb a Mt 19,9-ben, mint a Mt 5,32-ben, a Mk 10,2-12-ben és a Lk 16,18-ban? Vajon így a Mt 19,9 ellentmond az Ó- és az Újszövetség egész tanításának? **Az Ószövetség megkövezéssel büntette a házasságtörést** (5Móz 22,22), sőt már **a más jegyesével elkövetett paráznaságot is** (5Móz 22,23-27), a nem szűzen férjhez ment nőnek pedig számolnia kellett ugyanezzel (5Móz 22,13-21), mivel *„paráználkodott apja házában”* (21. v.; a „paráználkodott” szó héber megfelelője pl. a Józs 2,1-ben prostituáltra utal, akárcsak a görög *porné* szó pl. a Zsid 11,31-ben [mindkét esetben Ráhábról van szó]) – bár a megkövezést nem mindig hajtották végre (bővebben ld. alább). Az 5Móz 22,26 így beszél a más jegyesén elkövetett nemi erőszakról: *„Olyan dolog ez, mint amikor valaki rátámad embertársára, és meggyilkolja azt.”* Isten hasonlóan fogalmazva kijelentette: *„Gyűlölöm azt, aki elválik feleségétől – mondja az ÚR, Izráel Istene –, mert erőszak tapad ruhájára – mondja a Seregek Ura. Vigyázzatok magatokra, ne legyetek hűtlenek!”* (Mal 2,16 [vö. az 1966-os protestáns próbafordítással: *„gyűlöletes az elbocsátás..., meg az is, ha valaki erőszakot terít ruhájára”,* CLVM, 48. o.]; a 15-16. v. nehezen fordítható; ha itt a Káldi-Nv fordítását fogadjuk el [vagy az Aranyas-féle régi Károlit, amely valószínűleg téves; vagy az angol ESV-t, ld. 3VÚH, 81. o.], a fentiek miatt az sem változtat az Ószövetség általános tanításán; LC szerint a kontextus alapján is az imént idézett MBT lényegében a héber szöveg helyes fordítása, melytől jelentősen és indokolatlanul eltér az LXX, a Vulgata és Luther. A 11-15. v. a pogány nőkkel kötött [többnejű?] házasság és a gyermekek utáni vágy összefüggésébe helyezi mindezt, a 4-5. v. pedig Isten Izráellel kötött szövetségének összefüggésébe; a férjeknek Jahve hűségét kell[ene] követniük [vö. HWJD, 102. o.].) Mindenesetre a Mal 2,14 egyértelműen leszögezi: ***„az Úr a tanú** közötted és ifjúkori feleséged között, akihez hűtlen lettél, noha ő volt a társad, a szövetséggel elkötelezett feleséged”* (SZIT-ford.). Ez az *„Isten előtt kötött szövetség”* (Péld 2,17) Isten hűségét kell, hogy tükrözze (vö. Ez 16,8). **A szexszel és a házassággal való visszaélés szörnyű és gyakorlatilag helyrehozhatatlan sebeket ejt férjen, feleségen** (a szétszakított „egy testen”) és – ha vannak – **gyermekeken** egyaránt.

4. A **Mt 19,9-beli probléma ellentmondásmentes megoldására kínálkozó legjobb lehetőségnek** az tűnik, ha a görögül író és általában a görögöt anyanyelvként beszélő korai egyházatyákkal egyetértésben úgy értjük ezt az igeverset, mint ami **a Mt 5,32 rövidebb, összefoglaló megismétlése.** Ez következik a **természetes olvasási sorrendből** is, mivel az olvasó előbb a Mt 5,32-vel találkozik és azt önmagában értelmezi, így furcsa volna, ha a Mt 19 lényeges módon ellentmondana a Mt 5,32 természetes értelmének vagy alapvetően felülírná azt. Mt-ra jellemző a jézusi mondások (gyakran rövidített) megismétlése (pl. [a || jel a két párhuzamos mondás helye között szerepel] 3,2 || 4,17; 3,10 || 7,19; 13,12 || 25,29; 5,29k || 18,8k). Más evangéliumból vagy közös forrásból gyakran vesz át anyagot rövidítve (pl. Mt 9,2 || Mk 2,4-5; valamint Mt 5,29k és 18,8k || Mk 9,43.45.47; ld. HWJD, 49. o., 9. j. is [217. o.]). A Mt 19,9 ilyen értelmezését indokolja **a teljes szövegösszefüggés, a görög szöveg elemzése** és az eddig (valamint később) tárgyalt összes igehely és számos egyéb szempont. A Mt 19,3-12-beli párbeszéd az evangéliumokban gyakori mintát követ (vö. Mt 15,1-20; 19,16-26; 20,20-28; egy lerövidített példa: Mt 9,10-17; ld. 3VÚH, 35–36. o.): 1. kérdést tesznek föl Jézusnak (Mt 19,3); 2. Ő alapjaiban támadja a kérdező hozzáállását (4-6. v.); 3. ellenvetés (7. v.); 4. Jézus elhárítja az ellenvetést (8-9. v.); 5. a tanítványok küszködnek a dologgal (10. v.); 6. Jézus megerősíti álláspontját (11-12. v.). Az 5-6. v.-ben Jézus kivételt nem ismerő egyetemes parancsot mond ki: *„Ezért hagyja el a férfi apját és anyját, ragaszkodik feleségéhez, és lesznek ketten egy testté. Úgyhogy már nem két test, hanem egy. Amit tehát az Isten egybekötött, ember azt el ne válassza.”* Nagyon furcsa és szokatlan lenne Tőle, ha a farizeusok válólevéllel kapcsolatos ellenvetésére meghátrálna (azok után, hogy a 3-8. v.-ben Hillél és Sammáj felfogásával egyaránt szembeszállva a házasság szigorú felbonthatatlanságát hangsúlyozta [amint az írásmagyarázók egyetértésben elismerik]), és engedményként bevezetne egy sehol másutt nem szereplő kivételt, gyakorlatilag Sammájjal azonos álláspontra helyezkedve (HWJD, 50. o.)! Ehelyett sziklaszilárdan kijelenti: *„Mózes szívetek keménysége miatt engedte meg, hogy elbocsássátok feleségeteket, de ez kezdettől fogva nem így volt. Mondom nektek, hogy aki elbocsátja feleségét – a paráznaság esetét kivéve –, és mást vesz feleségül, az házasságtörő”* (8-9. v.).

5. Ami a **görög szöveget** illeti, „a [Mt] 19,9 szintaxisa csak egyféleképpen érthető: ez egy kettős feltételes mondat, melyben közvetlenül az első feltétel (»elbocsátja«) után egy kihagyásos szerkezet áll. A kihagyásos szerkezet – »a paráznaság esetét kivéve« – nem tartalmaz igét, így azt az összefüggésből kell pótolni. Az egyetlen ige, mellyel az értelmezést végző olvasó már találkozott, közvetlenül a kivételt tartalmazó szerkezet előtt áll: »elbocsátja«... A Mt 19,9 tehát így olvasható: ***»Ha valaki elbocsátja feleségét – hacsak nem erkölcstelenség miatt bocsátja el őt –, és mást vesz feleségül, házasságtörést követ el.«”*** (Jacques Dupont: *Mariage et divorce dans l’évangile: Matthieu 19,3-12 et parallèles* [Házasság és válás az evangéliumban – a Mt 19,3-12 és párhuzamai, Bruges: Desclée, 1959], 102–3. o., idézi HWJD, 51. o.) Dupont szerint elképzelhető volna ugyan, hogy a kivétel a második feltételre (is) vonatkozik („és mást vesz feleségül”), de ez a fentieken kívül azért sem valószínű, mert egyrészt a farizeusok kimondott kérdése az elbocsátásra vonatkozott (Mt 19,3), másrészt „a paráznaság kivételének” máshová helyezése megváltoztatta volna Jézus mondanivalóját: ha a második ige („vesz feleségül”) után következne, akkor jelentene kivételt az újraházasodás tilalma alól is, ha pedig az első ige („elbocsátja”) előtt állna, azt úgy is lehetne érteni, mintha kötelezővé tenné az elbocsátást (HWJD, 52. o., 16. j. [218. o.]). A **jogi jellegű mondásokra** jellemző volt, hogy **az első igével a körülményeket adják meg, a második igével pedig kimondják a döntő állítást.** Az evangéliumok mondásaiban ez másutt is megfigyelhető, pl. Péter jellegzetesen sémita szerkezetű mondatában: *„Uram, hányszor lehet az én atyámfiának ellenem vétkezni, és néki megbocsátanom?”* (Mt 18,21; Károli). Péter nyilván nem azt kérdezi, hányszor vétkezhet ellene a testvére, hanem azt, hogy hányszor kell neki megbocsátania.

Hasonló a helyzet a Mt 19,9-ben is (HWJD, 48. o.; vö. 116–120. o., ahol további nyelvtani és szórendi megfontolások is megerősítik ezeket a következtetéseket).

6. A **szövegösszefüggés folytatása, a Mt 19,10-12** (amely Jézus „eunuchmondását" tartalmazza, 12. v.) szintén megerősíti a 19,9 fenti értelmezését, amennyiben arra (és esetleg előzményeire) vonatkozik Jézus 11. versbeli megjegyzése (*„Nem mindenki képes elfogadni ezt a beszédet, csak az, akinek megadatott"*) – nem pedig a tanítványok 10. versbeli kijelentésére (*„Ha ilyen a férfi helyzete az asszonnyal, akkor nem jó megházasodni";* ezt a pesszimista [és téves] állítást erősítené meg így Jézus). Az egyházatyák (alighanem az aszketizmus korai népszerűsége következtében, mely részben talán az Augustus által kötelezővé tett házasság ellenhatása lehetett) általában a nőtlenséget felmagasztaló, a megelőző versektől lényegében független szakasznak tartották a Mt 19,10-12-t, amely így a cölibátust vállaló keresztények „elit csapatának" szólna. Egyes modern bibliakritikusok pedig szétszabdalták és átszerkesztették (volna) akár az egész párbeszédet (3-12. v.), úgy vélve, hogy „Máté" fércmunkát végzett, és pl. a 10-12. verset is más összefüggésből emelte ki és illesztette ide (HWJD, 50., 57. o.). Az ilyesféle „kétségbeesett megoldásokat" újabban sok tudós elvetette, nagyobb tisztelettel és bizalommal fordulva a bibliai szöveghez, mely sok tekintetben megbízhatónak, sőt páratlan irodalmi remekműnek bizonyult (nemcsak az evangéliumok esetében, ld. hivo.hu/00biblia.htm és utóbbiban az írásmagyarázat/hermeneutika aranyszabályának elvét). **A Mt 19,11-beli „ezt a beszédet" kifejezés minden bizonnyal a 10. v. előtti szakaszra vonatkozik,** akárcsak a gazdag ifjúról szóló párhuzamos szakasz „ez" szava (Mt 19,26), amely nem a közvetlenül előtte levő kérdésre utal (*„Akkor ki üdvözülhet?"* [25. v.]), hanem Jézus korábbi mondására: *„Könnyebb a tevének a tű fokán átmenni, mint a gazdagnak az Isten országába bejutni"* (24. v.). A Mt 19,11 párhuzamban áll a Mt 13,11-gyel is (a „megadatott" szó görög megfelelője is azonos bennük), melyben Jézus megfelel a tanítványoknak, akik azt kérdik, miért beszél példázatokban: *„Mert nektek megadatott, hogy megértsétek a mennyek országának titkait, de azoknak nem adatott meg."* Mindkét helyen a tanítványok (vagyis a később kereszténynek nevezett hívők, ld. ApCsel 11,26) állnak szemben a nem hívő „kívül valók" egy csoportjával (vö. Mk 4,11; Jn 6,65; 8,43; 1Kor 5,12k; 1Thessz 4,12; Kol 4,5; 1Tim 3,7; ld. még HWJD, 185. o., 28–29. j. [249. o.]). Jézus hitre biztatta tanítványait – akik nehéznek találták a válásról szóló tanítását (akárcsak mi, mai követői) –, sokszor használva ilyen kifejezéseket: *„aki olvassa, értse meg"* (Mt 24,15), *„akinek van füle, hallja"* (Mt 11,15; 13,9.43), *„aki el tudja fogadni, fogadja el"* (Mt 19,12; vö. 11,14; ld. HWJD, 59–60. o.). Tanítását nem elég hallanunk – tettekre kell váltanunk; ez mutatja, hogy megértettük, és valóban a tanítványai vagyunk (Mt 7,21kk; Jn 15,1-10).

7. Quentin Quesnell **további 3 érvvel támasztja alá** Dupont és mások véleményét, mely szerint **a Mt 19,10-12** elsősorban **nem az önként vállalt nőtlenségről szól, hanem a házasság felbonthatatlanságának következményeiről.** (1) Az evangéliumokban a tanítványok megszólalásainak jellemző célja a kérdezősködés, félreértés/ellenvetés kifejezése vagy a cselekmény továbbvitele – nem pedig a keresztény életideál kifejtése! Ha itt az utóbbi volna a helyzet, Jézus a 11-12. versben a 4-8. vershez képest visszakozva igazat adna a tanítványoknak ahelyett, hogy szokása szerint helyreigazítaná őket, megerősítve radikális álláspontját (ahogy valójában itt is teszi). (2) Mátéhoz egyáltalán nem illene a nőtlenség szorgalmazása, mivel a Márkkal és/vagy Lukáccsal közös anyagából rendre kihagyja az erre vonatkozó utalásokat – pl. a Lk 14,26; 18,29-beli „feleséget" (Mt 10,37; 19,29; vö. 16,25; 10,39, ld. 3. f.); „menyegzőről" ír (Mt 22,2-14), nem „nagy vacsoráról" (Lk 14,16-24), és nem említi a frissen nősülés Isten országával ütköző kifogását (Lk 14,20); s a házasság feltámadás utáni megszűnéséről szólva nem beszél az emberek két osztályáról (Mt 22,23-33; vö. Lk 20,34k: *„E világ fiai házasodnak és férjhez mennek, de akik méltónak ítéltetnek ama eljövendő világra..., azok nem házasodnak majd, és férjhez sem mennek"*). (3) Pál az 1Kor 7,25-35-öt (ez a másik szakasz, amivel a nőtlenség előnyeit alá szokták támasztani) így kezdi: *„A hajadonokról ugyan nincs rendelkezésem az Úrtól, de tanácsot adok úgy, mint aki az Úr irgalma folytán hitelt érdemel".* Bár a Mt 19,10-12 inkább „tanács", mint „rendelkezés", Pál az érvelése során bizonyára hivatkozott volna rá, ha tud róla (vö. 1Kor 7,10). Ld. Quesnell, „»Made Themselves Eunuchs for the Kingdom of Heaven« (Mt 19,12)", *Catholic Biblical Quarterly* 30 (1968), 335–58. o.; HWJD, 59–64. o.; vö. 3VÚH, 37–38. o.

8. HWJD (66–67. o.) **vitatja az utóbbi (3.) érvet,** az 1Kor 6–7 alapján valószínűbbnek tartva, hogy Pál tudott a válásvita Mt 19 és Mk 10-beli egész kontextusáról, melyet az 1Kor 7,10k tükröz; az 1Kor 6,16-ban ő is az 1Móz 2,24-ből idéz; az 1Kor 7,7-ben pedig kegyelmi ajándéknak (*khariszma*) nevezi az egyedülálló létet (bár kérdés, hogy ugyanolyan értelemben-e, mint a többi lelki ajándékot – erre mindenesetre törekedni lehet/kell, vö. 1Kor 12,31, ld. HWJD, 55. o., 28. j. [220. o.]), majd felsorolja annak áldásait. Pált Antiókhiából küldték ki misszionáriusként (ApCsel 13,1-3; vö. 11,19-30), így nem meglepő, hogy a válásról és a fegyelemről szóló tanítása erősen hasonlít Mátééhoz, aki sokak szerint a sok zsidó (és pogány) hívőt tömörítő Antiókhiai gyülekezetnek írta evangéliumát (CMBÚ, 151–2. o.; Mt-t Antiókhiai Ignatiosz idézi először, HWJD, 155. o., 9. j.). Ezért **a Mt 19,10-12 jelentése** feltehetően tágabb és mélyebb: **a válásra és a nőtlenségre egyaránt kiterjed.** Jézus szerint az (átmenetileg) elvált hívőknek megadatik az egyedülálló léthez szükséges kegyelem és erő (akár életük végéig), hiszen eunuchként egyesek eleve ilyen létre születnek, másokat pedig az emberek kárhoztatnak erre, végül vannak, akik önként vállalják ezt – akár a házasság előtt/helyett, akár a válás/megözvegyülés után. Pál feltehetően azért nem hivatkozik *nyíltan* Jézus e tanítására, mert egyrészt igen ritkán mondja ki, hogy Jézust idézi (az 1Kor 7,10 e ritka kivételek egyike), másrészt nem kanonizálhatja ily módon a nőtlenségre vonatkozó erőteljes saját nézetét, hisz Jézus burkoltabban és enyhébben fogalmazott: *„Aki el tudja fogadni, fogadja el!"* (Mt 19,12; HWJD, 67–68. o.). (Egy-egy igeszakasz jelentésének több oldala is lehet, ld. pl. a következő messiási próféciákat, melyek eredetileg másról szóltak: Ézs 7,14-16; Zsolt 2; 22.) **A Mt 19,9 szigorú értelmezését erősíti meg a tágabb összefüggés** is – a

gazdag ifjú története (Mt 19,16-30) és különösen annak vége (27kk v.; vö. Lk 18,29k), mivel a Krisztushoz hű ember könnyen elveszítheti családját; ld. F.2. pont.

9. Még mindig fölmerülhet azonban a kérdés, hogy ha Jézus minden esetben tiltani akarta a válás utáni újraházasodást, akkor **miért említette egyáltalán a *porneia* kivételét.** Az egyik válasz erre az lehet, hogy a farizeusok csapdának szánt kérdése a válásra/elbocsátásra irányult (a Mt 19,3-beli „kísértsék" szó másik jelentése: „próbára tegyék", ld. új Károli-ford.), és Jézus nem akarta azt a benyomást kelteni, mintha az minden esetben tilos volna. De miért nem fogalmazott itt egyértelműbben az újraházasodást illetően? Erre több oka is lehetett: (1) másutt már megtette (pl. a Mt 5,32-ben); (2) talán nem akart egészen nyíltan és durván szembeszállni a római és zsidó (szokás)joggal (ld. az A.1. pont elejét); (3) esetleg „a szeretet és hit elve" miatt (hogy csak azok kövessék útmutatását, akik igazán akarják) – amiért példázatokat is használt (ld. fent a B.2. pont közepét). És miért nem beszélt a kivételről Mk és Lk beszámolójában? Mert ott Isten eredeti tervét nyomatékosabban hangsúlyozva az újraházasodást is lehetővé tevő teljes válásról szólt, ami sosem megengedett. Érdekes megfigyelni, hogy a világosabb tanítás Mk-nál „otthon", kizárólag a tanítványok jelenlétében hangzik el (Mk 10,10), míg Mt-nál mintha a farizeusok is hallanák, bár ott is a tanítványai kérdezik meg Jézust (Mt 19,10). Bizonyára maradnak még további kérdéseink – legalább egy részük megválaszolását remélhetőleg segíteni fogják az alábbiak.

3. Más szigorú értelmezések

1. Egy másik lehetséges válasz a fenti kérdésre a **MEGKERÜLÉS NÉZETE.** Ez arra az értelmezési lehetőségre épül, hogy Jézus a Mt 19,9-ben **homályban hagyja a *„paráznaság esetét"*** mint kivételt, és **semmit sem mond a megcsalt férj lehetőségeiről** (ld. következő bek.). A bűnös és kiskapukat kereső ember könnyen jut arra az elhamarkodott következtetésre, hogy Jézus a hallgatásával „nyilván" megengedi e férjnek a válást (vagy akár az újraházasodást), de ez nem (feltétlenül) helytálló; a szöveg mindenesetre nem utal erre kifejezetten. E nézet szerint tehát Jézus itt **nem akart teljes választ adni zsidó hallgatói kimondatlan kérdésére,** melyre a kimondott kérdésük elég egyértelműen utalt, hogy tudniillik **mit tegyen a házasságtörő feleség férje.** Amint az A. pont végén láttuk, a Mt 5,32-ben (és így a Mt 19,9-ben) Jézus szerint nem ez a (fő) kérdés/szempont, hanem a házasságtörést tiltó 7. parancsolat többféle kiterjesztése. A Jézus koráig érvényben levő mózesi törvény értelmében a házasságtörő asszonyt meg kellett volna kövezni. Ám a kérdés épp annak a Jézusnak szólt, aki azért jött el, hogy halálával elégtételt adjon a bűnre, s így az általa megnyitott új korszakban ne kelljen többé halállal büntetni a bűnösöket (a halálbüntetés mint jogi kategória kérdését nem itt tárgyaljuk) – Ő nem megkövez(tet)te a parázna nőket, hanem a szeretetével magához vonta és megváltoztatta őket! (Ld. Mt 21,31k; Lk 7,37kk; 15,2.) A kérdés nekiszegezésekor a két korszak határán állt: már az új rendszerben élt mint a Megváltó, ám a halála még nem következett be. Ezért úgy intézi el a dolgot, hogy „most nem erről az esetről beszél" (arról most nem akar beszélni; a Mt 5,32-ben már megtette). Ő nem eltörölni jött a törvényt (amely megkövezést írt elő), hanem betölteni. Ezért egyszerűen **megkerüli a kérdést,** akárcsak a Jn 8,1-11 kiélezett helyzetében, melyet azzal a zseniális ötlettel old meg, hogy a bűntelenek kezdjék a házasságtörésen ért asszony megkövezését. Miután elpárolognak, Ő sem ítéli el az asszonyt, hanem egy intés kíséretében elengedi (*„többé ne vétkezz";* valamiért nem esik szó a férfiról, akivel az odahurcolt asszony a házasságtörést elkövette – Jézus a kor kettős erkölcsével is feltűnően szembeszáll!). Jézus tehát itt a mózesi törvény betöltőjeként felmentést ad az abban előírt megkövezés alól. Ő ezt megteheti (és senki más), hisz Ő a Törvényadó, az Ítélőbíró és a Megváltó, aki most megelőlegezi a megváltást, melyet hamarosan véghez visz. (A Jn 8,1-11 a legrégebbi görög kéziratokban nem szerepel [bár ettől még tartalmazhat igaz hagyományt], így hitelessége kérdéses [CMBÚ, 271. o.]; ld. az új fordítás[ok]ban a zárójelet, jegyzetet.)

2. Arra a kérdésre, hogy Jézus és **az Újszövetség e tekintetben miért kezeli az Ószövetségnél „szigorúbban" a válás kérdését** (hisz a megkövezés lehetővé tette [volna] a megcsalt fél újraházasodását), a túl az is választ ad, hogy a mózesi törvény Izráel népének nemcsak „vallási alapműve", hanem polgári törvénykönyve is volt, és aki zsidónak született, az köteles volt betartani. Ezzel szemben az Újszövetség tanítása iránti engedelmességet Isten terve szerint minden hívő szabadon, önként választhatja. Néhány további válaszra alább még visszatérünk (B. pont vége és F. pont). De hogy Jézus a Mt 19-ben is „szigorúbb" (legalábbis a korabeli zsidó értelmezésnél/gyakorlatnál), az nyilvánvaló a tanítványok válaszából: *„Ha ilyen a férfi helyzete az asszonnyal, akkor nem jó megházasodni"* (Mt 19,10).

3. **Ezt a megoldást erősítheti meg a görög szöveg vizsgálata is,** melyből kitűnik, hogy – bár a fordítások ezt nem feltétlenül jelzik – a Mt-beli két „kivételnek" eltérő görög kifejezések felelnek meg: a Mt 5,32-ben a *parektosz logu porneiasz* (*„paráznaság esetét kivéve"*), a Mt 19,9-ben pedig *mé epi porneia* („nem paráznaság miatt" [Darby] vagy „nem paráznaságról [beszélek]" [Jerusalem Bible]). Jézus a Mt 19,9-ben azért is tette hozzá a kijelentéséhez ezt a három szót mint egyfajta zárójeles megjegyzést, mert ismerte zsidó hallgatóinak gondolkodását. Jézus idejében a zsidó vezetőket erősen megosztotta az elválás értelmezése; két-három iskola egyikét követték. **Hillél rabbi** (kb. Kr. e. 110–kb. Kr. u. 10) azt tanította, hogy az ember szinte *„bármilyen okból elbocsáthatja feleségét"* (Mt 19,3) – pl. ha az asszony rendszeresen odaégeti/kiönti az ételt, vagy túl hangosan beszél –, míg a Hilléllel vitába szálló „szigorú" **Sammáj rabbi** (kb. Kr. e. 50–kb. Kr. u. 30) csak házasságtörés vagy hasonlóan súlyos szexuális vétség esetén tartotta törvényesnek (sőt kötelezőnek) a válást, így értelmezve az 5Móz 24,1-beli *ervat dábár* („valami ellenszenves/illetlenség" [Károli]) szavakat, miután felcserélte őket (valószínűleg az eredeti kifejezés görög megfelelője a *porneia*). (HWJD, 46., 107. o. [47. j. is]; D.A. Carson: „Divorce and Remarriage Q&A", 2007.06.04. [resources.thegospelcoalition.org/library/divorce-and-remarriage(-q-and-a)]; 3VÚH, 9., 58. o.; 40–43. o.: Jézus csupán az ő követője lett volna, ha paráznaság esetén

megengedi az újraházasodást – ami nem indokolta volna a tanítványok elképedését a Mt 19,10-ben [bár egyesek szerint azon meglepődhettek kissé, hogy Jézus nem kötelezőnek, hanem csak megengedhetőnek tartotta ilyenkor az elbocsátást, tehát túl engedékeny volt; ezzel szemben ld. a Mt 19,10-12 fenti B.2. pontbeli elemzését], sem a *„megmondatott... Én pedig azt mondom nektek”* szembeállítást [Mt 5,32; vö. 19,9], ld. az A. pont végét. A válás megengedésére az elbocsátás/válás [*apolüein, apolüó*] szó újraházasodást is feltételező megszokott jelentése sem kényszerítette, vö. a „tisztátalan” szó általa megváltoztatott jelentésével [Mt 15,11]). Carson (EBC, Mt 19,3) szerint **Akiba ben Józéf rabbi** (kb. Kr. u. 50–135) azt is elegendő válóoknak tartotta, ha az ember a feleségénél kívánatosabb asszonyt talált, s ez jelzi az első századi erkölcs siralmas állapotát és a végrehajtott halálbüntetések valószínű ritkaságát: a házasságtörést (különösen a férjét) a család ellen elkövetett „felségárulás” helyett legföljebb kellemetlen, de bocsánatos botlásnak tarthatták. Megjegyzendő itt az az írásmagyarázati alapelv, hogy **a kulturális és történelmi háttér ismerete sokat segíthet, de tekintélye nem érhet fel a tévedhetetlen Szentírás tekintélyével** (bár a kettő [helyesen megértve] kölcsönösen kiegészíti és megerősíti egymást). A paralelománia veszélyét illetően ld. Bevezetés, 8. bek., 1. j. **A Biblia legbiztosabb és általában véve elégséges magyarázója maga a Biblia.**

4. E nézetnek több változata lehetséges aszerint, hogy a Mt 5,32-t a Mt 19,9-hez hasonlóan (mintegy annak fényében) értelmezzük-e. Ha igen, **akkor akár az is elképzelhető, hogy Jézus soha nem engedi meg sem a válást, sem az újraházasodást.** Egyesek – Ágoston nyomdokain járva – egészen odáig mennek, hogy **a tilalom ellenére létrejött új házasságot** (amennyiben az előző házastárs él) **föl kell bontani.** Ezt a **hiperszigorú nézetet** (melyet hamarosan tárgyalunk) képviseli Leslie McFall *The Biblical Teaching on Divorce and Remarriage* (A válásról és újraházasodásról szóló bibliai tanítás, 2014 [LMFDR], ld. itt) című, befejezetlen és kiadatlan, igen hosszú és részletes, sok ismétléssel és hibával/tévedéssel tarkított, gyakran nehezen követhető műve, melyet szerzője a halála miatt nem hozhatott tető alá. Egy ettől eltérő, de szintén „hiperszigorú” állásponthoz vezet a meglehetősen ritka ún. inkluzív nézet, mely úgy érti a Mt 19,9 vitatott kifejezését, hogy az elbocsátás és az újraházasodás „még *porneia* esetében sem” megengedett (HWJD, 179. o.).

5. A **megkerülés nézetével** (és persze az inkluzív nézettel) **szembeni legfőbb ellenérv** az, hogy (mint a B.2. pontban említettük) a Mt 19,9 pontos jogi nyelvezetű szövegében a *porneia* „kivétele” valójában egy hiányos kifejezés (melybe az „elbocsát” igét kell behelyettesíteni), vagyis egyértelműen ún. elliptikus szerkezettel van dolgunk, nem pedig az érdemi választ megkerülő zárójeles megjegyzéssel. A Mt 26,5-beli hasonló szerkezet nem mérvadó, mert nem feltételes jelzői mellékmondatban szerepel, mint a Mt 19,9-beli „párja” (HWJD, 52., 90., 185., 188. o.).

6. Megjegyzem még, hogy bármi volt is Mt (vagy bármelyik evangélium) **„Sitz im Leben”-je** (az az „élethelyzet” vagy történelmi helyzet, azok a körülmények, amely[ek]ben a mű keletkezett), az író önkényesen nem adhatott bármit Jézus szájába – főleg olyasmit, ami idegen lett volna Tőle. A Szentírás ihletettségének kellő tiszteletben tartása azt is jelenti, hogy hitelesnek fogadjuk el az evangéliumok Jézus-ábrázolásait – meghagyva a szabadságukat, hogy több oldalról, különböző megközelítésekkel mutassák be a történelmi (az egyetlen valóságos) Jézust. Ezért a jézusi mondások értelmezésekor elsősorban az adott szövegben elénk tárt összefüggést, „Sitz im Leben”-t kell figyelembe vennünk, illetve általában Jézus tanítását (nem is szólva arról, hogy az író és az olvasók „élethelyzetét” csak találgathatjuk) (HWJD, 132. o.).

7. A további vizsgálódás előtt érdemes megemlíteni, hogy a Septuaginta (LXX vagy „hetvenes fordítás”, a héber Ószövetség Jézus korában általánosan használt görög fordítása, melyből [kevés kivétellel] az Újszövetség ószövetségi idézetei valók, ld. *Keresztyén Bibliai Lexikon* [KBL], „Septuaginta” szócikk) **a tízparancsolatban nem a *porneuó* (paráználkodik), hanem a *moikheuó/moikhaó* (házasságot tör) szót használja** (2Móz 20,14; 5Móz 5,18) – akárcsak az Újszövetség, amikor a 7. parancsolatot idézi (Mt 5,27; 19,18; Mk 10,19; Lk 18,20; Róm 2,22; 13,9; Jak 2,11). Ugyanígy a héber nyelv is megkülönbözteti a két fogalmat (ld. 1Móz 38,24 és 2Móz 20,14; TWOT 563 és 1273). A „paráznaság” jelentése tágabb értelemben a házasságtörést is magában foglalhatja (TWOT 563, BDAG). Magyarul gyakrabban használjuk ilyen értelemben, különösen igei alakját („házasságot tör” helyett „paráználkodik”, ld. *A magyar nyelv értelmező szótára,* 7 kötet, szerk. Bárczi Géza, Országh László [Akadémiai Kiadó, 1959–62]). **Néhány további megoldási lehetőség a *porneia* szó jelentésének vizsgálatára épül.** Mit takarhat a Mt 5,32-ben a **„*porneia* esetének” kivétele,** és mire vonatkozik ez a szó a Mt 19,9-ben? Több megoldási lehetőség (főként az alábbi 2–4. jelentésre épülők) **a *porneia* szót valamely sajátos, szűk jelentésében véve** alapvetően azt **feltételezi, hogy a *porneia* kivétele megengedi az elbocsátás utáni újraházasodást,** de ezt az elbocsátást nem válásnak, hanem inkább **a tiltott házasság érvénytelenítésének (vagy eleve érvénytelen volta elismerésének) tekinti** (bár van olyan szerző, aki ilyenkor sem engedi meg az újraházasodást, HWJD, 154. o.). A válás és újraházasodás így adódó, szintén „szigorúnak” mondható nézetei mellett szól, hogy ha Jézus csupán a házasságtörésre gondolt, akkor használhatta volna az annak megfelelő szót (*moikheia*) – ám e nézetek egyik legfőbb gyengéje éppen az, hogy kicsi a valószínűsége, hogy a *porneia* szó leszűkített jelentését rá utaló jelek hiányában felismer(het)ték volna az olvasók, s az ilyen jogi jellegű szövegek pontosabb fogalmazást igényelnek (ld. A. pont vége). Ráadásul a *moikheia* nem (feltétlenül) fedte volna le az olyan súlyos szexuális bűnöket, mint pl. a fajtalanság (ld. alább). E nézetek esetében fölvetődik a kérdés, hogy ha a *porneia* a Mt 5,32-ben is e szűk értelmében szerepel, akkor **el szabad-e egyáltalán bocsátani a paráználkodó házastársat.** E nézetek képviselői eltérő választ adnak erre a kérdésre. HWJD bemutatja e nézeteket, mellettük és ellenük szóló érveket is tárgyalva.

8. A Lukácsnál és Márknál (valamint Pálnál, ld. alább) kivételként nem említett, de a Mt 5,32-ben és 19,9-ben kivételként szereplő **„paráznaság” szó görög megfelelője** (*porneia*) általában véve a rendes házasságon kívüli szexre utal; **jelentései**

pontosabban a következő lehetőségeket foglalják magukban: 1. házasságtörés (házasságon kívüli szex[uális aktus], melynek legalább az egyik résztvevője házas), 2. a jegyesség idején elkövetett szexuális hűtlenség, 3. bálványimádó pogányokkal kötött törvénytelen házasság, 4. vérfertőző (közeli rokonnal kötött) házasság, 5. hosszú ideig folytatott szabad szerelem, 6. fajtalanság, 7. bálványimádás (ld. a görög szótárakat – köztük James Strong ingyenes angol konkordanciáját és szótárát [mely szerint a *porneia* több áttételen keresztül a *pernémi* {elad, árul} szóból származik], ld. hivo.hu/otletek.htm#F – és a jelen írás alábbi részében, valamint az előző bekezdésben megadott [magyar/angol nyelvű] forrásokat).

9. Az alábbi érvelésben feltételezzük, hogy **a Mt 19,9-ben a *porneia* szó kivételként megengedi a mással való házasságkötést is:** *„aki elbocsátja feleségét – a paráznaság esetét kivéve –, és mást vesz feleségül, az házasságtörő”* (szó szerintibb fordításban: *„aki elbocsátja nőjét/asszonyát – nem paráznaságért –, és mást vesz feleségül, az házasságot tör”*). Megjegyzendő, hogy a Mt 5,32 szövegében az e vers vizsgálatánál már említett két angol fordítás (GOD'S WORD Translation és Weymouth) alapján az sem teljesen egyértelmű, hogy milyen nőre vonatkozik a vers második felében az „ily módon elvált” kifejezés: arra, akit házasságtörése miatt bocsátottak el, vagy arra, akit más okból. Néhány további angol és magyar fordításon is mintha érezhető volna a fordítók hasonló bizonytalansága, melyet bizonyára nem kis részben a HRET-ben említett egyháztörténeti bizonytalanság okozott. Ha tehát megengedjük azt a valószínűtlen, de elméletileg lehetséges esetet, hogy e kivételes fordításoknak van igazuk (bármit jelentsenek is), akkor a Mt 19,9-re vonatkozó alábbi megállapítások értelemszerű módosításokkal a Mt 5,32-re is vonatkoztathatók.

10. A Mt 19,9-beli *porneia* szó mint az újraházasodást megengedő kivétel jelentésének **1. lehetőségét (házasságtörés)** nemcsak az eddigi teljes érvelés zárja ki nyilvánvalóan (beleértve a Mt 5; Mk 10,2-12; Lk 16,18 és az Ószövetség tanítását [valamint Pál később tárgyalt tanítását is]) – ez jelenti a legerősebb, elsöprő erejű „0. érvet”, ami valójában legalább 4 önálló, igen nyomós érv, melyek után többre nem is kellene, hogy szükség legyen –, hanem a következő megfontolások is. (1) Ha Jézus (csak) házasságtörésre gondolt volna, akkor kézenfekvően az **annak megfelelő görög szót** (*moikheia*) **használja,** melynek igei alakja szerepel ugyanazon versben (19,9 [a Mt 5,32-ben kétszer is]). Lehet, hogy Jézus arámul vagy esetleg héberül vitázott a farizeusokkal és tanított (bár nincs kizárva, hogy görögül tette, ld. SZÁD, 206. o. [Konklúzió] és hivo.hu/00biblia.htm, IV.1.), de **a görög szöveget ihlette a Szentlélek Isten szuverén akarata,** amely nemcsak azt határozta meg, hogy **pontosan milyen szavak kerüljenek oda,** hanem azt is, hogy az eredeti szöveg mely **kéziratmásolatai** (és akár eltérő olvasatai, pl. ApCsel 13,18; [új] Károli; ld. hivo.hu/otletek.htm#E) maradjanak fenn és legyenek elérhetők a történelem bármely adott pontján és helyén (ez **az írásmagyarázat legelső alapelve;** ld. Róm 8,28; 9; Zsid 1,3 [Károli]; Ef 2,10 és hivo.hu/00biblia.htm). Mindez a tetszőleges nyelvű fordításokra is vonatkozik, ami nem jelenti azok tévedhetetlenségét, de azt igen, hogy kellő kitartással és kutatással teológiai képesítés nélkül is eljuthatunk a lényeges dolgok ismeretéhez (ld. ApCsel 17,11). (2) Ha Jézus a *porneia* szóval a házasságtörésre utalt volna, akkor nyitva hagyja a kérdést, hogy **a paráznaság/házasságtörés melyik fajtája jelent kivételt** – pl. akár a szem/szív 4 verssel korábban említett paráznasága/házasságtörése (Mt 5,28)?! (3) Ha a házasságtörés bármelyik esetét az újraházasodást engedélyező kivételnek tekintette volna Jézus, akkor **igazság(osság)a semmivel sem múlja felül a farizeusokét,** noha tanítványainak épp ezt kötötte a lelkére 12 verssel korábban (Mt 5,20), és erről szól a hegyi beszéd egésze. (4) **Igaz, hogy az Ószövetség elvben halállal büntette a házastársi szexuális hűtlenséget** (5Móz 22,22), ami a megcsalt fél számára lehetővé tehette az újraházasodást, de *egyrészt* a megkövezést nem mindig hajtották végre (mert pl. a tettes elszökött) – Jézus idejében nem is tehették, mert a megszálló rómaiak kezében volt a halálbüntetés joga (Jn 18,31; bár kellő feltüzeltség esetén azért megtették, ld. Apcsel 6–7; 8,1; vö. Jn 8,59; 10,31 stb.; viszont József nem a haláltól akarta megóvni Máriát, hanem a szégyentől; Mt 1,19; ld. az alábbi 2. lehetőséget); épp ez okozhatta a dilemmát (még Sammáj követői között is) és a házasságtörésen ért asszony Jézus elé hurcolásának kelepcéjét (melyet az imént tárgyaltunk, Jn 8,1-11) –, *másrészt* **Jézus maga szenvedte el a halálbüntetést MINDEN bűnünkért (és Őbenne mi is),** s éppen ez teszi lehetővé, hogy megbocsássunk az ellenünk vétőknek (sőt kötelezővé teszi, ld. imádságát [Mt 6,12-14] és az irdatlan adósságunk elengedéséről szóló példázatát [Mt 18,23-35]), ellenségeinket is szeretve (Mt 5,43-48), és jóval viszonozva a rosszat, helyt adva az Úr haragjának (Róm 12,17-21). Ő majd megfizet mindenkinek tettei szerint: a Hozzá megtérőkre **kegyelme** vár (az ő bűneik Jézusban, az Ő áldozatával rendezve vannak, akárcsak a mieink), a megátalkodottakra pedig **haragja és bosszúállása** (e bűnök rendezése az örök tűzben történik; Róm 2,6.8; 3–8; Mt 25; Jel 20,14-15; stb., ld. hivo.hu/itelet.htm). A bűnre ezenkívül az újszövetségi megoldás az intés és a **gyülekezeti fegyelem** gyakorlása (ld. alább is). (5) Ezenfelül azért is ki kell zárnunk a házasságtörést mint a válást/újraházasodást engedélyező kivételt, mert általában **lehetetlen megállapítani, melyik fél mennyiben felelős** egy házasság megromlásáért – a kívülről „ártatlannak” tűnő házastárs nemegyszer legalább annyira, sőt talán még inkább okolható az akár a társa házasságtöréséig is fajuló elhidegülésért (ld. a bűnbakkeresés, tiltakozó polka, közöny Bevezetésben említett folyamatát). (6) Végül ugyanezt a döntést indokolja a gyülekezet/egyház szentségének általános követelménye és az az ebből adódó következmény, hogy **a gyülekezet nagy családjában a szerelem/szex szempontjából a házastársunkon kívül minden házas ember az egyik házastárs haláláig „tabunak” számít** (illetve a vele való kapcsolat „lelki vérfertőzésnek”); **a nem házasok között** pedig láthatóan, sőt a világ előtti tanúságtétel miatt is **feltűnően meg kell nyilvánulnia annak az elvnek, hogy a szexualitásnak egyedül a házasságban van helye** (ld. az idézett ószövetségi szakaszokat, a paráznaság szó itt tárgyalt jelentését és újszövetségi előfordulásait, pl. 2Móz 20,14; vö. 22,15; 5Móz 22,28-29; 1Kor 5; 6,9k; Zsid 13,4; Róm 1,27; vö. Jn 4,18; ld. még Francis Schaeffer: *Aki VAN* [Harmat, 1996], 185. o.). Ez teszi lehetővé a valóban családias

bizalmat, őszinteséget, megnyílást, meghittséget, a *„képmutatás nélküli (hitből fakadó) szeretetet”* (1Tim 1,5; Róm 12,9).

11. A Mt 19,9-beli kivételt illetően John Piper (másokkal együtt) a **2. lehetőséget tartja a legjobb megoldásnak,** mely szerint a *porneia* itt **a jegyesség idején elkövetett szexuális hűtlenséget** jelenti. Ez a **„JEGYESSÉG NÉZETE”;** ld. Piper *This Momentary Marriage* ([E pillanatnyi házasság; vö. 2Kor 4,17], Crossway, 2009 [JPTMM], ld. desiringgod.org/books/this-momentary-marriage) című kiváló könyvét (amely eredetileg az alapihletet adta egész tanulmányom megírásához), valamint gyülekezetük állásfoglalását: desiringgod.org/articles/a-statement-on-divorce-and-remarriage-in-the-life-of-bethlehem-baptist-church). Ezt a nézetet indokolják a következők. (1) Máté evangéliuma zsidó hátterű, s ebben a kultúrában a jegyesség a házassághoz hasonlóan összekötő erejű legális szerződés volt, melyet megelőzően a vőlegény jegyajándékot fizetett a lány apjának (cserébe a család anyagi veszteségéért, amit a lány munkájának kiesése okozott), utána pedig legalább egy évet vártak a menyegzőig. A jegyesség alatti vagy azt megelőző hűtlenség válóperhez vezetett (sőt akár megkövezéshez is, ld. 5Móz 22,13-29). Bár a görög és római kultúrában is volt jegyesség, az nem jelentett ilyen erejű köteléket (CLVM, 71–72. o.). Mivel a bibliai görögben ugyanaz a szó (*güné*) felel meg a „feleség”, „asszony”, „nő” szavaknak, Jézus utalhatott ezzel a jegyesség felbontására. (2) A Mt 1,18-21-ben épp egy ilyen esetről van szó! József a mózesi törvény értelmében ragaszkodhatott volna Mária megbüntetéséhez vagy legalábbis megszégyenítéséhez (tekintettel a római megszállókra), de a megcsalt vagy megtévesztett félként (aminek magát vélte) enyhébb megoldás mellett is dönthetett, s ő *„igaz emberként”* ezt tette (a nem szűznek bizonyult menyasszonnyal szembeni, 5Móz 22,13-21 szerinti eljárást a férjnek nyilván nem volt kötelező lefolytatnia; ha egyáltalán akarta, legkésőbb közvetlenül a nászéjszakát követően lett volna észszerű megtennie). A jegyesség nézetével szemben fölvethető az a szempont is, hogy a Mt 1-ben nem szerepel a *porneia* szó, noha az ottani jelenléte sokkal egyértelműbbé tehette volna, hogy később is a jegyesség alatti hűtlenségre utal (HWJD, 173. o.). Mivel azonban a Mt 5,32 és 19,9 a *porneia* szót használja a *moikheia* helyett, ezt a lehetséges jelentését sem zárhatjuk ki (uo., 175. o.).

12. A **3. lehetőségre (bálványimádó pogányokkal kötött törvénytelen házasság)** konkrét példát találunk az Ezsd 9–10-ben (vö. Neh 13,23-30; Mal 2,11-16), ahol a zsidóknak el kellett bocsátaniuk a kánaániak közül vett feleségeiket, akikkel a Törvény ellenére kötöttek házasságot (5Móz 7,1-4). (CLVM, 39. o. szerint itt „A vétkezők 25%-a a vallási vezetők közül került ki.” Ez is jelzi a vagyon, a hatalom és a szabados szex gyakran szoros kapcsolatát és az utóbbival szembeni harc nehézségét.) HWJD (163. o.) szerint Ezsdrás (és Nehémiás) talán eleve nem ismerte el érvényes házasságnak ezeket a pogányokkal létesített, törvényellenes kapcsolatokat. Egy másik (vagy ezt kiegészítő) értelmezés szerint mivel Isten egy személyben a Törvényadó, a Végrehajtó és az Ítélőbíró, jogában áll kivételesen felülbírálni általános rendelkezéseit. Úgy tűnik, itt is ezt tette (a tömeges hithagyás veszélye miatt), amivel azonban nem adott engedélyt törvényeinek önhatalmú áthágására – különösen az újszövetségi időkben, amelyekre nézve további kinyilatkoztatást adott Pál apostol által az alább tárgyalt 1Kor 7,10-13-ban, mely szerint a hívő ember nem válhat el hitetlen házastársától. Ugyanez vonatkozik a **7. lehetőségre (bálványimádás)** – néhol valójában ezt jelenti a *porneia* szó, de átvitt értelemben, az Istennel (mint Izráel „Férjével”) szembeni hűtlenségre, „paráznaságra” utal (az Ez 23,37 [vö. 23,43.45; 16,32.38] pedig a „házasságtörés” szóval utal a bálványimádásra). Ugyanakkor Ezsdrás és Nehémiás példái jelzik, hogy Istent és az iránta való hűséget a gyakorlatban is a házastársi, családi hűség elé kell helyeznünk! A kettő nem feltétlenül zárja ki egymást, de ha ütköznek, Istent illeti az elsőbbség.

13. A *porneia* jelentésének **4. lehetősége a vérfertőzés, azaz a közeli rokonnal kötött házasság,** melyet a 3Móz 18 tilt (a 17. v. pedig „fajtalanságnak” nevez, ami a *porneia* egyik jelentése; a 20. v. a házasságtörést tiltja). Ez a **VÉRFERTŐZÉS (vagy TILTOTT HÁZASSÁG) NÉZETE.** Így vélekedik Charles Ryrie és F. F. Bruce – aki szerint a házasság végleges, és a válás nem szerepel Isten eredeti tervében –, valamint J. C. Laney (CLVM, 73–75. o.), továbbá hasonlóra utal a katolikus Békés–Dalos-fordítás (*„kivéve ha törvénytelen élettársa”*) és a New Jerusalem Bible. Egyesek szerint ugyanezen jelentésben szerepel **a *porneia* szó az ApCsel 15,20.29-ben,** amit az is alátámaszthat, hogy a 29. versben a sorrend már a 3Móz 17–18 sorrendjét követi (eltérően a 20. verstől, melyet Csia pontosabban ad vissza: *„hogy tartózkodjanak a bálványoknak, a paráznaságnak, a fulladt állatnak és a vérnek tisztátalanságától”;* ld. Laney [CLVM, 75–76. o.], aki szerint az ApCsel 15 kizárólag a pogányoknak elfogadható, de a zsidókat sértő „szürke” területekről szól). Szerintem ez a sorrend nehezen igazolható (3Móz 17,1-9 [kül. 7. v.]: bálványáldozat?; 17,10-14: vérevés; 17,15-16: *„elhullott vagy széttépett állatot eszik”* [annak vérét ugyanis nem folyathatták ki]; 18,6-18: tágan értelmezett vérfertőzés; 18,19-23: egyéb szexuális bűnök; 18,24-30: összefoglalás és más népek utálatos szokásaihoz hasonlítás), de ugyanezen indoklással alátámaszthatja a *porneia* általános jelentését is (amit a sorrendtől függetlenül valószínűbbnek tartok): mindenféle (a pogányok között [is] meglehetősen gyakori) „paráznaság”, melytől a másik három kifejezéssel ellentétben nemcsak a zsidókeresztények lelkiismeretének megsértése miatt kell tartózkodniuk a pogánykeresztényeknek (erre utalhat az ApCsel 15,21; vagy esetleg a mózesi törvény további várható terjedésére), hanem a szentség általános követelménye és a hit lényege, az Istenhez mint Férjhez való hűség miatt is. **A paráznaság** az 1Kor 6,9-20 szerint *„minden (más) bűntől”* elüt (mivel a szexben a teljes lényünkkel veszünk részt, és mivel a férj és feleség egyesülése a Krisztus és az egyház közti egységet hivatott kifejezni [Ef 5,.3-8.23-32], így e titokzatos egyesülésnek, eggyé válásnak bizonyos értelemben minden más bűnnél mélyebbek a következményei); a Bibliában sokszor **a bálványimádás (sőt általában a bűn) szinonimája** (pl. Ez 16; Jak 4,4). Az Ószövetség számos kiemelkedő alakja vétkezett a házasság/szex területén (Ábrahám [1Móz 12; 16; 20], Izsák [1Móz 26], Jákób [1Móz 29–30], Rúben [1Móz 35,22], Júda [1Móz 38], Dávid [2Sám 5,13kk; 11], Salamon [1Kir 11,1kk]), amely másoknak komoly próbát jelentett (József [1Móz 39], Jób [Jób 2,9k], Ézsaiás [Ézs 8,1kk], Ezékiel

[Ez 24,16kk], Hóseás [Hós 1; 3]). Az ApCsel 15,20.29-beli *porneia* szót LC is tágan értelmezi, akárcsak a BIK 7:77–8, amely mind a négy ottani kifejezést ma is érvényes tilalomnak tekinti (különösen a zsidók miatt), mivel a pogányoknál gyakori bálványáldozatokat a Jel 2,14.20 és maga Pál is elítéli (1Kor 10,14-22 [vö. 1Kor 8]; a vérevéshez kapcsolódó másik két kifejezésről bővebben ld. BIK 7:77; 1:281 [ApCsel 15,19-21 és 3Móz 17,10-12]). F. F. Bruce szerint a görög Újszövetség nyugati szövegtípusú kéziratiban az itt említett négy dolgot felváltotta a bálványimádás, a paráznaság és a vérontás tilalma (ami a zsidók szemében a három főbűn), valamint az aranyszabály negatív változata – jelezve, hogy az eredeti rendelkezések már nem voltak olyan relevánsak, mint az apostoli korban (Bruce: *New Testament History* [Doubleday, Anchor, 1972], 287. o., idézi HWJD, 156. o., 11. j.). Ha tehát **az ApCsel 15 csakugyan a zsidók érzékenysége miatti dolgokat említ,** melyeket a 3Móz 17–18 tilt (amint azt a tudósok túlnyomó többsége véli, HWJD, 167. o.), de a *porneia* általános jelentésben szerepel benne, fölmerülhet a kérdés, hogy mit keres ez az erkölcsi tilalom a nagyrészt szertartási jellegű rendeletben. „Ám ez valójában nem probléma, mert **az erkölcsi és szertartási törvények megkülönböztetése idegen mind a bibliai tanítástól,** mind az ősi vallásoktól, sőt a klasszikus görög íróktól is” (uo., 156. o.). A paráznaság és a bálványimádás gyakran szorosan együtt járt a templomi prostitúció révén (vö. ApCsel 21,25; Jel 2,14.20; 1Kor 10,6-8; ld. uo., 166. o.). A vérfertőzés nézetének több képviselője szerint a *porneia* szót tartalmazó „kivételek” nem Jézustól származnak, hanem Máté magyarázó betoldásai (uo., 158. o.; vö. az előző szakasz végén a „Sitz im Leben”-ről mondottakkal).

14. Feltehetően az ószövetségi értelemben vett **vérfertőzés (és talán a házasságtörés) különösen súlyos esete miatt alkalmazta Pál az egyházfegyelmet** a már említett 1Kor 5,1-5-ben (*„valaki apjának feleségével él”;* LC szerint a vétkes apja még élt [őrá érti a 2Kor 7,12-t, vö. HRBGY, 4.A.1.3.], de CLVM [75. o.] és mások szerint már nem; a mostohaanya valószínűleg nem volt hívő, mert őt nem fegyelmezték). Mindenesetre az ilyen kapcsolatot tiltotta mind a római jog (legalábbis vérrokonok esetében, HWJD, 160. o.), mind a Törvény (3Móz 18,8; 20,11; 5Móz 23,1). Keresztelő/Bemerítő Jánosnak is azért kellett meghalnia, mert szemére vetette Heródes Antipásznak, hogy korábbi feleségét elküldve elvette (fél)testvére, Fülöp volt feleségét, Heródiást, aki féltestvérének, Heródes Arisztobulosznak volt a lánya (Mt 14,1-11; CLVM, 78. o., BIK 6:176, 282 [Mk 6,17k és Nagy Heródes családfája a Lk 1,5-7 magyarázatánál]; JFA, 18.5.1. [a Keresztelő Jánosról szóló fejezet eleje], ld. E.2. pont, vö. HWJD, 157–8. o.). Ma már jól tudjuk, hogy a genetikai rendellenességek felszaporodásának veszélye miatt sem érdemes összeházasodniuk közeli vérrokonoknak (ezt általában a polgári törvények is tiltják). Továbbá, a rokonok házassága gyakorlatilag megszünteti az eredeti rokoni kapcsolatot, és a házastársi kapcsolattal helyettesíti azt, noha az eredeti (pl. testvéri, szülő-gyerek stb.) kapcsolat is fontos és szükséges volt, s a szerepváltás komoly zavarokat eredményezhet. Megeshet, hogy csak az esküvő után derül fény a vérrokonságra – mi a teendő ilyenkor? Ha a Mt 19,9-beli kivétel erre az esetre (is) vonatkozik, akkor talán lehet amellett érvelni, hogy ez csak a zsidókat érintette (ezért szerepel csak Máténál), mivel az ószövetségi törvény szertartási, tisztátalansággal kapcsolatos előírásai csak rájuk nézve kötelezők – tehát csak a zsidókeresztények vérfertőző, érvénytelen házassága felbontandó és helyettesíthető új házassággal. Ennek az érvelésnek azonban ellentmondani látszik Péter és Kornéliusz esete (ApCsel 10, *„Amit az Isten megtisztított, azt te ne mondd tisztátalannak”,* 15. v.; vö. Mk 7,19; Tit 1,15 [*„Minden tiszta a tisztának”*]), melyből talán arra következtethetünk, hogy sem a zsidó-, sem a pogánykeresztények nem tekinthetik érvénytelennek vérfertőző házasságukat. Ezen a ponton a tévedés (a 2. lehetőségtől eltérően [jegyesség alatti hűtlenség]) Isten előtt érvényes házasságok önkényes felbontásához vezethet.

15. Bár az 5Móz 24,1-gyel való szoros párhuzam miatt (ld. B.3. pont eleje) nem valószínű, hogy a *porneia* szó a Mt 5,32; 19,9-ben **kizárólag vérfertőzést** jelent, legalább az általános jelentése miatt ezt a lehetőséget is figyelembe kell vennünk, különösen akkor, ha a házasságot még nem „hálták el” (nem történt meg a testi egyesülés). Ám ha ez megtörtént – pláne, ha közös gyermek is született (vagy születhet) –, akkor semmiképpen nem merném azt tanácsolni az érintetteknek, hogy nyugodtan váljanak el, inkább az **együttesen vagy különválva folytatott önmegtartóztató** (vagy esetleg szigorú születésszabályozás melletti) **életet** tartanám megfontolandónak (mint láttuk, feltehetően erre is utalt Jézus a Mt 19,12-ben), akárcsak az olyan kacifántos esetekben, amikor valaki házasság nélkül több emberrel is élt együtt, akiktől gyermekei is vannak – ilyenkor (mint mindig) szükséges **a Szentlélek személyes vezetése** (vö. 2Móz 22,15). Megjegyzem, hogy a zsidók és a hívők atyja (Róm 4,10-11), Ábrahám és felesége, Sára féltestvérek voltak (1Móz 20,12). Igaz, hogy még a Törvény átadása előtt éltek, de szerintem Ábrahám személye jelezheti, hogy a (fél)testvérek házasodásának tilalma nem abszolút érvényű parancs (Kain és felesége nagy valószínűséggel édestestvérek voltak), hanem valószínűleg a testvérházasságokból születő gyermekek gyakori genetikai rendellenességei miatt adatott (eredetileg vélhetően azért nem volt rá szükség, mert még nem volt annyi hiba az emberek génjeiben). Ma már jóval több a génhibánk, ezért is tettem a fenti javaslatot.

16. Végül együtt fogom tárgyalni a hátralevő két lehetőséget: **5. hosszú ideig folytatott szabad szerelem és 6. fajtalanság.** Az 5. lehetőséget a BIK 6:82–3 a Mt 19,1-12 magyarázatánál így írja le (miközben a fenti 1., 2. és 4. lehetőséget is megemlíti, s egyik mellett sem foglal állást): „megrögzött, bűnbánat nélküli, állandó hűtlenséggel jellemezhető életmód”. Valójában ez az 1. lehetőség minősített, tartós esetének is tekinthető (amennyiben az elkövetéskor valamelyik fél házas [ami az összefüggés alapján legalábbis valószínű]), így az ott elmondottak erre is vonatkoztathatók, s akár ide is sorolható a 6.-ként említett fajtalanság esete, amin érthetünk **homoszexuális viszonyt** (3Móz 18,22) vagy netán **állatokkal való közösülést** is (3Móz 18,23). Az Ószövetségben Isten halállal büntette mindezt (a „havibaj” [menstruáció] alatti szexet is beleértve [3Móz 20,18], ami elsődlegesen a havi vérzés idejét jelentette, plusz 7 nap tisztátalanságot [3Móz 15,19-28], így a

legtermékenyebb időszakban kerülhetett sor az első közösülés[ek]re [a hosszas várakozás utáni fokozott nemi vágyat is figyelembe véve], ami magyarázatot adhat Izráel népének szokatlan termékenységére): *„Mert mindezeket az utálatos dolgokat az előttetek fekvő földnek a lakosai követték el, és tisztátalanná lett az a föld. Ne hányjon ki titeket is az a föld, ha tisztátalanná teszitek, ahogyan kihányta az előttetek levő népeket. Mert aki csak egyet is elkövet ezek közül az utálatosságok közül, azt mind ki kell irtani népe közül, ha ilyet követ el”* (3Móz 18,27-29).

17. Térjünk vissza még **a Mt 5,32 vizsgálatához:** mit jelenthet itt a *porneia,* amely feljogosítja a férfit az asszony elbocsátására (de az újraházasodásra nem)? Feltehetően **magában foglalja** a következő lehetőségeket: 1. házasságtörés, 2. a jegyesség idején elkövetett szexuális hűtlenség (az elbocsátást követően természetesen házasság köthető mással), 5. hosszú ideig folytatott [házasságtörő] szabad szerelem, 6. fajtalanság (1Kor 5,10k; vö. 6,9; Jel 21,8; 22,15). Azonban **nem foglalja magában** a következőket: 3. bálványimádó pogányokkal kötött törvénytelen házasság és 7. bálványimádás (ezekre nézve ugyanis egyértelműnek látszik az 1Kor 7,12-16 alább tárgyalt tanítása: **csak a hitetlen fél különülhet el** a hívőtől). A 4. esetet (vérfertőzés) illetően ld. a Mt 19 kapcsán imént mondottakat. (A lehetséges jelentéseket illetően ld. még HWJD, 136–7. o.) Az 1., 2., 5., 6. lehetőség kimondottan **a házasság lényegét érinti, az „egy test” kapcsolatot szakítja szét.** Ezek esetében a hűtlen felet az ószövetségi törvény halállal büntette (ezáltal [új] házasságkötésre is lehetőséget adva), jelezve e bűnök különös súlyát, ld. az 1Kor 6,9-20-at. (Egyébként az Ószövetségben a 3. kivételével mind a 7 lehetőségre halálbüntetés vonatkozott, méghozzá tételesen (2Móz 22,19 [7.]; 3Móz 20,10-19 [1. {csak férjes asszony esetén; a nős férfi többnejűvé válhatott}, 4–6.]; 5Móz 22,13-24 [2.{, 5.: csak a lányra; vö. 5Móz 22,28k; 2Móz 22,15k}]) – nemcsak általánosan, mint minden szándékos bűnre (4Móz 15,22-36; itt egy esetben végre is hajtották), bár bizonyos bűnöket (pl. lopás) inkább jóvátétellel kellett rendezni (2Móz 22,2k). Az Újszövetségben Jézus áldozata engesztelést szerzett minden bűnért, és az ennek ismeretében pünkösdkor elküldött Szentlélek az újszövetségi hívőket vezetve olyan gyülekezeteket hoz(hat) létre, amelyek lehetővé teszik e bűnök megfelelő kezelését. Az Újszövetség szerint a gyülekezet egészének feladata a vétkes kizárása, akárcsak az Ószövetségben a halálbüntetés alkalmazása (5Móz 13,9; 17,7 stb.). Jelentőségteljes, hogy a gyülekezeti fegyelemről szóló két legfontosabb szakaszt (Mt 18 és 1Kor 5–6) mindkét esetben szorosan követi a válás és újraházasodás tárgyalása (Mt 19 és 1Kor 7). Minderről bővebben ld. KSBT és hivo.hu/fegyelem.htm.

18. Máté a válást tárgyaló versekben **nem cseréli föl a férfi és a nő szerepét** – feltehetően azért, mert egyrészt a zsidóknál az asszony nem válhatott el (a Törvény csak a férfinak adott erre lehetőséget, CLVM, 77. o.), másrészt az Ószövetség tanítása szerint a férfi Istent képviseli/jelképezi (a feleség pedig Izráelt), s **az Ő hűtlensége teljesen elképzelhetetlen!** Mindazonáltal **a Márknál megjelenő egyenlőségi elv bizonyára itt is érvényes:** ha bekövetkezik az „elképzelhetetlen”, és a férfi hűtlenné válik (ami a gyakorlatban sajnos sokszor megesik), nyilván legalább olyan súlyos (ha nem súlyosabb) következményeknek kell sújtaniuk őt, mint a feleséget – hisz amint láttuk, ő a vezető, és őt terheli a fő felelősség. Ezek a következmények sokak szemében túlzottan is súlyosnak tűnnek – kivéve, ha felismerjük az evangélium rendkívüli értékét (ld. hivo.hu/fsilkiv.htm). *„Mert aki meg akarja menteni az életét, az elveszti,* ***aki pedig elveszti az életét énértem és az evangéliumért, megmenti azt.*** *Mit használ ugyanis az embernek, ha az egész világot megnyeri, lelkében pedig kárt vall? Mert mit adhat az ember váltságdíjul lelkéért? Mert ha valaki* ***szégyell engem és az én beszédeimet e parázna és bűnös nemzedék előtt,*** *azt az Emberfia is szégyellni fogja, amikor eljön Atyja dicsőségében a szent angyalokkal”* (Mk 8,35-38). A „jézusi rendszer” egyszerre irgalmasabb/kegyelmesebb (nem tartalmaz halálbüntetést) és – épp *ebből adódóan* – erősebb követelményeket támaszt, mint az ószövetségi rend!

C. Pál apostol tanítása

1. Róma 7

Az **Újszövetségben Pál apostol a Római levélben** – amely az evangélium „legrészletesebb tömör kifejtése” (Luther szerint „a legtisztább evangélium”, idézi CMBÚ, 388. o.), melyet Pál a zömmel pogány hátterű római hívőknek küldött, támogatásukat kérve tervezett hispániai missziójához (Róm 15,24) – a szinoptikus evangéliumokkal (Mt, Mk, Lk) és az Ószövetséggel összhangban azt tanította, hogy **a házasságot csak a halál bontja fel:** *„[1]Vagy nem veszitek tudomásul, testvéreim, pedig a törvényt ismerőkhöz szólok, hogy a törvény addig uralkodik az emberen, amíg él? [2]Például a férjes asszony is, amíg él a férje, hozzá van kötve a törvény szerint; de ha meghal a férfi, akkor fel van mentve a törvény hatálya alól, amely a férjéhez kötötte. [3]Amíg tehát él a férje, házasságtörőnek számít, ha más férfié lesz, de ha meghalt a férje, megszabadul a törvényes kötöttségtől, és már nem házasságtörő, ha más férfié lesz. [4]Ugyanígy ti is, testvéreim, meghaltatok a törvény számára a Krisztus teste által, s ezért másé vagytok: azé, aki feltámadt a halottak közül, hogy gyümölcsöt teremjünk Istennek”* (Róm 7,1-4). Pál itt **négyféleképpen** is kimondja, hogy a házasságnak csak a halál vet véget – tehát **a különvált fél újabb házassága nem, legfeljebb a halála jogosítja fel új házasság kötésére az egyedül maradt házastársat.** Bár Pál itt elsősorban/eleinte az ószövetségi törvényről beszél – *„a törvény nélkül éltem valamikor... A törvény tehát szent..., lelki”* (Róm 7,9.12.14) – (amely tehát [legalábbis az asszony esetében] abszolút válási tilalmat írt elő, ld. 5Móz 24), **végig jelen időt használ,** jelezve, hogy noha a mózesi törvény (bizonyos értelemben) hatályát vesztette, **az elv lényegében változatlan maradt** (másként Pál jelezte volna a változást, különösen egy ilyen „könyv jellegű” levélben [ld. a fenti A.1.4. és az alábbi E.2. pontot]; a „törvény” szó több dolgot is jelenthet, vö. Róm 7,21-23 [*„gyönyörködöm az Isten törvényében a belső ember szerint, de tagjaimban egy másik törvényt látok, amely harcol az értelmem törvénye ellen, és foglyul ejt a bűn tagjaimban lévő törvényével*]; 1Kor 9,21: *„nem vagyok Isten törvénye nélkül, hanem Krisztus törvénye szerint élek”*). A Róm 7,4 (rosszul értelmezve) gyengíthetné valamelyest az érvelésemet, ám akkor is

teljesen egyértelmű volna, hogy a következő két állítás közül legalább az egyik igaz (nem lehet *mindkettő* hamis): (1) a (mózesi) törvény szerint csak a halál bontotta fel a házasságot (ha a Róm 7,2k-t [csak] e törvényre értjük); (2) a ma is érvényes „törvény" szerint csak a halál bontja fel a házasságot (ha így [is] értjük a Róm 7,2k-beli „törvényt"). Mivel azonban Pál nem beszél a házasságra/válásra vonatkozó „törvény" megváltozásáról, ez azt jelenti, hogy nincs változás. Sőt, a Róm 7,4 és az 1Kor 9,21 szerint új, a mózesinél sokkal erősebb törvény vonatkozik ránk: Krisztus házastársa (menyasszonya) lettünk (*„másé vagytok",* Róm 7,4) – a [méhbeli] gyümölcs említése finoman ugyan, de egyértelműen megerősíti ezt az utalást (vö. Róm 7,5 [*„Mert amíg test szerint éltünk, a bűnök törvény által szított szenvedélyei hatottak tagjainkban, amelyek a halálnak termettek gyümölcsöt"*] és 5Móz 28,4.18; Ézs 48,19; Lk 1,42). Tehát újszövetségi hívőként, Krisztus jegyeseként sokkal inkább hűnek kell lennünk földi házastársunkhoz mindhalálig (vö. Zsolt 48,15; Jón 4,9; Fil 2,8; Jel 2,10; 12,11).

2. 1Timóteus 5

Az ószövetségi törvény **a házastárs halála után** természetesen megengedte az újraházasodást, sőt akár elő is írta azt, ld. a sógorházasság intézményét (5Móz 25,5-10), valamint Jézus ezzel kapcsolatos zseniális válaszát (Mt 22,23-34), mellyel Urunk elhallgattatta a feltámadás, az angyalok és a lélek létét tagadó vallási vezetőket (a szadduceusokat; ld. ApCsel 23,8). Vö. 1Tim 5,14-15: *„Azt akarom tehát, hogy a fiatalabb özvegyek menjenek férjhez, szüljenek gyermekeket, vezessenek háztartást, és ne adjanak semmi alkalmat az ellenségnek a gyalázkodásra. Mert egyesek már a Sátánhoz hajlottak."*Lehetséges, hogy Pálnak ez az utóbbi parancsa nem minden olyan özvegyre vonatkozik, aki *„fiatalabb hatvan évesnél"* (1Tim 5,9), hanem az apostol az özvegyek legalább három csoportjáról beszél: (1) a 60 év fölötti, „magukra maradt", az újabb házasságról nyilvános fogadalommal lemondó (1Tim 5,11-12), az 1Tim 5,3-10-beli feltételeknek eleget tevő özvegyek (beleértve azt is, hogy az illető *„egy férfi felesége volt",* szó szerint **„egyférfijú nő",** 1Tim 5,9; ez alighanem a néhai férjéhez való hűségét is jelenti;* vö. 1Tim 3,2.12: **„egyfeleségű [egynőjű] férfi",** ld. alább); ők bejegyezhetők a gyülekezet által eltartott (és/vagy talán valamilyen diakóniai jellegű szolgálatot végző, ld. HRBGY, 3.C.2.) idős özvegyasszonyok közé (vö. 16. v.); (2) a gyermekszülésre alkalmas fiatalabb özvegyek, akiknek Pál a házasságot irányozza elő (14. v.); (3) a többiek, köztük a 60 év alatti, de már menopauzában levő özvegyek.

* Ld. P.H. Towner magyarázatát, NICNT, 1Tim 5,9k (1148. jn.), 2006. Ld. még az alábbi E.3.3. bekezdést.

3. 1Korinthus 7

1. Pál a Róm 7,2-3-hoz hasonlóan írt a szintén pogány gyülekezetnek szóló **Első korinthusi levelének** 7. fejezetében. A fejezet egészében igen kívánatosnak, hasznosnak, sőt bizonyos értelemben **a házasságnál jobbnak mondja az önmegtartóztató, házasság és szex nélküli életet:** *„jó a férfinak asszonyt nem érinteni"* (1. v.); *„[7]Szeretném ugyanis, ha minden ember úgy volna, mint én magam is; viszont mindenkinek saját kegyelmi ajándéka van Istentől: kinek így, kinek amúgy. [8]A nem házasoknak és az özvegyeknek pedig ezt mondom: jó nekik, ha úgy maradnak, mint én is"* (7-8. v.); *„[25]A hajadonokról ugyan nincs rendelkezésem az Úrtól, de tanácsot adok úgy, mint aki az Úr irgalma folytán hitelt érdemel. [26]Azt tartom tehát jónak* ***a küszöbön álló megpróbáltatások miatt,*** *hogy jó az embernek úgy maradnia, amint van. [27]Feleséghez vagy kötve? Ne keress válást. Feleség nélkül vagy? Ne keress feleséget. [28]De ha megnősülsz, nem vétkezel, és ha férjhez megy a hajadon, nem vétkezik. Az ilyeneknek azonban gyötrelmük lesz a testben, én pedig szeretnélek ettől megkímélni titeket. [29]Ezt pedig azért mondom, testvéreim, mert a hátralevő idő rövidre szabott. Ezután tehát azok is,* ***akiknek van feleségük, úgy éljenek, mintha nem volna,*** *[30]és akik sírnak, mintha nem sírnának, akik pedig örülnek, mintha nem örülnének, akik vásárolnak valamit, mintha nem volna az az övék, [31]és* ***akik a világ javaival élnek, mintha nem élnének vele,*** *mert e világ ábrázata elmúlik"* (1Kor 7,25-31); *„[32]Azt szeretném, hogy gond ne terheljen titeket.* ***Aki nőtlen, az az Úr dolgaival törődik: hogyan legyen tetszésére az Úrnak.*** *[33]Aki viszont megházasodott, az a világi dolgokkal törődik: hogyan legyen tetszésére a feleségének; [34]ezért élete megosztott.* ***A nem férjes asszony és a hajadon az Úr dolgaival törődik, hogy szent legyen testében is, lelkében is,*** *aki pedig férjhez ment, a világi dolgokkal törődik: hogyan legyen tetszésére a férjének. [35]Ezt pedig éppen a ti javatokra mondom, nem azért, hogy tőrbe csaljalak, hanem hogy feddhetetlenül élhessetek, és* ***osztatlan szívvel ragaszkodjatok az Úrhoz"*** (32-35. v.). Az utóbbi versekből látszik az **egyetemes elv és cél,** mely a keresztény élet egészére vonatkozik: egyetlen igazi Szerelmünket, az Urat és az Ő országát, evangéliumát, szolgálatát kell mindig az első helyre tennünk, szem előtt tartanunk. A házasság akadályozhatja ebben az embert, különösen ha úttörő jellegű, veszélyes, nehéz, a házasélettel nehezen összeegyeztethető lelki munkát végez, ezért jobb mellőznie annak, aki tudja (mert megvan hozzá a „kegyelmi ajándéka", és meg tudja tartóztatni magát, nem ég a szexuális vágytól; 7-9. v.). Ám **a házasság sem rossz, sőt a presbiteri és diakónusi szolgálat feltétele,** hogy az ember rendelkezzen e rendkívül fontos, alapvető élettapasztalattal – legalább a múltjában (1Tim 3,2.4.12; Tit 1,6; vö. Pál hamarosan tárgyalt esetével). *„Nem jó az embernek egyedül lenni"* (1Móz 2,18); de a hívő sosincs egyedül, ráadásul Krisztusban (a gyülekezetben) a vér szerintit messze felülmúló családot kap(hat) (Mt 19,27-29; Mk 10,29k; Lk 18,29k). Természetesen se Pál, se Krisztus nem híve a felelőtlen, léha, élvhajhász „szingli életmódnak", amely manapság igen gyakori.

2. A levélműfaj kissé más, mint a könyv: feltételez egy kontextust, egy kapcsolatot az író és a címzettek között. Az 1Kor 7,10-13-ból (amely 4-szer tiltja a válást és egyszer az újraházasodást) látható, hogy Pál ismeri Jézus tanítását, s Jézus (szavának) tekintélyét elismeri és a sajátja fölé helyezi (az Úrnak nevezve Őt). Az apostol részben Jézus fent idézett tanítására hivatkozik (először a feleség szempontjából fogalmazva meg azt), részben a Szentlélek által részletezi azt egy speciális esetben, **nem említve kivételként a paráznaságot** – nehogy valaki az újraházasodásra vonatkozó alábbi

egyetemes tilalma alól kivonja a paráznaságot mint kivételt, ld. a szóhasználatát: a teljes válást jelentő *aphiémi* és *khórizó* szavakat használja (a hasonló jelentésű, gyakoribb *apolüó* helyett), de más értelemben, hozzátéve az egyedül maradás vagy kibékülés követelményét, és egyenlő elveket alkalmazva férjre és feleségre (ld. különösen 15. v. és HWJD, 138. o., VZSÚSZ): *„[10]A házasoknak pedig nem én parancsolom, hanem az Úr, hogy* ***az asszony ne váljon el*** (*khórizó*) ***a férjétől.*** *[11]***Ha azonban elválik, maradjon házasság nélkül, vagy béküljön ki a férjével. A férfi se bocsássa el*** (*aphiémi,* küldje el [Csia]) ***a feleségét.*** *[12]A többieknek pedig én mondom, nem az Úr:* ***ha egy testvérnek hitetlen felesége van, aki kész vele élni, ne bocsássa el*** (*aphiémi*). *[13]És ha egy asszonynak hitetlen férje van, és ez kész vele élni, ne hagyja el* (*aphiémi*) *a férjét. [14]Mert a hitetlen férj meg van szentelve hívő felesége által, a hitetlen feleség pedig hívő férje által; különben gyermekeitek is tisztátalanok volnának, így azonban szentek. [15]***Ha pedig a hitetlen házastárs válni** (*khórizó*) ***akar, váljék el, nincs szolgaság alá vetve a hívő férj vagy a hívő feleség az ilyen esetekben.*** *Mert arra hívott el minket az Isten, hogy békességben éljünk. [16]Mert mit tudod te, asszony, vajon megmentheted-e a férjedet? Vagy mit tudod te, férfi, vajon megmentheted-e a feleségedet?”* (1Kor 7,10-16). Pál tehát a 10-11. versben megerősíti, hogy Jézus kivétel nélkül tiltja a válás utáni újraházasodást.

3. Pál, aki magát Krisztus *„szolgájának”* mondja (Róm 1,1; Gal 1,10), elismeri és ki is hangsúlyozza az Ő uralmát és tekintélyét (1Kor 7,10-11), ezért nem vezethet be Neki ellentmondó új kivételt, „páli privilégiumot” (privilegium paulinum), egyes esetekben engedélyezve a válást és újraházasodást (ld. HRET)! Amikor tehát így szól: *„A többieknek pedig én mondom, nem az Úr...”* (1Kor 7,12; vö. 7,40: *„Hiszem pedig, hogy bennem is az Isten Lelke van”*), akkor a hívő és hitetlen vegyes házasságának speciális esetéről beszél (ők a *„többiek”,* akik természetesen *„a házasok”* [10. v.] általános kategóriájába is beletartoznak), összhangban Jézus általános parancsaival, melyek minden házasra vonatkoznak, de nem szólnak külön arról, hogy mit tegyen az a hűséges fél, akit a házastársa hűtlenül el akar hagyni. Az eddigiekből is következik tehát, hogy a ***„nincs szolgaság alá vetve a hívő”*** kifejezés (1Kor 7,15) **nem az újraházasodás engedélyezését jelenti** – legalábbis a hitetlen/hűtlen fél haláláig, hiszen így a hívő a Mt 5; 19; Mk 10; Lk 16; Róm 7 szerint házasságtörést követne el (itt is alkalmazható az elv, hogy a homályosabb igéket a világosabbak fényében értelmezzük) –, hanem azt, hogy a hívőnek az együttélés tekintetében nem kell ragaszkodnia a házasság törvényes kötöttségéhez (Róm 7,2-3); a *„békesség”* kedvéért külön élhet a váláshoz ragaszkodó hitetlen társától (1Kor 7,15; ld. később is) – hisz nem ő annak megmentője (szó szerint „üdvözítője”, 16. v.), hanem Krisztus (Ef 5,23). Ha megengednénk itt az újraházasodást, ennek érdekében könnyen rá lehetne fogni bárkire, hogy hitetlen. Aki nem a másik fél paráznasága miatt elmegy, az „hűtlen”; ha el akar menni, elmehet – ő a „hibás”! **Nincs** (közös megegyezéssel történő) **„hibás fél nélküli válás”;** két (nagyjából egyformán) hibás fél azonban lehet!

4. További érvek is szólnak amellett, hogy **az 1Kor 7,15 nem engedélyezi az elhagyott hívő újraházasodását.** (0) Mivel Jézus csak a paráznaság (házasságtörés) esetén engedte meg az elbocsátást, ha ez esetben nem köthető új házasság, akkor sohasem! (Pálnak Krisztus szolgájaként esze ágában sincs Őt felülbírálni!) (1) A házasság intézményét Isten a teremtéskor rendelte el, s így a válással kapcsolatos krisztusi tanítás, mely az 1Móz 1,27; 2,24-en alapul (Mt 19,4-7; Mk 10,6-8), nem függ a házastársak hitétől, s Pál is erre az eredeti alapra épít másutt (1Kor 11,7-12; Ef 5,31; 1Tim 2,13k). (2) A fent idézett 1Kor 7,10-16 egésze a házasság felbontásának tilalmáról szól, melyet a 10-13. vers ötféleképpen is hangsúlyoz. (3) A 15. v.-ben ugyanaz a *khórizó* ige szerepel, mint a 11. v.-ben, ahol Pál már tisztázta a jelentését, kizárva az újraházasodás jogát. (4) A korai egyházatyák a 13. v.-hez kapcsolták a 16. v.-et, melyet így az Egyszerű fordítás pontosabban adhat vissza: *„Te hívő feleség, talán még megmentheted a hitetlen férjedet!”* Ezért kell a hívőnek a hitetlen társa mellett maradnia, amíg az engedi; utána pedig egyedül maradnia, hátha visszajön a társa. (5) Bár a 15. v.-beli „szolgaság” (*duloó*) és a 27., 39. v.-ben és a Róm 7,2-ben szereplő „köt(ve)” (*deó*) szavak töve azonos, ez nem jelenti azt, hogy felcserélhetők. Pál az előbbit sosem használja a házassági kötelék jogi értelmében, melyet e versek szerint csak a halál szakíthat el. Ha az 1Kor 7,15-ben a *deó* szót használta volna, a teljes szövegösszefüggés (7. f., különösen 10-13. és 39. v., ld. alább) akkor is egyértelműen kizárná az újraházasodás megengedésének jelentését. (6) Az 1–5. században a keresztény írók közül egyedül az egyházatyának nemigen tekintett „Ambrosiaster” álnevű szerző (kb. 375) engedte meg az elhagyott hívő újraházasodását (ld. HRET). (7) Az elhív(at)ott (*kaleó*) ige és a szolga(ság) szavak (15. v.) a 17-24. v.-ben is többször előfordulnak, jelezve, hogy a 8-24. v. összetartozik, s a 8-16. v. speciális alkalmazása annak az utána kifejtett elvnek, hogy *„Mindenki abban maradjon meg Isten előtt..., amiben elhívatott”* (a megtérésekor, 24. v.; vö. 17., 20. v.). Ez a megtérés előtti válásra is vonatkozik, melyet tehát nem tesz semmissé a 2Kor 5,17 sem: *„ha valaki Krisztusban van, új teremtés az: a régi elmúlt, és íme: új jött létre.”* I. Ince pápa (401–17) hangsúlyozta azt a döntést, hogy a pogány házasság után kereszténységként kötött újabb házasság bigámiának számít, **„mert a keresztség csakugyan lemossa a bűnöket, de a feleségek számát nem”** (HWJD, 140–44. o., 89. j.).

5. Az Újszövetségben 4-szer szereplő *agamosz* szóval (1Kor 7,8.11.32.34 – emiatt az 1Kor 7 egészével) meggyűlt a fordítók baja, amint az MBT-ben is látható. A 8. v.-ben a „nem házas” kifejezéssel adták vissza, bár a vele párhuzamos „özvegyek” (pontosabban özvegyasszonyok) szó miatt inkább **„özvegy férfi”** volna a helyes kifejezés (ld. Aranyas-ford.). Részben a zsidó férfiak valószínű nősülési kötelezettsége miatt különösen a rabbik ritkán voltak agglegények (HWJD, 145. o.; vö. a szigorúbb római jog hasonló rendelkezéseivel, ld. a fenti A.1.1. bekezdést), így Pál is jó eséllyel özvegy lehetett (7-8. v.; uo., 144. o., vö. ApCsel 5,34; 22,3) – vagy talán (alapos okból) „elvált” (parázna feleségét elbocsátott vagy felesége által kellő indok nélkül otthagyott)? Min változtatna ez? (Ha esetleg indokolatlanul vált volna el, és még [egyedül] élt a felesége, akkor vissza kellett volna fogadnia [ha vissza akar jönni], és könnyen támadhatták volna e téren. Vö. Fil 3,6: *„a törvényben követelt igazság szempontjából feddhetetlen voltam”.*) Természetesen presbiter(jelölt) esetében

vizsgálni kell a válás előzményeit, körülményeit, hatásait, az ahhoz való (későbbi) hozzáállást stb. (ld. az alábbi E. pont vége felé). Az 1. v.-et feltehetően Csia fordítja pontosan: *„Afelől írtatok, hogy »jó az embernek asszonyhoz nem nyúlni.«”* **A kérdés tehát nem a nősüléstől, hanem a szeretkezéstől való tartózkodásra irányult** (akárcsak a válasz). Az idézet a korinthusi aszkéták jelmondata lehetett, s Pál velük szembeszállva írja elő a házasoknak a szexet – ahelyett, hogy prostituáltaknál elégítenék ki nemi vágyukat (akikhez talán maguk az aszkéta feleségek küldték férjüket, ld. 2. v.: *„az erkölcstelenségek miatt”* [angolból, NASB ford.], vö. 1Kor 6,12-20; HWJD, 146. o.). A 7,2 pontosabb fordítása: *„A paráznaság miatt azonban minden férfi éljen házaséletet saját feleségével, és minden asszony saját férjével”* (angolból, NIV) – így Pál nem mond ellent önmagának a 7,8-40-ben. Mivel férj és feleség egy testet alkotnak, kölcsönösen rendelkezhetnek egymás testével. Károli a 3. versben *„köteles jóakaratról”* ír (későbbi görög kéziratok alapján, ld. TCGNT). Itt tehát minden bizonnyal elsősorban a fizikai gyengédségről van szó, de pl. az aranyszabály (Mt 7,12) alapján nyilvánvaló, hogy a házastársaknak a mindnyájunk számára létfontosságú érzelmi kötődést, támogatást is meg kell adniuk egymásnak egyrészt általában, másrészt (különösen) a szexuális gyengédség konkrét területén (ld. SJKT, valamint Clifford és Joyce Penner: *A szexualitás ajándéka* [CJPSZA, Harmat, 2006]).

6. A 6. v. (*„Ezt pedig kedvezésképpen mondom, nem parancsként”*) az 5. v.-beli, közös megegyezéssel történő önmegtartóztatásra mint a korinthusi aszkétáknak tett engedményre utal. A 7. v.-beli *„kegyelmi ajándék”* az összefüggésből adódóan elérhető minden egyedülállónak; a 9. v. alapján nem kötelező egyedül maradniuk, de Pál jobbnak tartja ezt (7., 8., 17., 24-40. v.). Az özvegyasszonyokra vonatkozó tanácsa (8. v.) talán azért nincs ellentétben az 1Tim 5,14-gyel (*„a fiatalabb özvegyek menjenek férjhez”*), mert ott inkább az aktuális családi állapotukról beszél, az 1Kor 7-ben pedig inkább a megtéréskori állapotról: ha valaki egyedülállóként tér meg, akkor jobb úgy maradnia (ha van ilyen ajándéka); a megtérése után megözvegyülő fiatal nő inkább menjen férjhez.

7. Az **1Kor 7,25-ben Pál témát vált:** *„A szüzek (parthenón) felől pedig...”* (Aranyas-ford.) – írja, s a 38. v.-ig róluk beszél. Ők a különböző feltevések szerint lehetnek (idős) „hajadonok”, szex nélkül élő házasok (lelki vagy „józsefi házasság”, ami azonban ellentmondhat az 1Kor 7,1-6-nak), özvegyasszonyok (ez esetben talán a sógorházasság a kérdés) vagy – ami a legvalószínűbb – ***„jegyesek”*** (eljegyzett hajadonok), akik a várható nehézségek fényében a házassági ígéretük visszavonását latolgatják. Ezért Pál a 27. v.-ben sem mond ellent korábbi szavainak: *„Asszonyhoz vagy kötve, ne keress feloldást! Fel vagy oldva asszonytól? Ne keress asszonyt!* (Csia) Az engedékeny nézet hívei tehát alaptalanul állítják, hogy Pál itt az elváltaknak engedélyezi az újraházasodást. Itt a *lüó* (felold) igét használja, nem az *apolüó* (elbocsát, Mt 1,19; 5,32; 19,9) igét, sem a válás tárgyalásakor általa használt hasonló igéket (*khórizó* [1Kor 7,10.11.15; Mt 19,6; Mk 10,9], *aphiémi* [1Kor 7,11.12.13]). Az apostol alapvetően a vőlegényekhez szól, néha pedig a menyasszonyokhoz is, mint a 28. v.-ben: *„De ha megnősülsz, nem vétkezel, és ha férjhez megy a hajadon, nem vétkezik”* (HWJD, 147. o.). Így fordítható gördülékenyen a 36-37. v. is (vö. MBT [jegyzet]: *„[36]ha pedig valaki azt gondolja, hogy tisztességtelenül bánik jegyesével, és már nem tudja magát fékezni, valósuljon meg ez a dolog, és tegye meg, amit kíván, nem vétkezik, éljenek házasságban”*). Pál az 1Kor 7 végén megismétli a Róm 7 elején szereplő tanítását, kiegészítve azzal, hogy hívő csak hívővel házasodjon össze: ***„Az asszonyt törvény köti, amíg él a férje,*** *de* ***ha a férje meghal, szabadon férjhez mehet ahhoz, akihez akar, de csak az Úrban.*** *Az én véleményem szerint azonban boldogabb lesz, ha úgy marad. Hiszem pedig, hogy bennem is az Isten Lelke van”* (1Kor 7,39-40; vö. 2Kor 6,14–7,1). Tanítása tehát az 1Kor 7 egészében (is) következetes mind a házasság megkötését, mind annak felbontását illetően.

D. Az engedékeny erasmusi nézet

1. (Szent) **Ágoston** (Augustinus, 354–430) a házasság abszolút felbonthatatlanságát hirdetve arra a meggyőződésre jutott, hogy a házasság szentség (legalább abban az értelemben, hogy): Krisztus és az egyház egységének titokzatos jelképe (Ef 5,31k; ld. HRET. B.3.iii. pont). **Aquinói (Szent) Tamás** (1225–74) a kegyelmet közvetítő hét szentség közé sorolta a házasságot, és értelmezése a római központú nyugati keresztény egyház hivatalos tanításává lett. E tanítás szerint a házasság ugyan elvben felbonthatatlan, de a gyakorlatban alkalmazták az ágytól-asztaltól való elválasztást, vagyis a házassági közösség átmeneti/végleges megszüntetését (eredetileg alighanem házasságtörés vagy elhagyás esetén, Ágoston, Jeromos és mások tanítása nyomán), valamint a házasság érvénytelenítését (eleve semmisnek való kimondását). Ezekre a bonyolult és drága jogi aktusokra eleinte ritkán kerülhetett sor, de a **reformáció idején** a gazdagabbak közül sokan megengedhették maguknak ezt a fajta „válást” – az érvénytelenítésnek 18 jogos oka lehetett (ld. HRET, D.2.i.1. bek. és HWJD, 73–75. o.).

2. **Rotterdami Erasmus** (1466–1536), az Ágoston-rendi humanista szerzetes ezen az áldatlan állapoton kívánt változtatni, főként emberszeretettől vezérelve. Saját kora ugyanis úgy tartotta, hogy az egyházon kívül nincs üdvösség, s az újraházasodókat kiközösítették, akik pedig végképp megromlott házasságban éltek, azoknak ez inkább vesztükre volt, mint üdvösségükre. Erasmus az egyház részéről hevesen ellenzett nézetében az 1Kor 7-ből indult ki (melyhez magyarázó jegyzeteket fűzött). Úgy vélte, hogy a hegyi beszéd (s benne a Mt 5,32) nem a sokaságnak szól (a középkori Európában lényegében „mindenki keresztény volt”), hanem a tanítványok „elit csapatának” (ezzel szemben ld. a Mt 4,23–5,1-et [vö. Lk 6,12-20] és az A.2. pontot). A Mt 19-et magyarázva megállapította, hogy Mózes megengedte a válást (5Móz 24,1-4; vö. B.1. pont), amely később igencsak elharapózott. Jézus a teremtéskori eszményre mutatott vissza (1Móz 2,24), és csak házasságtörés esetén engedte meg a válást (bár a „szeretet” más okokat is szükségessé tehet) – s bizonyára az újraházasodást is, mivel nem követelte meg minden követőjétől a szüzességet, sem a saját természetével való szembefordulást. Ráadásul Jézus korában a válásba beleértették az újraházasodás jogát is, ezért nekünk is bele kell értenünk a Mt 5,32; 19,9-be. Erasmus szerint a Róm 7,2-3-

ban Pál nem a válásról szól, hanem arról, hogy nem kell többé ragaszkodnunk a törvényhez. Az apostol hasonlata nem minden ponton stimmel, mivel a Törvény megengedte a válást (5Móz 24). Pál az 1Kor 7,39-ben sem szól a válásról, csak szüzeknek és özvegyeknek ad tanácsot. Az 1Kor 7,15 megengedi az elhagyott hívőnek a válást (és így az újraházasodást), melyet szintén meg kell engednünk nemcsak házasságtörés esetén, hanem hasonló (talán annál is súlyosabb) esetekben (a felek üdvözülése érdekében). A protestáns teológusok a válással kapcsolatos magyarázataikban Erasmus értelmezését követték (és követik sokszor ma is), bár teológiájukban elfordultak tőle (HWJD, 75–79. o.).

3. **Luther** (1484–1546) is Ágoston-rendi szerzetesként indult, s a válásról Erasmushoz hasonlóan gondolkodott, akitől az Újszövetség görög szövegét is kapta (amely több kiadásban jelent meg). Luther szerint csak a halál bonthatja fel a házastársi köteléket, de a házasságtörés elkövetője olyan lesz Isten és a házastársa számára, mintha meghalt volna. Az Ószövetségben meg kellett kövezni az illetőt, s ha a mai hatóságok nem teszik is (elhanyagolva kötelességüket), halottnak kell őt tekinteni. A hívő családját elhagyó „hívő" férj ugyanezt érdemli, Isten is halottnak tekinti őt. E „jogi fikció"* és a házasság „szentsége" alapján Luther számos más okból is megengedte a házasság felbontását (ami szerinte a világi hatalomra tartozik) – ellentmondva az evangéliumok magyarázatakor képviselt nézetének, mely szerint Krisztus csak házasságtörés és elhagyás esetén engedte meg a válást (HWJD, 79. o.; ld. HRET, D.2.ii. pont). **Kálvin** (1509–1564) (és több más reformátor) Luther nyomdokain járva értelmezte a válás és újraházasodás kérdését, de a gyakorlatban szigorúbban kezelte azt – utóda, Béza pl. elhagyás esetén csak azért engedte meg a válást és újraházasodást, mert a *hűtlen* fél bizonyára *házasságtörést* is elkövet (uo., 79–83. o.). A Westminsteri Hitvallásba (24.5–6) is az e két kivételt ismerő álláspont került. Ezt a történelmi fejlődést részletesebben és mélyebben vizsgáljuk HRET-ben. **Ma az erasmusi nézet két legfőbb oszlopa** (főként John Murray *Divorce* [Válás, P&R, 1953] c. műve alapján) a következő: (1) Jézus a házasságot felbontó válás értelmében beszélt az elbocsátásról; és (2) a *porneia* Mt 19,9-beli kivétele nemcsak az elbocsátást teszi lehetővé, hanem az újraházasodást is (HWJD, 88-89. o.). Természetesen mindkét állítást cáfolja a Mt 5,32 (ld. A.2. pont), valamint a Mk 10,2-12; Lk 16,18; Róm 7,2k – akárcsak az 1Kor 7, ha helyesen értelmezzük, és nem annak eleve feltételezett engedékeny értelmezéséből indulunk ki, erre építve azután a további igék (téves) értelmezését (mint egyesek teszik).

* HWJD, 84. o., 23. j. E fikció nyilvánvaló képtelenségét mutatja, hogy ha valaki ennek alapján elvenné volt házastársa tulajdonát (hisz ő „örökli" azt mint házastárs), hamarosan jobb belátásra késztetné őt a világi törvény józan szigora. A mai hívők zöme esetében kettős fikcióról van szó, mivel egyrészt tudják, hogy jelenleg nincs érvényben az ószövetségi törvény (melynek az ószövetségi időkben sem feltétlenül engedelmeskedtek, így a házasságtörő életben maradhatott), másrészt él a házastársuk.

4. A fentieken kívül még **a következőket mondhatjuk e nézetekkel szemben,** melyek **Jézus tanítását lényegében Sammáj álláspontjának szintjére redukálják.** Mint láttuk, az **erasmusi nézet ellen szól a Mt 19,9 nyelvtana, szórendje és szűkebb/tágabb szövegösszefüggése** (4-8., 10-12., 27-29. v., stb.), valamint **a témánkról szóló összes többi igeszakasz** (Mt 5,32; Mk 10,2-12; Lk 16,18; Róm 7,2k; 1Kor 7). Ha a házasságtörés megszüntetné a házasságot (és csak az szüntetné meg), a házasságtörőnek is biztosítva az újraházasodás jogát, akkor a más okból elválók hátrányba kerülnének, és érdekeltek lehetnének a házasságtörésben (vagy annak színlelésében). (Ha csak az egyik félnek volna joga újraházasodni, az más problémákat vetne föl, ld. a fenti A. pont vége felé.) Ha a házasságtörés felbontaná a házasságot, akkor minden megcsalás után új házasságkötésre lenne szükség (legalábbis megbocsátás esetén); ráadásul **a megcsalt fél nem is feltétlenül tudna róla, hogy megszűnt a házassága!** Továbbá, ezáltal a testi kapcsolat válna a házasság döntő összetevőjévé (HWJD, 50. o. [és 11. j.]). Ha a Mt 19,9-ben Jézus szándékosan fogalmazott (kissé) talányosan (ami nem valószínű, bár többször is megtette, amikor a farizeusok csapdába akarták ejteni, ld. Mt 19,3; 22,15-21; de vö. 22,23-32.35-40), akkor nagyot tévednek az erasmusi nézet hívei, azt állítva, hogy Jézus épp a Mt 19-ben fejti ki, mikor elfogadható a válás és újraházasodás (HWJD, 187. o.)! E nézet egyes képviselői úgy vélik, hogy mivel Isten elvált Izráeltől (Jer 3,8; Ézs 50,1), nem meglepő, hogy Jézus is megengedi a válást. Ám e logikával a többnejűséget is megengedné, hisz a Jer 3,8 szerint Isten feleségül vette Izráelt és húgát, Júdát is! (HWJD, 136. o.) Ráadásul roppant nehezen hihető, hogy a **korai egyházatyákat** Hermasz vagy egy névtelen „egyházatya" győzte volna meg a válás tilalmát „bevezető" radikális „szigorításról". Sokkal valószínűbb, hogy ők Jézus és Pál tanítását követték (Pál is nyíltan Jézusra épít: 1Kor 7,10). Ahogy a szexuális kapcsolat nem hozza létre automatikusan a házasságot, úgy a házasságtörő aktus sem bontja fel azt (legalábbis az újraházasodás engedélyezése értelmében).

5. A vérfertőzés tilalmának 3Móz 18,7-16-beli esetei nem a házasságtörést tiltják (arra külön parancsok vonatkoztak: 20. v.; 2Móz 20,14), hanem általában a rokonok közti szexuális kapcsolatot. A halál nem oldotta fel ezt a tilalmat (kivéve a sógorházasság esetét, 5Móz 25,5; vö. 3Móz 18,16), tehát **a rokonsági kapcsolat mint a házasodást korlátozó tényező a rokon halála után is megmaradt** (pl. nem veheti el valaki a mostohaanyját akkor sem, ha az apja már meghalt, 3Móz 18,8; vö. 1Kor 5,1). Ez is megerősíteni látszik azt az 5Móz 24 vizsgálatánál megfogalmazott észrevételt (ld. B.1. pont), hogy az első házastárshoz fűződő „rokoni" kapcsolatot egy második házasság nem érvényteleníti – tehát nem használ az előző házastársat halottnak tekintő **„jogi fikció"** feltételezése (HWJD, 105. o.). Sőt, az 5Móz 24,1-4 épp azt mondja, hogy a tényleges halál sem érvényteleníti a (második) házasságot (olyan értelemben, hogy vissza lehetne térni az első férjhez) – hogyan érvényteleníténé hát a (házasságtörés miatt feltételezett) fiktív halál? Ma már kevesen gondolják úgy, hogy a hatóságoknak halálbüntetést kellene kiszabniuk a házasságtörőkre, mégis sokan elhiszik e „jogi fikció" gondolatát, nem [eléggé] számolva Jézus halálának korszakalkotó jelentőségével, sem pedig azzal, hogy ugyanezen logikával a menstruáció alatti szex után is új házasságot köthetnének, mivel az Ószövetség arra is

halálbüntetést szabott ki (3Móz 15,19-28; 20,18). Ezeknél persze jóval erősebb érv, hogy ez a jogi fikció egy nevetséges „kiskapu” révén semmissé tenné Jézus (és Pál) mindeddig vizsgált tanításának lényegét. A Bibliában **a jogi mondásoknak gyakran a végük a hangsúlyos.** Így a tízparancsolat 2. parancsa nem a szobrászatot tiltja, hanem a bálványkészítést (2Móz 20,4k; Károli). Az 5Móz 24,1-4 (melyben mellékes az elbocsátás okának pontos értelmezése) nem a válást szabályozza, hanem az eredeti házaspár újraházasodását tiltja, ha volt közben másik házasság (4. v.). Ugyanígy a Mt 19,9-ben az elbocsátás utáni újraházasodás tilalmán van a hangsúly, nem a kivételen (amely csak az elbocsátásra vonatkozik) (HWJD, 122. o.).

6. Még néhány szó a C. pontban már tárgyalt **1Kor 7,27-28-ról,** ahol Pál azt írja: *„[27]Feleséghez vagy kötve? Ne keress válást. Feleség nélkül vagy? Ne keress feleséget. [28]De ha megnősülsz, nem vétkezel, és ha férjhez megy a hajadon, nem vétkezik. Az ilyeneknek azonban gyötrelmük lesz a testben, én pedig szeretnélek ettől megkímélni titeket.”* A 27. verset a régebbi (főleg protestáns) fordítások a Károlihoz hasonlóan adják vissza: *„Feleséghez köttettél? Ne keress elválást. Megszabadultál feleségedtől? Ne keress feleséget.”* Csia talán pontosabb: *„Asszonyhoz vagy kötve? Ne keress feloldást! Fel vagy oldva asszonytól? Ne keress asszonyt!”* Ez a vers önmagában véve talán azt az értelmezést is lehetővé teszi, hogy Pál itt (esetleg a megtérésük előtt) elvált emberekről beszél, és pl. a 28. versben megengedi az újraházasodásukat, de ez az értelmezés mind a fentiek miatt, mind az alábbi okokból helytelen (ld. CLVM, 90. o. is). Ez az érvelés ugyanis egyrészt az 1Kor 7,27.39-beli görög igeidőkön alapul, másrészt azon a belőlük adódó félreértésen, hogy a Pál által tárgyalt, megtéréskori (és aktuális) állapot nem az egyedülálló („hajadon”, *parthenosz* [szűz; 25., 28. v.] vagy agglegény), hanem az elvált személy státusza. Ennek egyértelműen ellentmond a „szűz” szó használata a közvetlen összefüggésben (34., 36., 37. v. is). A görög igeidőket nem mindig könnyű lefordítani; csak 1-2 angol bibliafordításban [Young és kb. ISV] találkoztam ilyen téves értelmezést lehetővé tevő angol igeidőkkel). A 39b vers Vida szerint: „ha pedig a férje elhunyt, szabad lesz”; Csia szerint: „ha elalszik a férj, szabad”.

E. Hiperszigorú nézet és további megfontolások

1. Összefoglaló áttekintés

1. **Az eddigieket összefoglalva** megállapíthatjuk, hogy a Biblia egyértelmű és következetes tanítása szerint **csak a halál bonthatja fel a házasságot;** az előző házastárs haláláig a házasságtörés sem ad lehetőséget újraházasodásra, legfeljebb a hűtlen társ elbocsátására. Ha szétnézünk a köreinkben, fölmerül a kérdés, hogy miként tévedhet ekkorát a (protestáns/evangéliumi) kereszténység többsége. Ezt a fogas kérdést HRET-ben vizsgáljuk meg tüzetesebben. **Máté evangéliuma** egyébként valószínűleg Pál apostol halála (Kr. u. 64–65) és Márk evangéliuma (kb. 55–70) után keletkezett (sokak szerint 80 és 100 között, de talán valószínűbb, hogy [kevéssel] 70 előtt [akárcsak Lk]). Ez esetben Pál leveleinek első olvasói nem olvashattak a Mátéban szereplő „kivételről”, noha szóban esetleg hallhattak arról. (Ld. CMBÚ, 152–157., 366. o. Ugyanitt a 100. o.-tól olvashatunk egy héber/arám nyelvű „protoevangélium” mint Mt forrása lehetőségéről, aminek tehát a görög Mt nem a fordítása volna.) Természetesen Lukács, Márk és Pál olvasói között is lehettek és bizonyára voltak zsidók, úgyhogy az e három szerző itt tárgyalt négy „könyvében” elmondottaknak rájuk nézve is meg kellett állniuk a helyüket **(a zsidók nem voltak kivételek** e válásról szóló tanítás tekintetében, illetve nekik nem szólhatott ennek ellentmondó tanítás). Mk és Lk azért nem beszél kivételről, mert az újraházasodást lehetővé tevő „válás” kivétel nélkül mindig tilos; ők csak erről szólnak, és nem említik az elbocsátást/elkülönülést engedélyező „paráznaság esetét” (Mt 5,32) – melyről (mint láttuk) Jézus csak ritkán/szűkszavúan/vonakodva beszélt –, sem a hitetlen házastársét (1Kor 7), amely nem jelent újabb kivételt az „aktív elbocsátás” tilalmát illetően (hisz csupán a hitetlen fél távozásának passzív elszenvedését jelenti, nem pedig a társ aktív, kezdeményező elküldését). Az ilyen és hasonló esetekben általában Pál apostol imént tárgyalt útmutatása az irányadó, ld. különösen 1Kor 7,15: *„Ha pedig a hitetlen házastárs válni akar, váljék el,* ***nincs szolgaság alá vetve*** *a hívő férj vagy a hívő feleség az ilyen esetekben”* – ami a fentiek fényében tehát csakis úgy érthető, hogy a hívő félnek nem kell mindenáron ragaszkodnia az együtt maradáshoz, ha hitetlen (vagy hűtlen, az Úr [Igéje] iránt engedetlen) házastársa válni (vagy elkülönülni) akar. Láttuk, hogy a válásra vonatkozó bibliai elvek **egyike sem függ attól, hogy a felek a házasság megkötésekor hívők voltak-e,** legfeljebb attól, hogy a „váláskor” hívők-e (mint láttuk, a valóban hívő ember nem válik, ilyesmit csakis hitetlen fél kísérelhet meg). Ellenkező esetben vitatkozni (vagy „trükközni”) lehetne a „hívő” szó jelentése alapján.

2. Miután tisztáztuk, hogy **ISTEN (IGÉJE) NEM ISMER (TELJES) VÁLÁST,** a jogi válás pusztán papírformának is tekinthető (bár nyilván súlyos anyagi, erkölcsi és lelki következményei lehetnek, különösen ha gyermekek is vannak). Bibliai szempontból fölmerül a kérdés, hogy paráznaság esetén meg KELL-e szakítani a kapcsolatot. Egyesek szerint **a házasságtörés** nemcsak a házasságot szünteti meg automatikusan, hanem **a válást is kötelezővé teszi.** Ám a Biblia sehol sem mond ilyet, sőt maga Jézus az ellenkezőjét tanítja a Mt 5,32; 19,9-ben, ahol csak MEGENGEDI a megcsalt félnek (és csak neki!), hogy elbocsássa hűtlen házastársát. Ebből (is) rögtön következik, hogy **a házasságot nem szünteti meg a paráznaság** (házasságtörés), hisz **a hűtlen félnek ilyenkor sincs joga elbocsátani a társát;** a megcsalt fél döntésén múlik, hogy együtt maradnak-e. Ha nem, a házasságuk (mint láttuk) akkor is megmarad legalább olyan értelemben, hogy kizárja az újraházasodást az egyikük haláláig. Ugyanezt a történelmi, **szigorú nézetet** erősíti meg pl. **Hóseás próféta példája,** akinek Isten a következő utasítást adta: *„Menj,* ***végy feleségül egy parázna nőt*** [prostituáltat], *és legyenek gyermekeid a paráznától, mert rútul paráználkodik ez az ország, hátat fordít az Úrnak”* (Hós 1,2). Később ezt mondta neki Isten: ***„Szeresd csak tovább azt az asszonyt, aki más szeretője és házasságtörő,*** *ahogyan az ÚR szereti Izráel fiait, bár más istenekhez fordulnak, és szeretik az aszú szőlőt. Megvettem az*

asszonyt tizenöt ezüstért és másfél hómer árpáért, és ezt mondtam neki: ***Hosszú ideig fogsz nálam lakni. Nem paráználkodsz és nem leszel senkié, én sem megyek hozzád.*** *Hosszú ideig élnek majd Izráel fiai is király és vezér nélkül, áldozat és szent oszlop nélkül, éfód és házibálvány nélkül. Azután megtérnek Izráel fiai, keresni fogják Istenüket, az Urat és királyukat, Dávidot: remegve fordulnak az Úrhoz, az ő jóságához az utolsó napokban"* (Hós 3). Isten a saját hűségéhez hasonló hűséges, önmegtartóztató várakozást vár el a megcsalt féltől (aki adott esetben maga is többé-kevésbé hibás lehet a házassága megromlásában, bár nem feltétlenül számottevően, ld. E.3. pont vége), mely jobb belátásra, megtérésre és/vagy akár a házasság helyreállítására ösztönözheti a hűtlen társat (ld. 1Kor 7,10kk [C. pont]). A római és a zsidó jog kötelezővé tette a házasságtörők elbocsátását, de az Újszövetség (mint láttuk) csupán megengedi ezt (HWJD, 24–25. o.).

3. Amint a Bevezetésben említettem, Jézus Krisztus áldozata miatt **a házasságtörésre és a válásra, újraházasodásra is van bocsánat** (1Jn 1,9). Egyesek azonban **A BIBLIA SZIGORÚ TANÍTÁSÁN IS TÚLLÉPVE** azt állítják, hogy **az újabb házasság** életben levő régebbi házastárs esetében **érvénytelen, ezért föl kell bontani, lehetőleg visszatérve az első házassághoz.** (Gondoljunk bele, mivel járna ez, ha gyermekek is vannak, esetleg mindkét házasságban! Ez az egyik oka annak, hogy sokan az engedékenyebb nézetet vallják, vagy épp áttérnek arra. E **hiperszigorú nézet** védelmezői nemigen szoktak foglalkozni ezzel a problémával.) Ezzel szemben az 5Móz 24,1-4 megtiltja, hogy az újraházasodott feleség az új házasságának felbomlása után visszatérjen korábbi férjéhez (vö. Jer 3,1). Vajon ez az ószövetségi rendelkezés az újszövetségi hívőkre is vonatkozik?

2. 5Mózes 24 II. – Az Ó- és Újszövetség viszonya

1. Az **Ó- és az Újszövetség viszonya** elismerten nehéz bibliaértelmezési kérdés. Erre **a legfőbb tekintélyként már maga Jézus megadta a választ a hegyi beszéd zömmel már idézett részében** (Mt 5; a tekintély hierarchiáját illetően ld. HRBGY, 1. fejezet és SZÁD), **leginkább épp a válás és újraházasodás összefüggésében.** Kijelentette: (1) Ő azért jött, hogy betöltse az Ószövetség tanítását (Mt 5,17); (2) e tanítás az utolsó betűig be fog teljesedni (18. v.); (3) a törvény parancsolatai nem törölhetők el, hanem megtartandók és tanítandók (19. v.); (4) igazság(osság)unknak messze felül kell múlnia az írástudókét és farizeusokét ahhoz, hogy a „mennybe" jussunk (20. v.); (5) erre rögtön példát is adott Jézus a következő versekben, a tízparancsolat és a törvény egy részét magyarázva és magasabb szintre emelve, burkoltan utalva arra is, hogy **mivel Ő beteljesíti a törvényt (Lelke által bennünk is!), az magasabb szinten fog vonatkozni az újszövetségi hívőkre, mint az ószövetségiekre;** (6) a paráznaságot (házasságtörést) tiltó parancs(ok) magyarázatát a Mt 19-ben folytatta, még világosabban utalva a törvény általa történő betöltésének következményeire, beleértve az 5Móz 24-et is (amint azt részletesen tárgyaltuk). Jézus itt nem azt mondja, hogy Mózes a saját szakállára, Isten szándékával ellentétesen „engedte meg" (kimondatlanul) az elbocsátást a válólevél parancsával (amint azt McFall állítja, ld. LMFDR, 5. pont), hanem azt, hogy az emberi szív keménysége indokolta ezt a lépést (ha nem teszi, annak valószínűleg több paráznaság [és így több megkövezés] stb. lett volna a következménye).

2. **Másodsorban a Jézus által kiküldött apostolok adták meg a választ a fent vizsgált ApCsel 15-ben, továbbá az alábbi helyeken,** melyekből szerintem az derül ki, hogy az Ó- és az Újszövetség között egyfelől igen szoros kapcsolat van (ld. Lk 24,27 és az alábbi igék [környezete]), másfelől viszont egyértelmű, hogy az Újszövetség a világosabb/teljesebb kinyilatkoztatás, amelyhez képest az Ószövetség csupán az „árnyék" (és persze a lényeg megértését elősegítő fontos háttér is) (Kol 2,16-17; Zsid 7–10 [kül. 8,5; 9,17]; vö. 2Kor 3,6-18; Róm 3,21-31; 4; 6,14-15; 7,1-14 stb.; Gal [3,24k; 4,22-31]; ApCsel 15).

3. Igen hasznosnak tartom **Wayne Grudem megközelítését** (WGCE, 8. fejezet), melynek lényege nagyjából a következő. Először is, **nem a legjobb megoldás** az ószövetségi törvényeket **jogi, szertartási és erkölcsi kategóriákba** sorolni, mondván, hogy ma már csak az erkölcsi törvények kötelezők ránk nézve (ahogyan Aquinói Tamás* óta sokan teszik, így pl. Kálvin** és a Westminsteri Hitvallás is [19.3–5.]), mert (1) sem az Ószövetség nem említ kifejezetten ilyen kategóriákat, sem az Újszövetség nem utal arra, hogy ezek fényében kellene elemeznünk az Ószövetséget, amikor erkölcsi elveket keresünk; (2) a mózesi szövetségnek nem csupán egy részét hatálytalanította Jézus a halálával (amint azt a templom kárpitjának kettéhasadása is jelképezte, szabaddá téve az utat a szentek szentjéhez, Mt 27,51), hanem az egészet, s egy új szövetséget szerzett (Zsid 9,15-18; a „végrendelet" [vagy „testamentum", Kecskeméthy-ford.] görög megfelelője [*diathéké*] szövetséget is jelent), amint arra az úrvacsora „szereztetési igéi" is utalnak (1Kor 11,23-26; Lk 22,19k); (3) egyes törvények megfelelő kategóriába sorolása nem mindig egyértelmű, sőt néha szubjektívnek és önkényesnek tűnik. **Szintén nem szerencsések** a következő megoldási kísérletek: (1) **ma is érvényes mindaz, amit az Újszövetség nem töröl el** (pl. a kétféle anyagból készült ruha viselésének tilalma, 3Móz 19,19); (2) **csak az érvényes ma, amit az Újszövetség megerősít** (valójában az Újszövetség szerzői nem utalnak arra, hogy a továbbra is hatályos ószövetségi szabályok teljes listáját akarják elénk tárni, hanem máshogy használják az Ószövetséget, ld. alább); (3) **az Ó- és az Újszövetség viszonyát „a folytonosság és a törés" jellemzi** – ez az állítás túl homályos ahhoz, hogy egyes konkrét törvényekre alkalmazhassuk.

* *A teológia foglalata* (Gede Testvérek, 2002–2014), 2.a. rész, 99. kérdés, 4. cikk.

** *Institutio* 2.7.: 1., 6., 12., 14., 16.; 4.20.15–16. (*Institutio – A keresztyén vallás rendszere* [Kálvin Kiadó, 2014], 2 kötet).

4.a. Grudem szerint **jobb megoldás** minden ószövetségi tanítást az Ó- és Újszövetség közti eltérések fényében szemlélni, megtanulva az újszövetségi szerzőktől, hogyan alkalmazzunk ma ószövetségi szakaszokat erkölcsi kérdésekre, figyelembe véve e szakaszok üdvtörténetben elfoglalt helyét is (2Tim 3,16k). Konkrétan az alábbi elveket érdemes szem előtt tartanunk: (a) **Továbbra is érvényben van az 1Móz 1-től**

a 2Móz 19-ig tartó szakasz, amely megelőzi a mózesi szövetséget. (b) **A tízparancsolat mindegyik parancsa megismétlődik** az Újszövetségben, **kivéve a szombati nyugalomnap*** **megtartását** (2Móz 20,1-17; 5Móz 5,6-21; vö. 1. Róm 1,25: *„Ne legyen más istened rajtam kívül!”*; 2. Róm 1,23: *„Ne csinálj magadnak semmiféle istenszobrot azoknak a képmására, amik fenn az égben, lenn a földön, vagy a föld alatt a vízben vannak. Ne imádd és ne tiszteld azokat”;* 3. Róm 2,24: *„Ne mondd ki hiába Istenednek, az Úrnak a nevét”;* 4. [Ef 4,28k; 1Thessz 4,11k] *„Emlékezzél meg a nyugalom napjáról, és szenteld meg azt! Hat napon át dolgozz, és végezd mindenféle munkádat...”;* 5. Ef 6,1-3: *„Tiszteld apádat és anyádat”;* 6. Mt 5,21-26: *„Ne ölj”;* 7. Mt 5,27k: *„Ne paráználkodj [Ne törj házasságot]”;* 8. Ef 4,28k: *„Ne lopj”;* 9. Ef 4,25: *„Ne tanúskodj hamisan felebarátod ellen”;* 10. Róm 7,7k: *„Ne kívánd felebarátod házát! Ne kívánd felebarátod feleségét, se szolgáját, se szolgálóját, se ökrét, se szamarát, és semmit, ami a felebarátodé!”*). A Jak 2,10 szerint *„aki valamennyi törvényt megtartja, de akár csak egy ellen is vét, az valamennyi ellen vétkezett”* – ld. Grudem tanulságos példáját az autólopásról (WGCE, 8.H.1.b.). (c) **A többi ószövetségi szakaszból szintén megismerhetjük Isten ránk vonatkozó bölcsességét, figyelemmel a következő eltérésekre:** (1) Az Ószövetség beteljesült, ezért a törvényei hatályukat vesztették, s inkább áttételesen szűrhetők le belőlük az Istennek tetsző élet elvei. (2) Eljött a Messiás, aki bemutatta a végső áldozatot, véget vetve az ószövetségi áldozati rendszernek, melynek szabályait már inkább lelki értelemben teljesíthetjük – pl. 1Pt 2,5: *„hogy lelki áldozatokat ajánljatok fel, amelyek kedvesek Istennek Jézus Krisztus által”* (vö. Róm 12,1k). (3) Hívőként Isten hathatósabban a szívünkbe írta törvényeit (Jer 31,31-34; Zsid 10,16k; Róm 8,1-27), ezért a parancsok (külső) teljesítése helyett a jellemen, a helyes belső hozzáálláson van a hangsúly, a tényleges magatartásra vonatkozó konkrét útmutatásokat sem mellőzve (pl. Mt 5–7; Róm 13; 1Kor 13; Gal 5,19-23). (4) Isten népe már nem alkot külön földi nemzetet, ezért a polgári társadalomra vonatkozó ószövetségi törvények jó része a gyülekezetre alkalmazható új módon (pl. megkövezés helyett a gyülekezeti fegyelem alkalmazása: 1Kor 5,13, vö. 5Móz 13,6; 17,6k; vö. Mt 18,15-17). (5) A pogányoknak már nem kell zsidóvá válniuk az üdvözüléshez, ezért a zsidókat más népektől megkülönböztető törvények új, lelki alkalmazást nyernek (pl. a szív körülmetélése a Lélek által [Róm 2,29]; csak tiszta ételek fogyasztása helyett a szív és az élet [a lelkiismeret] tisztán tartása [Zsid 13,18]; a pogány népek tagjai helyett a hitetlenekkel kötött házasság tilalma [2Kor 6,14-18]). Mindennek egyre alaposabb elsajátítása egy életen át tartó tanulási folyamatot jelent. Ld. még Jerram Barrs: *Delighting in the Law of the Lord: God’s Alternative to Legalism and Moralism* (Gyönyörködés az Úr törvényében – A törvényeskedés és a moralizmus Isten szerinti alternatívája, Crossway, 2013).

* A szombati nyugalomnap kérdését illetően ld. az alábbi 4.c. bekezdést.

4.b. **Grudem előbb vázolt nézetét megerősíthetik/pontosíthatják** az alábbiak. A **Biblia világosságának elvét** is szem előtt tartva, az **egyszerű bibliaolvasó ember számára*** elég egyértelműnek tűnik, hogy az újszövetségi hívőket nem köti az ószövetségi törvény (legalábbis törvényként), ld. Mt 5,17-48; ApCsel 15; Róm 9,30–10,13; 1Kor 9,20-21; Gal 3,15-29; 5,3; 6,2. **Jézus** egységként kezeli és betölti** a törvényt (nem pedig erkölcsi és egyéb részekre osztott dologként), kijelentve: *„Ne gondoljátok, hogy azért jöttem, hogy érvénytelenné tegyem a törvényt vagy a próféták tanítását. Nem azért jöttem, hogy érvénytelenné tegyem, hanem hogy betöltsem azokat. Mert bizony mondom néktek, hogy amíg az ég és a föld el nem múlik, egy ióta vagy egy vessző sem vész el a törvényből, míg minden be nem teljesedik”* (Mt 5,17-18). A **jeruzsálemi tanácskozáson** nem az volt az alapvető kérdés, hogy üdvözít-e a törvény, hanem az, hogy meg kell-e tartani (a körülmetélés parancsával együtt), és nem az a válasz született, hogy az erkölcsi része megtartandó, hanem az, hogy nem kell megtartani (bárhogyan értelmezzük is a négy megtartandó dolgot, ApCsel 15[,20.29] – alighanem a zsidók érzékenységét voltak hivatottak tiszteletben tartani, 21. v.). **Pál** szerint a körülmetélés a szövetség jele, és törvény megtartásának kötelességével jár (Gal 5,3). Az apostol kijelenti: *„Tehát a törvény nevelőnk volt Krisztusig, hogy hit által igazuljunk meg. De miután eljött a hit, többé nem vagyunk a nevelőnek alávetve.”* (Gal 3,24-25) Másutt hozzáteszi: *„nem vagyok a törvény uralma alatt. A törvény nélkülieknek törvény nélkülivé lettem – pedig nem vagyok Isten törvénye nélkül, hanem Krisztus törvénye szerint élek –, hogy megnyerjem a törvény nélkülieket.”* (1Kor 9,20-21) Ld. még Thomas R. Schreiner: *40 Questions About Christians and Biblical Law* (40 kérdés a keresztények és a bibliai törvény viszonyáról, Kregel, 2010).

* Jóval bonyolultabb feladat mindezt egy nagyobb teológiai rendszerbe ágyazni, amint az pl. az e jegyzetben idézett műben is látható. Ilyenkor gyakran a nagyobb elméletbe próbálják beletuszkolni az egyes igeszakaszokat, ami akadályokba ütközhet és elhomályosíthatja a látásunkat. Ld. Wayne G. Strickland (szerk.): *Five Views on Law And Gospel* (5VLG, A törvény és evangélium négy nézete, Zondervan, 1999). Douglas J. Moo e műben kifejtett „módosított lutheránus nézete” áll a legközelebb a fentiekhez. Szerinte a keresztényeknek **„Krisztus törvényét”** kell követniük, melyet így határoz meg: „Ez a »törvény« nem jogi előírásokból és rendelkezésekből áll, hanem Jézus és az apostolok tanításából és példájából, a szeretet központi követelményéből és a bennünk lakozó Szentlélek irányító befolyásából.” (5. f., 54. j. előtt.)

** Jézus többféle értelemben is betöltötte a törvényt, beteljesítve a róla szóló próféciákat, ld. Carson kiváló kommentárját a Mt 5-ről (EBC).

4.c. Ugyanezt erősíti meg a **szombati nyugalomnap** kérdése: meg kell-e tartaniuk a mai keresztényeknek (és ha igen, milyen szabályok szerint)? Noha a tízparancsolat ezen előírása (2Móz 20,8-11) lényegében mindenki szerint a mózesi törvény része, az Újszövetség meglehetősen egyértelműen tanítja, hogy nem kell megtartaniuk. **Róm 14,5-6:** *„Ez az egyik napot különbnek tartja a másik napnál, az pedig egyformának tart minden napot: mindegyik legyen bizonyos a maga meggyőződésében. Aki az egyik napot megkülönbözteti, az Úrért különbözteti meg.”* **Kol 2,16k:** *„Senki el ne ítéljen titeket ételért és italért, ünnep, újhold vagy szombat miatt. Hiszen ezek csak árnyékai az eljövendő Krisztusnak, aki a valóság.”* **Gal 4,10k:** *„Aggódva figyeltek a napokra, hónapokra, az évszakokra és az esztendőkre. Attól féltelek titeket, hogy talán hiába*

fáradoztam értetek." **Jézus** rendszeresen összeütközött a zsidó vallási vezetőkkel a szombatra vonatkozó előírásaik miatt. Bár Ő maga az ó- és újszövetségi kor határán élve nem szegte meg a mózesi törvény idevágó rendelkezéseit, határozottan jelezte, hogy az általa elhozott új szövetség e tekintetben is más. A tanítványai szombati kalásztépdesésekor Dávid példájára hivatkozva kijelentette: *„A szombat lett az emberért, nem az ember a szombatért; tehát az Emberfia ura a szombatnak is"* (Mk 2,23-28). Nemegyszer szombaton gyógyított, (szinte) provokálva a vallási vezetőket (Lk 6,6-11; 13,10-16; 14,1-6; Jn 5; [7,21-24;] 9). Az első keresztények általában vasárnap (Urunk feltámadásának napján) jöttek össze (ApCsel 20,7; 1Kor 16,2), ami akkoriban a hét első napja, munkanap volt (a zsidó szokásnak megfelelően a hetedik napon [szombaton] pihentek, Mt 28,1). A mai keresztényeket a fentiek értelmében nem köti olyan bibliai törvény vagy parancs, amely szerint vasárnap kötelező volna istentiszteletre menniük és/vagy pihenniük.* Más kérdés, hogy **általában** (lehetőség szerint) **helyes és célszerű-e** ezt tenniük, követve az ószövetségi **elvet** és az újszövetségi példákat. A Biblia alapján erre alighanem igennel felelhetünk. Minderről bővebben ld. D. A. Carson (szerk.): *From Sabbath to Lord's Day: A Biblical, Historical and Theological Investigation* (A szombattól az Úr napjáig – Bibliai, történeti és teológiai vizsgálódás, Zondervan, 1982).

* Aki szerint ez kötelező, annak választ kell adnia néhány **nehéz kérdésre.** Pl.: Hogyan lett a szombatból vasárnap? (A Biblia sehol nem jelenti ki, hogy történt ilyen átmenet; a hetednapi adventisták el is utasítják a vasárnapot, maradva a szombatnál.) Mit szabad és mit nem szabad tennünk vasárnap (és mi alapján)?

5. Eszerint újszövetségi hívőkre a mózesi törvény és konkrétan **az 5Móz 24,1-4 *megtartandó parancsként* vagy *törvényként nem vonatkozik*** (inkább tanulságos „[történeti és/vagy időtlen] elvként", akárcsak az Ószövetség egésze [vö. általában 2Tim 3,16k; Róm 15,4; 1Kor 10,11 és WGCE, 8.D.5., 40. j. is; konkrétan Jer 3,1]),* talán azért, mert az Újszövetség (semmilyen esetben) nem ír elő halálbüntetést, és az asszony így nem válik (volt) férje számára tisztátalanná (ha más a tisztátalanság oka, akkor sem kell alkalmazni e törvényt az ApCsel 15-ben hozott határozat miatt; vö. ApCsel 21[,25]). Ha az „erkölcsi" jellegű ószövetségi előírásokat a keresztényekre nézve is érvényesnek tekintjük, akkor milyen alapon teszünk különbséget e szempontból az 5Móz 24,1-4 és a 3Móz 19,15-28; 20,18 között (mely szerint a havi vérzés alatti szex főbenjáró bűn)? McFall nézete viszont az ó- és újszövetségi hívőkre nézve egyaránt érvényteleníténé az 5Móz 24,1-4-et, tehát azzal a következménnyel járna, hogy az előbbiek hosszú évszázadokig tévedésben éltek (mit keres akkor ez a rendelkezés a Bibliában?!). **Az Ószövetség volt az őskeresztény egyház Bibliája;** már csak **ezért sem állhat valódi ellentmondásban az Újszövetséggel** (meg azért sem, mert Isten nem változik, nem gondolja meg magát, bár a változó emberek, korok és helyzetek miatt pontosít[hat]ja kinyilatkoztatását). Ha kellően magas szinten vizsgáljuk őket, nincs is köztük ellentmondás! (Lk 24,25-32) Ennél sokkal több is elmondható a kettő kapcsolatáról (ld. David Gooding: *Hogyan használja az Újszövetség az Ószövetséget?* [DGHÚÓ, Evangéliumi Kiadó, 2010], különösen 1. f. és G.K. Beale és D.A. Carson [szerk.]: *Commentary on the New Testament use of the Old Testament* [Baker – IVP, 2007]). Carson szerint nem helyes előre, *a priori* kijelenteni, hogy az Ószövetség erkölcsi parancsai ma is érvényesek, viszont utólag (*a posteriori*), a bibliai szövegek vizsgálata után megállapíthatjuk, hogy bizonyos (erkölcsi) parancsokat/elveket az Újszövetség megismétel (ld. https://www.thegospelcoalition.org/sermon/part-6-use-of-the-old-testament-in-the-new-part-3/, átirattal).

* Hasonlót mondhatunk a 2Móz 21,7-11-ről (és az 5Móz 21,10-14-ről), ahol a rabszolgának eladott lány elválhat urától, ha az másik nőt is feleségül vesz mellé, és csorbítja a lány ételét, ruházatát vagy házastársi jogát.

6. Az újabb házasság felbontását semmilyen bibliai parancs nem teszi kötelezővé, sőt a C. pontban már tárgyalt 1Kor 7,27 így tanít: *„Feleséghez vagy kötve? Ne keress válást. Feleség nélkül vagy? Ne keress feleséget."* Tehát **a válásra nem újabb válás a megoldás** (ne feledjük: az együttélés nem házasság); Isten nem akarja létrejött házasságok, családok szétrombolása árán helyreállítani az eredeti állapotot. A Jn 4-ben a Jézussal találkozó szamáriai asszonynak *„öt férje volt"* – kicsi az esélye, hogy mind meghaltak az asszony következő házasságkötése előtt, mégis férjnek tekinti őket Jézus. Az Újszövetség sehol sem írja elő egyértelműen házasság felbontását, és példát sem mutat ilyesmire. Az egyetlen kivételnek Heródes Antipász esetét lehetne tekinteni, akinek az ó- és újszövetségi korszak határán álló Keresztelő János azt mondta Heródiásról: *„Nem szabad együtt élned testvéred feleségével"* (Mk 6,18; vö. BIK 6:176 és JFA 18.5.1.). Ám kérdés, hogy (1) János ezt milyen indokkal (és ó- vagy újszövetségi értelemben) mondta (valószínűleg a 3Móz 18,16; 20,21 alapján tette: *„Aki elveszi testvérének a feleségét, vérfertőzést követ el";* vö. a B.3. pontban a *porneia* 4. jelentésénél mondottakkal); (2) Heródes feleségül vette-e Heródiást, a féltestvére lányát (a Mk 6,17 szerint igen); (3) mi volt ekkor a helyzet az asszony korábbi férjével, Fülöppel (Heródes féltestvérével) – Josephus szerint még élt (Tiberius 20. évében, azaz Kr. u. 33 végén vagy 34 elején halt meg, JFA, 18.4.6.; Jézus valószínűleg 30-ban [vagy {/1-/3 évvel} később] halt meg, CMBÚ, 125. o.) – de kérdés, hogy az újabb házasságkötés előtt vagy után szólt neki János –; (4) mit kellett volna tennie Heródiásnak (nem esik szó arról, hogy visszamenjen Fülöphöz). (Az 1Kor 5,1-ben legfeljebb élettársi kapcsolat gyanítható annál, aki *„apjának feleségével él"*). McFall egyébként arra hivatkozva veti el az 5Móz 24,1-4 mai (sőt ószövetségi) alkalmazását, hogy ez csupán Mózes egyéni (és hibás) megoldása volt (LMFDR, 5. pont). Ám egyrészt e feltevés mintájára elvethetnénk az Ó- és Újszövetség jelentős részét, másrészt így az ószövetségi hívőket Mózes mind félrevezette volna úgy, hogy Isten (sőt gyakorlatilag Jézus is, ld. gondosan megválasztott szavait a Mt 19,8-ban [„engedte meg"] és a Mk 10,3.5-ben [„parancsol{ato}t"]) jóváhagyta ezt a félrevezetést, minden figyelmeztetés nélkül megörökítve azt a Szentírásban Mózes törvényének többi parancsa között! **Ez a fajta hiperszigorú nézet tehát a Biblia alapján semmiképpen nem tartható.**

7. Amint a C. pont elején láttuk, az 1Kor 7,1.7-8.25-29.32-35 a házasságnál jobbnak mondja a házastárs nélküli, egyedül az Úrhoz ragaszkodó életet. Az 1Kor 7,27k megerősíteni látszik (bár nem parancsként, hanem tanácsként) az **5Móz 24,1-4;** Jer 3,1 tanítását, mely szerint a válás utáni újraházasodás lezárja az első házastárshoz való visszatérés útját – ezt támasztja alá a „kétség esetén a szigorúbb értelmezés" választásának elve is. Azonban kivételesen, a bizonytalanság miatt (meg az Ó- és Újszövetség imént tárgyalt kapcsolata, valamint a Mt 19,7k miatt, ahol Jézus mintha megerősítés helyett inkább felülírná/tisztázná az 5Móz 24,1-4-et) **talán alkalmazható itt a szeretet mindent átfogó és megalapozó elve** (Kol 3,14; vö. Lk 6,3k), **amely egyedi esetben a Lélek vezetésére bízhatja a döntést** – ahhoz hasonlóan, ahogy Isten mintha rendkívüli esetekben magasabb elvek miatt áthág(at)ná saját törvényeit (2Kir 8,10; Ézs 20,3k; Ez 4,6-15; Lk 6,1-5). Ám ezt igencsak óvatosan és félve alkalmaznám (és írom le) egyrészt az emberi szív általános csalárdsága (Jer 17,9), másrészt a Zsid 6,4-8 párhuzama miatt, amely az Istentől való helyrehozhatatlan elválás lehetőségéről szól!

3. További kérdések

1. Másik kérdés, hogy **vissza kell-e fogadni a hűtlen házastársat.** Az egyértelmű, hogy meg kell neki bocsátani (főként saját érdekünkben), méghozzá függetlenül a bocsánatkérésétől, sőt bűne abbahagyásától. Jézus ezt félreérthetetlenül leszögezi már a Mt 6,13-15-ben, ahol imádkozni tanítja övéit: *„...és bocsásd meg vétkeinket, miképpen mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek; és ne vigy minket kísértésbe, de szabadíts meg a gonosztól; mert tied az ország, a hatalom és a dicsőség mindörökké. Ámen." „Mert ha az embereknek megbocsátjátok vétkeiket, nektek is megbocsát mennyei Atyátok. Ha pedig nem bocsátotok meg az embereknek, Atyátok sem bocsátja meg a ti vétkeiteket."* Ám a megbocsátás nem azonos a felejtéssel, a bizalommal, a helyreállással és pláne azzal, hogy úgy teszünk, mintha mi sem történt volna. Ha kötelező lenne a visszafogadás, akkor nem volna értelme a Mt 5,32-beli kivételnek. Sok szempontot kell itt mérlegelni, amihez a Szentlélek adhat csak bölcsességet – pl. nem hívő házastárs (különösen ha férj), a hűtlenség ismétlődése, megbánása, a visszafogadás módja, következményei (nemi betegség veszélye), hívők esetében a gyülekezet tájékoztatása, segítség igénybevétele, intés, egyházfegyelem alkalmazása stb. (Ezt erősíti meg az is, hogy bár Isten többször meg akarta semmisíteni a hűtlen Izráelt [mint a „feleségét", ld. Bevezetés és 2Móz 32,9-14; 4Móz 14,11-23; 17,10-14], s végül „elvetette" népét [Róm 11,1-15], de végül visszafogadja/-szerzi majd [Róm 11,15-32] – ezért is kell válás után mindhalálig várni a társ megtérésére!)Mint említettem, az újszövetségi időkben Jézus már meghalt a bűneinkért (lehetővé téve a megbocsátást), és a biblikusan működő közösségekben alkalmazható a békéltetés, az intés és végső esetben a **gyülekezeti fegyelem** (ld. KSBT és hivo.hu/fegyelem.htm) és/vagy akár a polgári jog – elvben olyankor is, ha valaki **erőszakosan bánik házastársával és/vagy gyermekeivel.** Ezt persze akár ki is lehet provokálni, de sajnos vannak részeges, vadállattá züllő férfiak, akiknél emberileg semmi nem segít. Mit lehet ilyenkor tenni? Mondhatjuk-e, hogy az élet védelme és az igazság(osság) általános elveiből következően (a Szentlélek nélkülözhetetlen személyes vezetésével) az életet (vagy a testi/lelki épséget súlyosan) veszélyeztető helyzetben **SZÜKSÉGESSÉ VÁLHAT A HOSSZABB-RÖVIDEBB IDEJŰ ELKÜLÖNÜLÉS** (ami a súlyosan vétkező fél megtérésének hiányában akár véglegessé is válhat, de mindig fenntartva a visszatérés lehetőségét [és adott esetben a készségét])? Meggyőződésem szerint igen, mert a tízparancsolat (benne: *„Ne ölj"* – pontosabban *„Ne gyilkolj meg senkit!"* [2Móz 20,13; Egyszerű ford.]) magyarázó részében azt olvassuk: *„Ha a tolvajt betörésen érik, és úgy megverik, hogy meghal, nem számít vérontásnak. De ha ez napvilágnál történik, akkor vérontásnak számít"* (2Móz 22,1k). Ha tehát a vagyon (és feltehetően a testi épség) (éjjel) megvédhető emberélet árán, akkor az emberélet (és feltehetően a testi épség is) nyilván megvédhető a házastársi elkülönülés árán. Ha igennel válaszolunk is, ez a fentiek fényében **nem hatalmazza fel az embert az újraházasodásra,** és általában ugyanezért **a törvényes válásra sem,** hiszen sosem tudhatjuk, mikor ad megtérést valakinek az Úr. A Bibliában a gyülekezetből való kizárás alkalmazására csak egyes tévtanítóknál és a paráznaság egy minősített esetében látunk példát (1Kor 5), bár Jézus (Mt 18,15kk) és Pál egyéb esetekben is hasonlót ír elő (a részegességet is beleértve, 1Kor 5,11). A 2Móz 21,10k szerint ha valaki második feleségként elvett egy rabszolganőt, és csorbította annak ételét, ruházatát vagy házastársi jogát, akkor az pénzbeli váltság nélkül elmehetett tőle. Ennek alapján egyesek szerint a házassági (házastársi?) kötelesség elmulasztása, sőt az érzelmi támogatás megvonása is érvényes válóok (3VÚH, 76. o., 44. j.; uo. 85. o.: az 1. századi zsidó törvények értelmében válóoknak minősült az is, ha az asszony nyilvános helyen kibontott hajjal jelent meg vagy ott más férfival szóba állt). Az Újszövetség fényében ez természetesen nem állja meg a helyét; ilyenkor inkább a házassággondozás/lelkigondozás/békéltetés lehet indokolt (HRET-ben további javasolt „válóokokat" is látni fogunk, pl. Luthernél; Craig S. Keener is jó példa arra, hogy az újabb és újabb engedékeny „kivételeknek" nincs határuk: 3VÚH, 144. o.).

2. **A különélés tehát Isten előtt nem szünteti meg a házasságot.** Mindenkinek mindent meg kell bocsátanunk, de a bűn következményeivel sokszor együtt kell élni. Adott esetben mérlegelni kell a házasságtörés körülményeit is (pl. csábítás, megtévesztés, leitatás, ittasság, nemi erőszak [gyanúja] stb.). Egyedül élni nehéz, de Jézussal lehetséges! Ő az igazi Vőlegény, aki fontosabb a házasságnál és a családnál (Lk 5,33-39; 18,28-30 stb.). Ő tette lehetővé a halálával és feltámadásával, hogy a törvény alatti rabság és vergődés alól (Róm 7) felszabaduljunk a Vele élt új élet dicsőséges és örömteli szabadságára (Róm 8)!

3. Az 1Tim 3,2.4.12; Tit 1,6 szerint **a GYÜLEKEZETI VEZETŐKTŐL** (elöljárók, diakónusok) megkövetelt tulajdonság, hogy ***„egyfeleségű [egynőjű] férfiak"*** (*miasz günaikosz andra;* a katolikus „egyszer nősült" fordítás itt alighanem téves, ld. C. pont eleje és HRET, niceai 8. kánon) legyenek, akik ***„a maguk háza népét jól vezetik".*** Ez szerintem **nem feltétlenül zárja ki a válást** (hisz lehet, hogy a

feleségük hagyta ott őket [főként] a saját hibájából, vagy a megtérésük előtt váltak el, és azóta nőtlenül élnek), **pláne az özvegységet** [vö. maga Pál C. pontban már tárgyalt esetével] (és feltehetően az özvegyen kötött második házasságot sem), de **élő házastárs esetében kizárja az újranősülést** (ami bizonyos értelemben olyan, mintha az illetőnek két felesége volna) **és talán az „agglegénységet"** is (1Tim 3,2.4.12; Tit 1,6). Igaz, hogy válás esetén sosincs (teljesen) ártatlan fél, de az nem igaz, hogy mindig mindkét fél (kb.) egyformán hibás/bűnös a válás tekintetében; hiszen a házasságtörés bűnében is van némi része a megcsalt félnek (mert ő sem tökéletes, a házasság terén sem), ám csak a házasságtörőt kell az Ószövetségben megkövezni, az Újszövetségben pedig a bűnben való megmaradás esetén kiközösíteni mint az üdvösséggel végső soron összeegyeztethetetlen bűn makacs elkövetőjét (1Kor 5,11; 6,9; Mt 18,15kk). Ennek megítélése attól is függhet, hogy az adott gyülekezet mennyire *„feddhetetlen"* vezetőjelöltekből válogathat (vö. CLVM, 95. kk. o.). Ha a válás automatikusan kizárná a vezetői szolgálatot, akkor a hívő férjet a (hitetlen) felesége zsarolhatná, irányíthatná a válás kilátásba helyezésével! (Egyesek szerint a presbiterektől megkövetelt tulajdonságok csak a jelenlegi jellemüket érintik, ám a többnejűség is egyaránt vonatkozhat a múltra és a jelenre, akárcsak az elvált és újraházasodott állapot, pl. aki két nőt is feleségül vett egymás mellé, majd az egyiket [vétkes módon] elbocsátotta, az nemigen jobb annál, aki mindkettőt megtartotta.) Ld. még HRBGY, 2.B.1.3., j.

F. Konklúzió és következmények

1. Még egy nyomós érv

1. Mint mondtam, **vannak nehéz kérdések** (láttunk és látni fogunk példákat [javasolt válaszokat is]; és együtt kell tudnunk élni azzal is, hogy bizonyos kérdésekre egyelőre nem tudjuk a választ), de a lényeg vitathatatlanul egyértelmű: **Isten előtt a házasságot csak a halál bontja fel végleg.** Ennek egy további, rendkívül nyomós oka az, hogy (amint a Bevezetésben említettem) a Róm 7,1-4; Ef 5,23-32 stb. szerint Isten örök tervében **a FÉRJ ÉS FELESÉG kapcsolata megfelel KRISZTUS ÉS AZ EGYHÁZ kapcsolatának, amely FELBONTHATATLAN.** Így minden válás szöges ellentétben áll Isten természetével, Krisztus hűségével! Egyénekre lebontva pedig azt látjuk, hogy **Isten és a hívő kapcsolata kizárólagos és életre szóló, mivel NINCS MÁS ISTEN, CSAK EGY – ha Őt elhagyjuk, nincs más reményünk!** A hívő részéről történhet hűtlenség, és ennek igen komoly következményei lehetnek (sokak szerint akár az Istenhez fűződő kapcsolat végleges felbomlása is), de Isten a maga részéről általában mindvégig hű marad, s visszavárja a hűtlenné lett embert is. (Izráel mint Isten „felesége" a hűtlensége miatt ma „elbocsátott" állapotban van [Hós 2,4-7; Ézs 50,1; Jer 3,8], de Isten az ígérete szerint helyreállítja majd [Hós 2,1-3.16-25; Ézs 40; Jer 16,14k; Róm 9; 11].) A házasságban **egy testté vált férj és feleség** olyan, mint két egymáshoz ragasztott (sőt eggyé vált, tehát valójában *egyetlen*) papírlap: LEHETETLEN szétszakítani őket anélkül, hogy iszonyatos és maradandó károkat ne okoznánk mindkét félnek (és gyermekeiknek). Többé nem lesz teljesen ép egyik sem. A bűnbocsánat és a kegyelem nem teszi meg nem történtté a válást, nem állítja helyre az eredeti állapotot. (Mindazonáltal erre is igaz a Róm 8,28!) Amennyiben nem történt újabb házasságkötés, az 1Kor 7,11 az irányadó: *„Ha azonban elválik, maradjon házasság nélkül, vagy béküljön ki a [házastársával]."* A *„vagy"* kötőszó és a fentiek miatt a kibékülés a házastársi kapcsolat helyreállítását jelenti, nem pedig azt, hogy békében külön élnek (vagy pláne új házasságot kötnek). Az elvált ember újraházasodása az előző házastárs életében tehát valójában házasságtörő házasságkötés!

2. Jézus a hegyi beszédben és sok más helyen egyértelművé teszi, hogy **a törvény lényege a szeretet, de e szeretetnek konkrét, szigorú tartalma van, s mindezt *cselekedni kell*** (Mt 5,16; 7,12.24kk; vö. 22,37)! Nyilván az sem megoldás, ha valaki a Biblia világos tanítása ellenére korábbi házastársa életében gyorsan újraházasodik; az új házasság ugyan nem bontható föl ilyenkor, de mivel házasságtörő módon jött létre, a földi és az örök életre egyaránt kiható nehézségeket és károkat fog okozni, melyek az Úr összes kegyelme mellett sem hagyhatók figyelmen kívül. Tehát Isten terve szerint az ember számára a halálig **NINCS MÁS HÁZASTÁRS, CSAK EGY!** Amint a Bevezetésben utaltunk rá, az énekeink is sokszor erről szólnak (a nagy Őről, az egyetlenről). Mint láttuk, a válás bibliai tárgyalásánál a férjre és feleségre vonatkozó szakaszok látszólagos aszimmetriája – ami különösen Máténál szembeszökő, de Márk és Pál helyenként kiegyensúlyozza – (részben) annak köszönhető, hogy a férj Istent/Krisztust képviseli (akinek részéről nem merülhet föl hűtlenség), a feleség pedig az embert. Ezért találják sokan annyira szívhez szólónak az említett énekeket – szívünkbe van égetve az Egyetlenünk iránti kölcsönös szerelem vágya! Egyesek szerint (ld. HRET) Krisztus/Isten „elvált" Izráeltől, és az egyházat „vette feleségül". Ez legfeljebb bizonyos szempontból mondható igaznak: Isten egy időre „elbocsátotta" a hűtlen Izráelt, melyet azonban helyre fog állítani, ám Izráel hű maradéka (bizonyos szempontból az „igazi Izráel") már most az egyházhoz tartozik (minden hívő keresztény Ábrahám igazi utóda, ld. Róm 4[,11-12]). Itt már nyilvánvalóan a hasonlat határait feszegetjük. Az Isten és népe, illetve a Krisztus és az egyház közti kapcsolat tulajdonképpen **az egész bibliai (üdv)történet lényegére** mutat rá, ld. a Függeléket.

2. Következmények

1. Ha a válást annak sokszor **legnagyobb kárvallottjai, vagyis a gyermekek oldaláról nézzük** (CLVM [9. o.] egy fiatalember történetével indít, aki a szülei válása miatt végül öngyilkos lett), **a jézusi „szigorú" nézet egyértelműen jobb, emberségesebb** az alternatíváinál. A **hiperszigorú** LMFDR 12. esettanulmánya (8.12, 390. o.) szerint a hívő félnek, aki elvált nem hívő házastársától, majd új házasságot kötött (egy hívővel), amelyben gyermekei születtek, az újabb házasságát „privát" módon vagy akár polgári válás útján is megszüntetve vissza kell térnie első (nem hívő)

házastársához annak készsége esetén. Hogy **mi lesz az új házasságból született gyermekekkel** (különösen ha az új házastársnak is volt egy korábbi házassága, amelyhez elvben meg kéne próbálnia visszatérni)? Nos, erről egy szó sem esik! Mindenesetre valószínűleg létrejön egy vagy több úgynevezett **mozaikcsalád,** melyben a gyerekek (közül néhányan) egyik szülőjükkel és egy mostohaszülőjükkel élnek. Az ilyen család meglehetősen bonyolult dinamikát és problémákat eredményez, melyeket Mihalec Gábor *Gyűrű-kúra* (MGGYK, Harmat, 2019) c. könyvében külön fejezetben ecsetel (41–47. o.; pl. saját gyereknek kedvezés, fegyelmezési gondok, neheztelés a „betolakodó" szülőre, féltestvérekre, mostohatestvérekre stb.). Mindez az **engedékeny nézet** miatti újraházasodásból is előállhat! (Özvegyek újabb házassága esetén is, de a szülő halála miatt kevésbé tekintik betolakodónak az új házastársat, míg az elvált, még élő szülő eredeti házasságának helyreállásában a gyermekek sokszor a halálig reménykednek.) A legjobb (a jézusi) megoldás az, ha válás után a felek egyedül maradnak, elejét véve a mozaikcsaládok extra problémáinak, és meghagyva a kibékülés esélyét. Részben e problémákat tükrözheti a „mozaikcsaládok" alábbi gyermekeinek élete: Abímelek (Bír 8,30–9,57), Jefte (Bír 11), Absolon (2Sám 13–19) és más, többnejűségből származó gyermekek (a pátriárkák [különösen Jákób] néhány ilyen esetét igen érzékletesen tárgyalja John Lennox: *József* [Evangéliumi Kiadó, 2021] és H. Cloud et. al.: *Családfánk titkai* [Harmat, 2012]). Pablo Martinez írja le *A szivárvány nyomában* című, gyászról szóló és szívszaggató személyes beszámolókat is bemutató könyvében (2022, 5. f.) azt a tapasztalatot, hogy a válás egy probléma megoldása helyett inkább tucatnyi új problémát teremt, s hosszú évekig tartó, komplikált gyászhoz és lelki problémákhoz szokott vezetni. Jelentős, hogy Máté a válás után a válás vétlen áldozatairól, a gyerekekről ír, akiket a tanítványok elzavarnának Jézustól, Ő azonban megáldja és példaként állítja elénk őket (Mt 19,13-15).

2. Ezután a Mt 19,16-26-ban a gazdag ifjú története **az üdvre jutás meglepően nehéz** voltát emeli ki. Bár önmagában sem a válás, sem az újraházasodás nem zárja ki végleg az üdvösséget, a Mt 6,12-15; 18,15-17 stb. fényében a vétkesek nem hitegethetők (hamis) üdvbizonyossággal, amíg töredelmesen bűnbánatot nem tartanak, és a lehetőségekhez mérten meg nem változtatják életüket. Amíg az ember él, addig általában nem késő változni – ld. a szőlőmunkások példázatát (Mt 20). A tét rendkívüli nagyságát és a szigorú, bibliai nézet(ek) és gyakorlat lehetséges következményeit hangsúlyozza a Mt 19 vége is. *„Ekkor megszólalt Péter, és ezt kérdezte: »Mi elhagytunk mindent, és követtünk téged, mi lesz hát a jutalmunk?« …[M]indenki, aki elhagyta házát vagy testvéreit, apját vagy anyját, gyermekeit vagy földjeit az én nevemért, a százszorosát kapja, és megörökli az örök életet. De sok elsőből lesz utolsó, és sok utolsóból első.«"* (Mt 19,27-30; vö. Lk 18,29k: *„…aki elhagyta házát vagy feleségét…"*.)

3. Szintén ez a szigorú (bibliai) nézet adja a legjobb választ arra a fölmerülő kérdésre, hogy mit tegyen a (többször/egyszer) megcsalt házastárs (megbocsátás, a kapcsolat helyreállítása), esetleg meddig várjon az újraházasodással. A válasz egyszerű: megbocsátani mindig „köteles", a kapcsolatot helyreállítani soha (bár a Szentlélek könnyen a szívére helyezheti ezt mint a Neki tetsző megoldást), viszont a hűtlen házastársa haláláig várnia kell az új házassággal. Miként az első századokban, ma is nagy a különbség a társadalom elnéző, engedékeny hozzáállása és a jézusi/bibliai tanítás szigora között. De ha igazi ÉLETRE vágyunk, nem kérdés, melyik utat válasszuk. Bővebben ld. Jn 1–8; 14,6; 1Jn 1; stb.

3. Váláshelyzet

1. **Az egyházi (különösen reformátori) tanítás imént ismertetett kaotikus jellege a mai napig rányomja bélyegét a keresztény gyakorlatra, ami így alig** (vagy legalábbis messze nem eléggé**) különbözik a világi gyakorlattól.** Míg Magyarországon a 19. század végén 100.000 lakosra évente 7 válás jutott, ma ezer lakosra jut 2 (mek.oszk.hu/02100/02185/html/185.html). A válások/házasságkötések aránya 2010-ben 67%-volt (3 házasságkötésre két válás jutott), e téren csak Belgium és Portugália volt rosszabb nálunk (hu.wikipedia.org/wiki/Válási_statisztika). A 15 éves és idősebb népesség körében a házasok részaránya 2015-re 42%-ra csökkent (kisebbségbe kerültek!), a nőtlenek/hajadonok aránya 35%-ra, az elváltaké 12%-ra nőtt, míg az özvegyeké 11% körül maradt (drman.blog.hu/2016/11/02/magyarorszag_az_elvalt_emberek_orszaga). A házasságok kb. fele végződik válással (origo.hu/itthon/20170520-fontos-hazassagi-szerzodest-koti.html; bár „Pál Feri" szerint ma 80-90%-uk [Hírhozó, 2018/15. szám, 18. o., ld. itt]). Az USA-ban hasonló trendekről számol be CLVM (10. o.); Grudem jóval alacsonyabb (20-25%-os) arányt említ (WGCE, 32. f., 8. jn.). MGGYK (11./241. o., 1. j.) szerint az utóbbi évtizedekben nem változik jelentősen a válási arány: „Magyarországon és nemzetközi viszonylatban is az első házasságkötések nagyjából 50 százaléka végződik válással" (bár a statisztikák néha [szándékosan vagy spontán] megtévesztőek), ami (ha igaz) vélhetően annak köszönhető, hogy egyre kevesebben kötnek házasságot. Hazánkban „a 19. században egyes becslések szerint a lakosságnak mindössze 8-10 ezreléke élt »vadházasságban«, ahogy akkor nevezték" (uo., 29. o.). Az egyre népszerűbb élettársi viszony az USA-ban többnyire a házasság előszobája, hazánkban inkább annak helyettesítője (uo., 30. o.). A 19. sz-i Németország protestáns vidékein kb. 3-5-ször akkora volt a házasságon kívül született gyermekek aránya, mint a katolikus régiókban (Daniel R. Jennings: *The History Of Christian Thought Upon Marriage, Divorce & Remarriage* [A házassággal, válással és újraházasodással kapcsolatos keresztény gondolkodás története], ld. danielrjennings.org/writings.html, 29–30. o.). A mai katolikus gyakorlatban (megfelelő összeköttetés és/vagy anyagi ellenszolgáltatás esetén) sok házasságot érvénytelennek mondanak ki (pl. „színlelt házasságra" vagy arra hivatkozva, hogy az egyik fél nem akar[t] gyereket), lehetővé téve a válást és újraházasodást. Ennek egy különösen botrányos és felháborító esetét ld. itt: nol.hu/belfold/20120707-valas_katolikus_modra-1316815.

2. Kérdés persze, hogyan mérjük mindezt, de **saját tapasztalataim** is tanulságosak. A „szocreál” általános iskolába járt egykori osztálytársaim közül kb. kétszer annyian váltak el, mint ahányan nem. A Budapesti Piarista Gimnáziumban (akkor még katolikus szerzetestanárok alatt) érettségizett volt osztálytársaim (kb. 50 éves férfiak) közül 33-nak tudok a családi állapotáról; közülük 4-en nőtlenek (12%), 18-an élnek első házasságukban (55%), 11-en elváltak (33%) (a maradék kb. 10 fő állapotának ismeretében az arányok valószínűleg rosszabbak lennének; a magasabb életszínvonalon élők körében általában kevesebb a válás*). Szabad Evangéliumi Gyülekezetünk tagjai között a fennállásának közel 30 éve óta kb. 70 házaspárról tudok, közülük kb. 10 házasság „bomlott fel” (14%; majdnem mind az utóbbi 15-20 évben). Természetesen egyik történetnek sincs még vége, a statisztika néhány évtized múlva lenne reális, mire mindnyájan meghalunk. Ezek a meglehetősen pontatlan adatok mindenesetre visszaigazolni látszanak azt a sejtésemet, hogy az átlaghoz képest a népegyházakban valamivel, **az evangéliumi keresztények között** (különösen a hívők gyülekezeteiben) pedig **jelentősen alacsonyabb a válási arány** – melyen egyébként a hitben rejlő lehetőségekhez képest sokat ronthat az a tény, hogy bár a válás tilalma (elvben) úgy-ahogy jelen van, az újjászületéssel járó kegyelem és erő még alig vagy egyáltalán nincs (**„a tiltott gyümölcs édesebb”;** vö. Róm 7,9-11: *„a bűn, miután ösztönzést kapott a parancsolattól, megcsalt engem, és megölt általa”*). Hasonló tendenciák figyelhetők meg az amerikai házasságok esetében is; viszont a válást el nem ismerő amishok és mennoniták közt 0,3% a válási arány (ld. conservapedia.com/Divorce#Divorce_Rate)!

* Ld. forbes.com/advisor/legal/divorce/divorce-statistics.

3. Ugyanakkor le kell szögezni, hogy hívő keresztények között 30 év alatt 10 válás is rengeteg (sőt egy is sok lenne!), különösen akkor, ha az ember közelről tapasztalja a **mérhetetlen szenvedést és kárt,** amely minden válással együtt jár – ahogy magam egészen közelről tapasztalhattam nemegyszer (saját családom és rokonságom is többszörösen érintve volt; egy asszony az édesanyjával együtt csaknem annak haláláig reménykedett benne, hogy egyszer helyreáll a szülei kapcsolata, amely az asszony születése táján tört ketté). Egyik-másik válás kis híján a gyülekezetünket is kettészakította, mivel sokan az egyik fél pártjára álltak, mások a másikéra, és **egyik tábor sem ismerte, képviselte és követte pontosan a házasságra és a válásra vonatkozó bibliai tanítást.** Épp emiatt a hívő házasságok különösen nagy nyomásnak lehetnek kitéve az ellenség részéről. **A Biblia szerint az evangelizáció legfőbb eszköze a biblikusan működő, egészséges gyülekezet,** s az ördög a gyülekezet bizonyságtételének lerontásával tud a legtöbbet ártani Isten országa ügyének. Sajnos, a **gyülekezeti vezetők, igehirdetők, tanítók sokszor öntudatlanul is hozzájárulnak a helyzet romlásához** azzal, hogy nem változtatnak a helytelen tanításon és gyakorlaton. Nyilván mindenkinek nehéz beismernie a tévedést – különösen a vezetőknek, hisz ők másokat is tévedésbe, bűnbe vittek. Ilyen értelemben az áldatlan állapotok fenntartásában „érdekeltek”. Ráadásul nagy a kísértés, hogy a követőiknek azt mondják, amit azok hallani szeretnének; egyfajta (nagyrészt öntudatlan) „összeesküvésben” élnek, (tudat alatt) összejátszanak (vö. Hós 4,8). Igencsak visszás és felháborító, ha egy engedékeny(ebb) nézetet hirdető/gyakorló gyülekezeti vezető a siralmas váláshelyzeten kesereg ahelyett, hogy Isten Szavához igazodna a válás és újraházasodás terén. Rendkívül fontos tehát helyreállítani gyülekezeteinkben az Ige szerinti tanítást és gyakorlatot. Ehhez azonban ideje kissé alaposabban is szemügyre vennünk mindezt.

4. Összegzés

1. Elismerem, hogy kellő akarat (elfogultság) mellett **LEHETSÉGES másként értelmezni** a válással kapcsolatos igeszakaszokat (épp azért, mert Isten [elsősorban] nem rendőri/bírói, hanem házastársi kapcsolatban akar lenni velünk, s ezért elsősorban nem törvénykönyvet, hanem „szerelmes történetet” adott nekünk*), bár az egyéb értelmezések helyességét a fentiek fényében meglehetősen valószínűtlennek, a történelmi értelmezést pedig alapvonalaiban kellően egyértelműnek és nyilvánvalónak tartom annak kimondásához, hogy valójában **ez az egyetlen ellentmondásmentes értelmezés.** Sőt, ez az egyetlen olyan értelmezés, amely hű a helyes bibliaértelmezés szabályaihoz (ld. fent elszórtan, összegezve és bővebben pedig itt: hivo.hu/00biblia.htm). Nem az érvek puszta száma a döntő; a súlyukat is figyelembe kell venni. Tévedni sokféleképp lehet, de igazság csak egy van – mindnyájunknak ezt kell keresnünk! Az igazságkeresés módja is döntő (ld. HRBGY, különösen Bevezetés, Végső konklúzió és Zárszó). Ha valaki még bizonytalankodik az alapkérdést illetően (szabad-e újraházasodni válás után), akkor érdemes figyelembe vennie a következő szempontokat is. (0) Az egyháztörténelem tanúsága szerint az első öt évszázadban a holtig tartó házasság nézete volt az egyházatyák és zsinatok kizárólagos véleménye legalábbis olyan értelemben, hogy senki nem tartotta megengedhetőnek a bármilyen okból bekövetkezett válás utáni újraházasodást (ld. Bevezetés és HRET). Felettébb valószínűtlen, hogy már az apostolokat követő nemzedék ennyire megváltoztatott volna egy kulcsfontosságú tanítást (olyannyira, hogy az eredeti a felismerhetetlenségig feledésbe merül), és Isten ezt hagyta volna. (Ez is igen erős érv Heth nézetével szemben, mely szerint Jézus és apostolai számára is egyértelmű volt az újraházasodás engedélyezése a paráznaság kivételes esetében, ld. 3VÚH, 95. o.) (1) Az engedékenyebb nézet elfogadása azt jelentené, hogy Jézus és Pál (illetve a Szentlélek) félreérthetően fogalmazott a válás és újraházasodás életbevágó kérdését illetően – és az első öt évszázadban (szinte) mindenki félre is értette őket, beleértve az időben hozzájuk legközelebb eső követőiket (akiknek a legtöbb Biblián kívüli ismeretük lehetett tanításukról) és az első századok legtöbb keresztényét, akik anyanyelvi szinten beszélték a görögöt, az Újszövetség nyelvét. (2) Ha változtatni szeretnénk az előző bekezdésekben vázolt siralmas váláshelyzeten, akkor egyértelműen a szigorú álláspont látszik célravezetőnek. (3) Ilyen súlyú döntéseknél mindenképpen fontolóra kell venni, hogy *„minden, ami nem hitből származik, az bűn”* (Róm 14,23), ezért inkább a szigorú nézetet választva tévedjünk, mert az nem vezethet tévedésből elkövetett házasságtöréshez – legfeljebb tévedésből való egyedül maradáshoz, amely viszont az

1Kor 7 szerint jobb, mint a házasság, és Isten, akinek engedelmeskedni és tetszeni kívánunk, megadja hozzá az erőt és a kegyelmet (1Kor 10,13), miközben minden korábbinál jobban megismerhetjük és megszerethetjük Őt. (4) Ha **nem jogszabálygyűjteménynek tekintjük a Bibliát** (melyben okosan kiskapukat kell keresnünk a boldoguláshoz), **hanem végtelen bölcsességű és jóságú Istenünk szerelmeslevelének** (mint ahogy az is!), **melynek útmutatásához maximálisan igazodni kívánunk** egyrészt Őiránta való **szeretetből,** másrészt azért, mert bízunk szeretetében, jóságában és bölcsességében, akkor jó eséllyel a helyes úton maradunk. Ez a bibliaértelmezés egyik legfontosabb szabálya! (5) Ma sokak szemében bizonyára túl nagy áldozatnak tűnik így viszonyulni a házassághoz Krisztus kedvéért (a tanítványok is hasonlóan vélekedtek a Mt 19,10-ben). Ám az evangélium és a kegyelem (más szóval Krisztus) gazdagságához és nagyszerűségéhez épp ilyen „áldozatok" illenek, melyek a világ szemében is hatalmas bizonyságtételt jelentenek. (Remélhetőleg nyilvánvaló [lesz], hogy valójában nem áldozatról van szó, hanem a saját elemi érdekünkről.) Az egyháztörténelem áttekintéséből hamar kiderül, hogy a keresztény egyház sokáig több tekintetben messze túl is tett e „szigoron" és „áldozaton". Ha időnként helytelen túlzásokba is estek, Krisztus értü(n)k hozott áldozatának nagyságát és értékét ők látták jobban. Az eredeti, bibliai tanításhoz való visszatérés nem könnyű. Egy lelkipásztor pl. előre elmondta a gyülekezete elvált/újraházasodott tagjainak, hogyan készül ezt megtenni, és sokat tanult tőlük (3VÚH, 48. o.).

* Isten különösen az Ószövetségben törvényadóként és bíróként is bemutatkozott, beláttatva velünk, hogy képtelenek vagyunk megtartani törvényeit. Ezért Krisztusban más megoldást kínál nekünk, amit főként az Újszövetségben tett nyilvánvalóvá. Azonban megtartotta bírói minőségét is, melyben különösen azokkal szemben fog megjelenni, akik elvetik „Isten/Krisztus törvényét" (1Kor 9,21), saját bűnösségük tényét és Isten erre adott megoldását (vagyis Fiát, Krisztust és művét).

2. Urunk az Ő áldozata és ajándéka, valamint ígéretei fényében jogosan hívja fel tanítványait, hogy adják oda életüket barátaikért (Jn 15,13), „kezüket-lábukat levágva és szemüket kivájva" kerüljék a bűnt (Mt 5,29k), magukat megtagadva és keresztjüket (naponta) felvéve bármi áron kövessék Őt (Mk 8,34) – akkor is, ha lehetetlennek látják mindezt, mert *„Istennél minden lehetséges"* (Mt 19,26). Mindig azt kell szem előtt tarta(t)nunk, hogy a házasságnak Krisztus és az egyház kapcsolatát kell tükröznie – az Ő áldozatos szeretetét, türelmét, szelídségét, megbocsátását. Ahogy Ő hű marad a bukásaink ellenére, úgy nekünk is ki kell tartanunk – akár egyedül maradva is –, hűséget tanúsítva Urunk és a (volt) társunk iránt (HWJD, 200. o.). Akik válás után újraházasodtak, azok a bűnük mentegetése helyett annak elismerésével és az új házasságban való hűséges megmaradással szabadulhatnak fel és tehetik igazán hatékonnyá a szolgálatukat. Drága Vőlegényünk (Atyja) nem hagy minket erőnkön felül kísérteni, és elkészíti a szabadulás útját (1Kor 10,13). Az Ő igáját felvéve meglátjuk, hogy ez az út nem nehéz, hanem boldogító, sőt gyönyörűséges (Mt 11,28-30). Egyedül ez az igazi boldogság, szabadság és ÉLET útja, melyen véget ér a szégyen, a búskomor szolgaság (Jóel 2,24kk; Róm 8,28)!

Főbb változások

1. változat: 2022. 08. 18.

A 2., kissé bővített változat (2024. 09. 30.) nem sokban tér el az elsőtől. A legfontosabb változás az Előszóban található, melyet kiegészítettem a legfőbb érveim rövid összefoglalásával (3. bek.).

A 3. változat (2025. 09. 30.) is főként kisebb kiegészítéseket, javításokat tartalmaz, melyek közül a legfontosabb az ószövetségi törvény mai (ir)relevanciájának kissé bővebb és pontosabb tárgyalása (új E.2.4.b-c. bek.).

Irodalomjegyzék

Angol nyelvű kommentársorozatokra általában csak a rövidítésükkel utaltam, (a kötetszám és) az idézett/említett hely mellett megadva a szerzőt és esetleg az évszámot is, ld. bestcommentaries.com/topcommentaries): EBC, NICNT, PNTC.

3VÚH - Mark L. Strauss, szerk.: *Három vélemény az újraházasodásról* (Harmat, 2009; a 3 szerző Gordon J. Wenham, az engedékenyebbé vált William A. Heth [vö. HWJD] és Craig S. Keener). *Remarriage after Divorce in Today's Church* (Zondervan, 2006).

AMH - Arnold Mol: *Házaspárbaj* (Harmat, 2014, issuu.com/harmatkiado/docs/hazasparbaj_lapozgato). *Let's Both Win* (Tafelberg, 1997).

ANF - *Ante-Nicene Fathers* (Nicea előtti egyházatyák), szerk. Philip Schaff (Christian Literature Company, 1885–6), 10 kötet, ld. ccel.org/node/70 (az oldalszámok az eredeti művekre vonatkoznak, ld. a PDF-fájlok végén).

ASBGY2 - Alexander Strauch: *Biblikus gyülekezetvezetés – A helyi gyülekezet presbiteri vezetésének helyreállítása* (Evangéliumi Kiadó, előkészületben). *Biblical Eldership* (4., teljesen átdolgozott kiadás, Lewis & Roth, 2023).

BDAG - W. Bauer, F.W. Danker (szerk.), W.F. Arndt, F. W. Gingrich: *A Greek–English Lexicon of the New Testament and other Christian Literature,* 4. kiadás (Újszövetségi és keresztény irodalmi görög–angol szótár, UCP, 2021).

BIK - *A Biblia ismerete kommentársorozat,* 8 kötet, szerk. John F. Walvoord és Roy B. Zuck (Keresztyén Ismeretterjesztő Alapítvány [KIA], 1997–99). *Bible Knowledge Commentary* (SP Publications, Inc., 1983).

CJPSZA - Clifford és Joyce Penner: *A szexualitás ajándéka* (Harmat, 2006). *The Gift of Sex* (Thomas Nelson, 2003).

CLVM - Dr. J. Carl Laney: *A válás mítosza* (Baptista Kiadó, 1996). *The Divorce Myth* (Baker, 1987).

CMBÚ - D.A. Carson és D.J. Moo: *Bevezetés az Újszövetségbe* (KIA, 2007). *An Introduction to the New Testament* (Zondervan, 2005/2009). Az angol digitális kiadás megfelelő oldalszámai kb. a 400. o.-ig csak 1-2 oldallal nagyobbak a magyar kiadásénál.
DGHÚÓ - David Gooding: *Hogyan használja az Újszövetség az Ószövetséget? – Isten sokféle bölcsessége* (Evangéliumi Kiadó, 2010). *God's Multifaceted Wisdom* (2009), *The Riches of Divine Wisdom* (Myrtlefield House, 2013), ld. myrtlefieldhouse.com/en/book-series/expositions/books/5/the-riches-of-divine-wisdom.
FSIL - Francis Schaeffer: *Igaz lelkiség* (Ébredés Alapítvány, 2008). *True Spirituality* (Tyndale, 1971), ld. hivo.hu/fsilkiv.htm.
HCÉP - Henri Crouzel: *L'Eglise primitive face au divorce* (A korai egyház szembenézése a válással, Beauchesne, 1971). A szkennelt könyv pl. a lightpdf.com karakterfelismerése után a Google fordítójával angolra fordítva jól olvasható.
HRBGY - Hargitai Róbert: *Biblikus gyülekezetvezetés – Út a keresztény egyház egysége és a remélt ébredés felé* (2024), ld. hivo.hu/hrbgy.pdf.
HRET - Hargitai Róbert: *Egyháztörténelem – Válás, (újra)házasodás, szex a keresztény egyház történetében* (2024), ld. hivo.hu/hret.pdf.
HWJD - William A. Heth és Gordon J. Wenham: *Jesus and Divorce* (Jézus és a válás, Thomas Nelson, 1985), ld. studylib.net/doc/8670672/00017-heth-and-wenham-jesus-and-divorce.
JEGWL - Judith Evans Grubbs: *Women and the Law in the Roman Empire* (A nők és a jog a Római Birodalomban, Routledge, 2002).
JFA - Josephus Flavius: *A zsidók története* (kivonatos kiadás, Európa, 1980, ford. Révay József). *Antiquitates Iudaicae.* (A hivatkozások alapja: *The Complete Works of Flavius Josephus,* ford. William Whiston, 1737.)
JLDH - John Lennox: *Determinált hit? – Isten szuverenitása, szabadság, hit, emberi felelősség* (Evangéliumi Kiadó, 2020). *Determined to Believe?* (Monarch Books, 2017).
JLJ - John Lennox: *József – A szeretet, gyűlölet, rabszolgaság, hatalom és megbocsátás története* (Evangéliumi Kiadó, 2021). *Joseph* (Crossway, 2019).
JPTMM - John Piper: *This Momentary Marriage* (E pillanatnyi házasság, Crossway, 2009), ld. desiringgod.org/books/this-momentary-marriage.
KBL - *Keresztyén Bibliai Lexikon,* szerk. Bartha Tibor (Kálvin, 1993), ld. arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-keresztyen-bibliai-lexikon-C97B2.
KSBT - Ken Sande: *Béketeremtők* (Harmat, 2015, issuu.com/harmatkiado/docs/harmat_beketeremtok_lapozgato). *The Peacemaker: A Biblical Guide to Resolving Personal Conflict* (3. kiadás: Baker, 2004), rw360.org.
LC - *Lange's Commentary on the Holy Scriptures* (Lange bibliamagyarázata), 63 kötet, szerk. John Peter Lange (német kiadás, 1864–1880) és Philip Schaff (az angol fordítás felügyelője és az amerikai kiadás alkotó szerkesztője) (ez az igen részletes kommentársorozat ingyen letölthető és a TheWord programba integrálható; online: biblehub.com).
LMFDR - Leslie McFall: *The Biblical Teaching on Divorce and Remarriage* (A válásról és újraházasodásról szóló bibliai tanítás, 2014), ld. lmf12.files.wordpress.com/2014/08/divorce_aug_2014.pdf (befejezetlen és kiadatlan, igen hosszú és részletes, sok ismétléssel és hibával/tévedéssel tarkított, gyakran nehezen követhető mű).
MGD - Mihalec Gábor: *A lelkigondozás és a pszichoterápia határkérdései a házassággondozásban* (PhD-értekezés, KGRE Hittudományi Doktori Iskola, 2013), ld. corvina.kre.hu:8080/phd/Mihalec_Gabor_Disszertacio.pdf.
MGGYK - Mihalec Gábor: *Gyűrű-kúra* (Harmat, 2019).
OGFT - Os Guinness: *Fool's Talk: Recovering the Art of Christian Persuasion* (Bolondbeszéd – A keresztény meggyőzés művészetének visszanyerése, InterVarsity, 2015).
ÓÍ - *Ókeresztény Írók,* szerk. Vanyó László, 20 kötet (Szent István Társulat, 1980–2009). 3. *Apostoli atyák:* ppek.hu/k729.htm. 8. *A II. századi görög apologéták:* mandadb.hu/tetel/274481.
SAMSZ - Sam Allberry: *Miért számít Istennek, kivel fekszem le?* (Evangéliumi Kiadó, 2023). *Why does God care who I sleep with?* (The Good Book Company, 2020).
SJKT - Sue Johnson és Kenny Sanderfer: *Kapcsolatra teremtve – Ölelj át! – Együtt Istennel* (Harmat, 2019, issuu.com/harmatkiado/docs/kapcsolatra_teremtve). *Created for Connection* (Little Brown Spark, 2016).
SPVSZ - Sáry Pál: „A válás szabályozása a késő római jogban", *Sectio Juridica et Politica,* Miskolc, 29/1. (2011) 73–87. o., ld. matarka.hu/cikk_list.php?fusz=101115.
SZÁD - Szabados Ádám: *Az apostolok hagyománya: az apostoli tekintély és az egyház legkorábbi hagyományának kapcsolata* (PhD-értekezés, KGRE Hittudományi Kar, 2018), ld. corvina.kre.hu:8080/phd/Szabados_Adam_disszertacio_vedett_watermark.pdf.
TCGNT - Bruce M. Metzger: *A Textual Commentary on the Greek New Testament* (Szövegkommentár a görög Újszövetséghez, UBS, 1994).
TKKH - Timothy és Kathy Keller: *A házasságról – Illúziók és félelmek helyett kiteljesedés* (Harmat – Koinónia – KIA, 2015, hivo.hu/hazassag.htm). *The Meaning of Marriage* (Dutton, 2011).
TWOT - R.L. Harris, G.L. Archer, B.K. Waltke, szerk.: *Theological Wordbook of the Old Testament* (Ószövetségi teológiai szótár, 2 kötet, Moody, 1980).
VZSÚSZ - Varga Zsigmond J.: *Újszövetségi görög–magyar szótár* (Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1992).
WGCE - Wayne Grudem: *Christian Ethics* (Keresztény etika, Crossway, 2018).
WGST - Wayne Grudem: *Sytematic Theology* (Rendszeres teológia, InterVarsity, 2000), ld. fbcfairburn.com/app/uploads/2015/04/Systematic_Theology_-_Wayne_Grudem.pdf. (2020-ban megjelent a 2., bővített kiadása!)